

USKLAĐENOST HRVATSKIH TURISTIČKIH DESTINACIJA S REVIDIRANIM GSTC KRITERIJIMA

Novaković, Marin

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of economics Split / Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:124:416575>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-23**

Repository / Repozitorij:

[REFST - Repository of Economics faculty in Split](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
EKONOMSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

**USKLAĐENOST HRVATSKIH TURISTIČKIH
DESTINACIJA S REVIDIRANIM GSTC
KRITERIJIMA**

Mentor:

doc. dr. sc. Ante Mandić

Student:

Marin Novaković, 2182270

Split, rujan 2021.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Definiranje problema i predmeta istraživanja	1
1.2. Istraživačka pitanja.....	4
1.3. Ciljevi istraživanja	5
1.4. Metodologija istraživanja	5
1.5. Očekivani doprinos istraživanja	6
1.6. Struktura rada.....	7
2. PREGLED LITERATURE	8
2.1. Koncept održivog razvoja turizma	8
2.2. Temeljna načela održivog turističkog razvoja.....	12
2.2.1. Model povezanosti temeljnih načela održivog razvoja turizma.....	17
2.3. Implementacija održivog razvoja u kontekstu upravljanja turističkom destinacijom	18
2.4. Pretpostavke za razvoj održivog turizma u Hrvatskoj.....	23
2.5. Problem mjerenja i praćenja održivosti.....	26
2.6. GSTC kriteriji za destinacije	32
2.6.1. Održivo upravljanje destinacijom	32
2.6.2. Socio-ekonomska održivost	35
2.6.3. Održivost kulturne baštine	37
2.6.4. Održivost okoliša.....	39
2.6.5. GSTC-ov proces certificiranja destinacija	42
2.6.6. Održive destinacije certificirane od strane GSTC-a.....	43
3. METODOLOGIJA	45
3.1. Pristup istraživanju i provođenje istraživanja	45
3.2. Ekspertna skupina.....	45
4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	49
4.1 Deskriptivna analiza i analiza modela.....	49
4.1.1. Analiza održivog upravljanja destinacijom.....	49
4.1.2. Analiza socio-ekonomske održivosti	53
4.1.3. Analiza održivosti kulturne baštine.....	57

4.1.4. Analiza održivosti okoliša.....	60
6. ZAKLJUČAK.....	66
LITERATURA	69
PRILOZI.....	78
SAŽETAK.....	80
SUMMARY.....	80

1. UVOD

1.1. Definiranje problema i predmeta istraživanja

Globalno vijeće za održivi turizam (The Global Sustainable Tourism Council (GSTC)) međunarodno je tijelo kojemu je uloga davanje poticaja porastu znanja i razumijevanja bavljenja održivim turizmom, promicanje prihvaćanja univerzalnih principa održivosti za turizam i stvaranje potražnje za održivim putovanjima („About Global Sustainable Tourism Council“, 2020.). U svom djelovanju, Vijeće nastoji istaknuti održivost kao imperativ za sve dionike u turizmu. Kako bi se postiglo željeno, Vijeće provodi brojne programe, uključujući: razvoj međunarodnih standarda (*international standardsetting*), promicanje održivosti destinacija (*destinations*), obrazovanje i obuku za održivost (*education and training*), pristup tržištu (*promoting*) i GSTC akreditiranje (*accreditation*). Nadalje, Vijeće je usmjereno prema kreiranju globalnih standarda održivog turizma, metoda i alata praćenja i verificiranja održivog poslovanja unutar turističkog sektora te diferenciranju i valoriziranju održivih turističkih subjekata i destinacija („About Global Sustainable Tourism Council“, 2020).

Jedan od najvažnijih projekata GSTC-a je uspostava Globalnih kriterija za održivi turizam, (Global Sustainable Tourism Criteria) među kojima razlikujemo dvije skupine kriterija: tzv. industrijske kriterije odnosno GSTC kriterije namijenjene hotelima, tour operatorima i ostalim poslovnim subjektima unutar turističkog sektora, te GSTC kriterije za destinacije („GSTC Criteria“, 2020). GSTC kriteriji čine jedan od najvažnijih i najpotpunijih skupova standarda održivog turizma. Kriteriji su rezultat djelovanja i napora usmjerenima k razvitku zajedničkih indikatora i propisa na globalnoj razini na temi procjene i mjerenja održivog turizma (Bushell & Bricker, 2017). Fokusirani na društvenu i okolišnu odgovornost, kao i na pozitivne i negativne ekonomske i kulturne utjecaje turizma, kriteriji su podijeljeni na četiri tematski odvojena djela: održivo upravljanje, socio-ekonomska održivost, održivost kulturne baštine te održivost okoliša („GSTC Destination Criteria“, 2019). Općenito govoreći, temeljna uloga kriterija održivosti leži u njihovoj daljnjoj prilagodbi te u uspostavljanju konkretnih unificiranih i mjerljivih indikatora upotrebljivih na lokalnom, nacionalnom i globalnom nivou, koji će kasnije omogućiti kvantitativnu i kvalitativnu procjenu razvoja održivosti unutar destinacija te uspoređivanje istih (Strambach & Surmeier, 2013). Nadalje, većim stupnjem usklađenosti s GSTC kriterijima destinacije značajno pridonose razvoju programa za održivi razvoj („Agenda 2030“) te ispunjenju 17 ciljeva održivog razvoja („GSTC Destination Criteria“, 2019). GSTC kriteriji za destinacije su prvi puta objavljeni 2013. godine, pri čemu je, nakon konzultacije s

turističkim dionicima, njihova revidirana i konačna verzija objavljena u prosincu 2019. godine („GSTC Destination Criteria“, 2019). Djelokrug destinacijskih kriterija je širok, što znači da se mogu primjenjivati na širok raspon i različite tipove odredišta. Destinacije mogu biti u bilo kojem dijelu svijeta i bilo kojeg tipa (npr. urbane, ruralne, planinske, obalne, itd.). Kriteriji se mogu ispitivati i mjeriti na površinski velikim i gusto naseljenim destinacijama kao što su tzv. mega gradovi ili pak na manjim destinacijama prirodnog karaktera kao što su nacionalni parkovi ili ruralne sredine („GSTC Destination Criteria“, 2019). Temeljne funkcije GSTC kriterija namijenjenih destinacijama su sljedeće („GSTC Destination Criteria“, 2019):

- služe kao osnova za izdavanje certifikata održivosti,
- predstavljaju prikaz osnovnih smjernica ponašanja destinacijama koje žele poslovati na održiv način,
- pomažu posjetiteljima prepoznati održive destinacije,
- pomažu medijima u prepoznavanju i eventualnom promoviranju održivih odredišta,
- nude vladi, nevladinim organizacijama i privatnom sektoru polazišne točke i razvojne programe za poticanje održivog turizma,
- pružaju smjernice obrazovnim institucijama za usavršavanje i dopunu znanja na polju održivosti,
- pokazuju rukovodstvo i liderstvo u području održivosti koji nadahnjuju druge na slično djelovanje.

Kriteriji predstavljaju ključne principe i minimalne zahtjeve održivosti kojima bi bilo koja turistička tvrtka odnosno destinacija trebala težiti, s ciljem zaštite i održivosti destinacijskog sustava („GSTC Destination Criteria“, 2019). Nadalje, potrebno je istaknuti da je perspektiva destinacijskih menadžment organizacija (DMO-a) ključna, budući da su oni odgovorni za vođenje, planiranje te implementaciju aktivnosti održivog turizma u destinaciji. U tom kontekstu i Vijeće nameće razvijen sustav DMO-a kao temeljnu pretpostavku ispunjavanja ostalih kriterija („GSTC Destination Criteria“, 2019.). Važno je za istaknuti kako se i svi kriteriji u praksi ne ispunjavaju isključivo od strane destinacijskih menadžment organizacija, lokalnih vlasti ili javnog sektora općenito. Neki od kriterija ispunjavaju se od strane privatnog sektora i turističkih kompanija. Točnije, unutar jedne destinacije, svaki od različitih dionika i činitelja ponude unutar sektora (npr. turistička poduzeća, ugostitelji, organizatori manifestacija i sl.) svojim individualnim djelovanjem trebaju raditi na ukupnom ispunjavanju kriterija održivosti („GSTC Destination Criteria“, 2019). Stoga, ključ uspjeha cjelokupnog procesa

razvoja održivosti i ispunjenja kriterija zahtijeva suradnju te uključenost i privatnog i javnog sektora.

Kao jedna od temeljnih prepreka istraživanja, unaprjeđivanja i prakticiranja održivog turizma sve više se u literaturi ističe nepostojanje univerzalne definicije održivosti te nepostojanje univerzalnih globalnih standarda i indikatora, što u konačnici rezultira poteškoćama u mjerenju razina održivosti koju je postigla određena turistička destinacija (Alfaro Navarro et al., 2019). S obzirom na složenu prirodu turističkog sustava, teoretski gledano, postoji neograničen broj pokazatelja i indikatora koji se mogu odnositi na održivi turizam (Jovičić, 2013). Prihvatljiv i efikasan skup indikatora održivosti trebao bi sadržavati varijable stanja i potencijalnog utjecaja same turističke djelatnosti (npr. broj turista, stope rasta/pada broja dolazaka, broj smještajnih jedinica, struktura radne snage u turizmu i sl.), kao i one varijable koje pokazuju učinke turizma na održivost ostalih sustava (npr. količinu i kakvoću vode, emisije stakleničkih plinova izazvane turističkim aktivnostima i sl.) (Jovičić, 2013). S obzirom na njihovu ulogu u daljnjim procesima planiranja i upravljanja, indikatori bi trebali u isto vrijeme pružati korisne informacije i biti metodološki i znanstveno valjani (Torres-Delgado & Saarinen, 2014). Također, oni moraju biti jednostavni, s ciljem održavanja jasnih kanala komunikacije između svih aktera koji su uključeni u programe mjerenja, istraživanja ili planiranja održivog razvoja destinacije (Torres-Delgado & Saarinen, 2014). Dakle, usprkos kompleksnosti problema održivosti koju indikatori trebaju ispitati i mjeriti, te potrebe za njihovom točnošću i transparentnošću, indikatori moraju biti dovoljno jednostavni da ih razumiju i koriste i turistički laici, a ne samo eksperti (Torres-Delgado & Saarinen, 2014). Upravo zbog ovakvih karakteristika, GSTC kriteriji i indikatori nameću se kao koristan i relevantan alat u mjerenju i procjeni održivosti određene destinacije.

Postojećim sustavom statističkih pokazatelja o turizmu uglavnom se mjeri volumen turističke aktivnosti i obilježja potražnje u destinaciji, što je nedovoljno za procjenu i stanje održivosti turizma. Nadogradnjom sustava pokazatelja dodatnim setom kriterija koji mjeri utjecaje turizma na gospodarske, društvene, okolišne i prostorne aspekte održivosti destinacije bitno bi se unaprijedio obuhvat pokazatelja (Marković Vukadin et al., 2019). To nadalje omogućava provođenje dodatne analitike i uspostavu novih benchmark-a u cjelini rezultirajući potpunijom i kvalitetnijom metodologijom praćenja razvoja održivog turizma u destinaciji te pružanje preporuka djelovanja nosiocima politika u destinaciji za prilagodbu u budućnosti (Marković Vukadin et al., 2019). Bolje razumijevanje utjecaja turizma, potpunija baza podataka o turizmu (uključujući i pokazatelje održivosti) te unapređenje metodologije praćenja turizma omogućavaju sagledavanje šire slike i objektivnije razumijevanje kako održivog turizma, tako

i turizma u cjelini (Marković Vukadin et al., 2019). Zbog svega navedenog, aktivnosti Vijeća u kontekstu uspostave GSTC kriterija su izrazito značajne, tim više što praćenja, mjerenja i evaluacije efikasnosti održivog upravljanja u pojedinoj destinaciji te globalne usporedbe destinacija s aspekta održivosti, predstavljaju ključni izazov u turističkoj industriji (Birkić, 2016).

Cilj ovoga rada je analizirati usklađenost hrvatskih destinacija s kriterijima održivosti GSTC-a, na odabranom uzorku vodećih hrvatskih destinacija, uključujući, urbane destinacije Zagreb, Split i Dubrovnik te destinacije utemeljene na prirodi, tj. Nacionalne parkove Plitvička jezera, Mljet i Krka. Nadalje, temeljem provedenog primarnog istraživanja te korištenjem adekvatnih metodoloških alata u radu će se dati osvrt na održivost promatranih destinacija, kroz prizmu ekspertne procjene voditelja destinacijskih menadžment organizacija koji su nadležni za upravljanje istima.

1.2. Istraživačka pitanja

Predmet i problem istraživanja ogledaju se u dva temeljna istraživačka pitanje na koja će ovaj rad pokušati dati odgovor:

- *Koji je stupanj usklađenosti hrvatskih turističkih destinacija s kriterijima GSTC-a?*

Da bi se razvojem turizma moglo upravljati u skladu s navedenim načelima i kriterijima održivosti turizma, nužan preliminarni korak je utvrđivanje trenutnog stanja u odnosu na sva četiri stupa, odnosno sve četiri dimenzije održivosti. Tek ocjenom stanja, ali i kontinuiranim praćenjem održivosti, stvara se potrebna informacijska osnova za djelotvorno upravljanje razvojem hrvatskih destinacija u željenom, održivom smjeru (Kozić & Mikulić, 2011).

- *Kakvo je stanje održivosti hrvatskih turističkih destinacija?*

Potreba za praćenjem održivosti je posebno važna u destinacijama koje karakterizira snažna ovisnost o turizmu mjerena relativno velikim udjelom turizma u bruto domaćem proizvodu. U tu kategoriju spada i Hrvatska kao atraktivna europska destinacija ljetnog odmorišnog turizma (Kozić & Mikulić, 2011). Ako se pritom još uzme u obzir da je turizam jak katalizator hrvatskog izvoza, ovisnost Hrvatske o turizmu može se okarakterizirati „opasno visokom“, a u skladu s tim je i izrazito velika potreba uspostave sustava pokazatelja za ocjenu i sustavno praćenje održivosti turizma vodećih hrvatskih turističkih destinacija (Kozić & Mikulić, 2011).

1.3. Ciljevi istraživanja

Temeljni cilj ovoga istraživanja je:

analizirati održivost, te usklađenosti navedenih hrvatskih destinacija s GSTC kriterijima održivosti.

Iz temeljnog cilja istraživanja, proizlaze i sljedeći pomoćni ciljevi:

- sveobuhvatno analizirati relevantnu literaturu vezanu za održivi razvoj u turističkim destinacijama te probleme mjerenja održivosti
- identificirati nedostatke u postojećim spoznajama
- analizirati usklađenosti odabranih destinacija s GSTC-ovim kriterijima održivosti te interpretirati rezultate primjenom adekvatne metodologije i odabranih modela
- donijeti preporuke u kontekstu izazova održivosti s kojima se promatrane destinacije susreću.

1.4. Metodologija istraživanja

Prvi, teoretski dio rada čini pregled literature. Sekundarni podaci će se prikupljati iz različitih izvora koji uključuju domaću i stranu literaturu te podatke dobivene putem interneta.

Drugi dio rada čini empirijski, istraživački dio. Empirijski dio rada provodit će se induktivnim pristupom. Nadalje, u radu će se koristiti primarno kvalitativni pristup istraživanja. Kvalitativni pristup provest će se tzv. *expert opinion* tehnikom, odnosno tehnikom koja obuhvaća procjenu određenog stanja temeljenu na prosudbi stručnjaka („Expert opinion“, 2020). Točnije, kako bi došli do odgovora na temeljna istraživačka pitanja kao tehnika prikupljanja podataka koristit će se anketni upitnik u kojem će se od odabranih eksperata tražiti da na danoj Likertovoj skali u rasponu od jedan do sedam ocjene percepciju usklađenosti vlastite destinacije s kriterijima GSTC-a. Kako bi se proširile spoznaje vezano za postavljena istraživačka pitanja, neposredno nakon prikupljanja podataka pristupit će se kvalitativnoj i kvantitativnoj obradi rezultata. Kvantitativna obrada prikupljenih podataka vršit će se korištenjem Hi kvadrat testa i faktorske analize.

Potrebno je istaknuti da će se u procesu interpretacija rezultata u radu koristiti „Barometer of tourism sustainability“ (BTS) i „AMOEBAs of tourism sustainability indicators“ (AMOEBAs ATSI) modeli. BTS model služi za procjenu održivosti turističke destinacije. Kombinirajući različite tipove pokazatelja, koristi se za sveobuhvatnu analizu održivosti turizma u određenoj destinaciji te formira indeks održivog razvoja turizma. AMOEBAs ATSI model predstavlja svojevrsnu dopunu BTS modela te služi za analizu i ilustraciju pojedinih razina održivosti

različitih pokazatelja u destinaciji (Ko, 2005). Na osnovu svih korištenih metodologija istraživanja, u zaključku će se iznijeti temeljna opažanja i preporuke.

1.5. Očekivani doprinos istraživanja

Većina prijašnjih istraživanja, kako na međunarodnoj tako i na državnoj razini, vezana uz održivost i praćenje održivosti isticali su nedostatak jedinstvene definicije održivosti turizma, kao i nedostatak jedinstvenih kriterija i indikatora kojima bi se održivost mogla ocjenjivati i pratiti. Tako su Kožić & Mikulić (2011, str. 60) proveli istraživanje s ciljem ispitivanja mogućnosti uspostave sustava pokazatelja za ocjenu i praćenje održivosti turizma u Hrvatskoj. Nadalje, Birkić (2016, str. 153) je u svom istraživanju potakla razvijanje inovativnog upravljanja turizmom priobalne turističke destinacije prema kriterijima održivog razvoja (koje dijeli na ekološke, ekonomske i sociokulturne), a u svrhu povećanja njene konkurentnosti i povećanja ekonomskih učinaka turizma. Vojnović (2014, str. 173) je ispitivao primjenu ekoloških, ekonomskih i sociokulturnih indikatora održivog turizma na prostoru 24 općine i grada u unutrašnjosti Istre u razdoblju od 2009. do 2012. godine. Ipak, na visoko segmentiranom turističkom tržištu, na kojem se novi oblici turizma pojavljuju sve većom učestalošću, postoje tek opći i nepravovremeni podaci o usklađenosti destinacija s kriterijima održivosti koji bi trebali odražavati kretanja u ovom propulzivnom sustavu (Blažević et al., 2013). Segmentirano tržište zahtijeva specifične podatke kako bi se na makro (destinacija), ali i na mikro razini (poduzeća) mogle oblikovati održive turističke politike i razvojne mjere (Blažević et al., 2013). Upravo na temelju rezultata ovog istraživanja, koje uzima u obzir sveobuhvatne, specifične i aktualne kriterije održivosti, vodeće hrvatske destinacije će biti u mogućnosti sagledati trenutno stanje održivosti razvoja turizma, što predstavlja osnovu za definiranje ciljeva za unaprjeđenje u budućnosti te korake i aktivnosti koje će im pomoći u ostvarenju tih ciljeva. Dodatna vrijednost istraživanja leži i u činjenici da će destinacijama biti omogućen uvid u vlastite odmake od kriterija održivosti te će na temelju istih rad pružiti informacije i aktualne preporuke ekspertnim skupinama za prilagodbu u budućnosti.

1.6. Struktura rada

Cjelokupni rad podijeljen je u pet glavnih cjelina.

- I. Uvod - sadrži koncizan i sistematičan prikaz predmeta, problema istraživanja, temeljnog istraživačkog pitanja, te ciljeva istraživanja. Navodi se ujedno i metodologija, te očekivani doprinos istraživanja i struktura rada.
- II. Drugi dio rada - sadrži pregled relevantne literature te razradu ključnih pojmova. U drugom dijelu rada pregled literature obuhvatit će područje održivog razvoja u kontekstu upravljanja razvoja turizmom te posebice turističkom destinacijom, problematiku mjerenja i praćenja održivosti, pretpostavke za razvoj održivog turizma u Hrvatskoj te GSTC kriterije za destinacije kao okvir za ocjenjivanje razvoja održivosti svake pojedine destinacije.
- III. Treći dio rada - obuhvaća metodologiju rada, koja uključuje prikaz pristupa istraživanju, ekspertnih skupina te analizu kvalitativne metodologije i modela koji će se koristiti u radu.
- IV. Četvrti dio rada - sadrži prikaz rezultata istraživanja te raspravu.
- V. Peti dio rada - sadrži temeljne zaključke koji proizlaze iz istraživanja i preporuke ključnim dionicima.
- VI. Šesti dio rada - sadrži pregled stručne literature, popis slika, tablica i sažetak.

2. PREGLED LITERATURE

U ovom poglavlju, kroz pregled relevantne literature, elaborirat će se izazovi povezani sa upravljanjem održivim razvojem turizma, i pri implementaciji načela održivosti, problematika mjerenja i praćenja održivosti, napredak u ostvarenju ciljeva održivog razvoja turizma u odabranim destinacijama na području Republike Hrvatske, te GSTC kriteriji za destinacije kao aktualni i relevantni okvir za ocjenjivanje usklađenosti hrvatskih turističkih destinacija s načelima održivosti.

2.1. Koncept održivog razvoja turizma

Koncept održivog razvoja općenito podrazumijeva proces kojim se postiže ravnoteža između gospodarskih, socijalnih i ekoloških aspekata kako zadovoljavanje potreba sadašnje generacije ne bi ugrozilo mogućnosti zadovoljavanja potreba budućih generacija (Emas, 2015). Bez obzira na kompleksnost definiranja i implementacije, održivi razvoj predstavlja odgovor na nerazdvojivost okoliša i ljudskog postojanja i razvoja; odnosno nastoji donijeti pozitivnu viziju svijeta u kojem se osnovne ljudske potrebe zadovoljavaju bez uništavanja ili nepovratne degradacije prirodnih sustava o kojima svi ovisimo (Sharpley, 2020). Održivi turizam konceptualno se definira kao razvoj turističkih aktivnosti s odgovarajućom ravnotežom između ekoloških, ekonomskih i sociokulturnih aspekata kako bi se zajamčila njegova dugoročnost (United Nations Environment Programme, UNEP & United Nations World Tourism Organisation, UNWTO, 2005). Drugim riječima, da bi se postigao održivi razvoj, potrebno je uskladiti tri temeljna elementa: gospodarski rast, socijalno uključivanje i zaštitu okoliša (United Nations (UN), 2015). Ti su elementi međusobno povezani i svi su presudni za dobrobit pojedinca i društava. Korošec & Smolčić (2013, str. 626) smatraju kako postizanje održivog razvoja uvelike ovisi o visokom stupnju političke angažiranosti, vladinim institucijama koje dobro funkcioniraju te prevladavanju grešaka u koordinaciji službenih politika.

Ujedinjeni Narodi, kao dio nove „Agende 2030 za održivi razvoj“, postavljaju 17 globalnih ciljeva održivog razvoja do 2030. godine (UN, 2015) prikazanih na slici 1. S obzirom na naglasak koji UNWTO stavlja na održivost turizma i ekonomski značaj samog sektora, upravo su globalni ciljevi održivog razvoja postali centar za proučavanje doprinosa održivog turizma u cjelokupnom održivom razvoju (Hall, 2019). S posebnim osvrtom na Ciljeve Održivog Razvoja (SDG) i širu Razvojnu agendu za 2030. (Ujedinjeni narodi - Generalna skupština, 2015.), UNWTO je preporučio pet središnjih stupova kojima bi turizam trebao dati značajan i trajan doprinos u postizanju održivog razvoja (UNWTO, 2016; UNWTO, 2017):

I. uključiv i održiv gospodarski rast, koji je povezan s ciljevima održivog razvoja kao što su dostojan rad i gospodarski rast, industrija, inovacije i infrastruktura, smanjenje nejednakosti;

II. socijalna uključenost, zapošljavanje i smanjenje siromaštva, što je povezano sa ciljevima održivog razvoja svijet bez siromaštva, zdravlje i blagostanje, kvalitetno obrazovanje i spolna ravnopravnost;

III. efikasnost resursa, zaštita okoliša i klimatske promjene, koji je povezan sa ciljevima održivog razvoja čista voda i sanitarni uvjeti, pristupačna i čista energija, održivi gradovi i zajednice, odgovorna potrošnja i proizvodnja;

IV. kulturne vrijednosti, raznolikost i baština; i

V. uzajamno razumijevanje, mir i sigurnost (Pan et. al, 2018).

Hall (2019, str. 2) također ističe kako je za uspješnost razvoja turizma u kontekstu ciljeva održivog razvoja bitna i visoka razvijenost privatnog sektora u zajednici te posebno uspješno upravljanje i korištenje tehnologija kao odgovor na ekonomske, ekološke i socijalne probleme. Ipak, u literaturi se spominju i kritike i nedorečenost određenih ciljeva održivog razvoja. Naime, noviji SDG-ovi promiču gospodarski rast kao glavni mehanizam za smanjenje siromaštva, što odražava stajalište da se veličina nacionalnog dohotka vrednuje više od kvalitete gospodarske aktivnosti i njezinog odnosa prema unaprjeđenju blagostanja lokalne zajednice i stanju ekosustava (Sharpley, 2020). Svakako, većina od 17 ciljeva opravdani su i potrebni za pravedniji i održiviji svijet u kojem dobrobit uživa većina globalne populacije. Međutim, unutar SDG-a postoje mnoga svojstvena proturječja koja proizlaze iz isključive usmjerenosti na gospodarski rast (Sharpley, 2020). Za primjer, Cilj 8 (Dostojanstven rad i gospodarski rast) predlaže gospodarski rast od najmanje sedam posto godišnje u manje razvijenim zemljama te održiv gospodarski rast u ostalim zemljama, što je u suprotnosti s ciljevima zaštite okoliša utvrđenima unutar ostalih ciljeva održivog razvoja (Sharpley, 2020).

Slika 1: Globalni Ciljevi Održivog Razvoja

Prema Birkić (2016) održivi turizam može opstati tijekom duljeg razdoblja jer ne uzrokuje degradaciju okoliša, nego ostvaruje korist u ekonomskom, ekološkom, društvenom i kulturnom okruženju u kojem se odvija. Nguyen et al. (2019) pak smatraju kako su temeljne zadaće održivog turizma očuvanje ekosustava, promicanje ljudske dobrobiti, inter i međugeneracijske solidarnosti te sudjelovanja javnosti u odlučivanju. S druge strane (Shafiee et al., 2019) druge strane ističu zadaće kao što su osiguravanje održive i dugoročne gospodarske aktivnosti, pravična odredba i raspodjela socioekonomskih resursa svim dionicima, mogućnost zarade, zapošljavanja i raspoloživih socijalnih usluga za cjelokupnu lokalnu zajednicu. Održivi turizam kao razvojna paradigma predstavlja širok spektar interdisciplinarnih načela koja mogu se primijeniti u cijelom turističkom sektoru (Pan et al., 2018). Na primjer, principi održivosti mogu uključivati (Pan et al., 2018): I. optimizaciju veze vode-energije-hrane, poput povećane upotrebe obnovljive energije i reducirane potrošnje vode; II. uspostavljanje kružne ekonomije, poput minimiziranja otpada i pretvaranje otpada u vrijedne proizvode; III. zaštitu okoliša i ekološke sfere, poput korištenja biorazgradivih proizvoda za goste i očuvanja biološke raznolikosti; IV. stvaranje kulture vrijednosti, kao što su očuvanje kulturne baštine i tradicionalnih vrijednosti te potpora interkulturalnom razumijevanju i toleranciji; V. ozelenjavanje turističkog poslovanja, što obuhvaća stvaranje lokalnog dohotka, integriranje lokalnih zajednica s ciljem povećanja kvalitete života i smanjenja siromaštva te omogućavanje dugoročnih ulaganja turističkim poduzećima. Također, prema UNWTO, efikasna provedba održivosti unutar poslovnog subjekta ili destinacije u sebi treba sačinjavati sljedeće stavke („UNWTO“, 2005):

1. optimalno iskorištavanje prirodnih resursa koji predstavljaju ključni element u razvoju turizma, održavajući ključne ekološke procese i pomažući očuvanje prirodne baštine i biološke raznolikosti,
2. poštovanje sociokulturne autentičnosti zajednice domaćina, očuvanje njihove izgrađene i žive kulturne baštine i tradicionalne vrijednosti i doprinos međukulturalnom razumijevanju i toleranciji,
3. osiguravanje održivih, dugoročnih ekonomskih operacija, poštena društvena raspodjela, pružanje socijalno-ekonomske koristi svim dionicima, uključujući stabilnu zaposlenost i mogućnosti za ostvarivanje dohotka, socijalnih usluga lokalnom stanovništvu te doprinose smanjenju nejednakosti i siromaštva.

Razvojem brojnih istraživanja razvidna je promjena u razumijevanju, važnosti i definiranju turističke destinacije. Počevši od tradicionalnog shvaćanja destinacije kao isključivo geografskog područja s različitim prirodnim i/ili umjetnim resursima koji privlače strane i domaće goste do proširivanja definicije destinacije na prostornu cjelinu koja je orijentirana tržištu tj. turistima, raspolaže dostatnim elementima turističke ponude i neovisna je o administrativnim granicama (Darwish & Burns, 2019). Razvoj masovnog, ljetnog odmorišnog turizma u proteklih pedesetak godina generira, uz svekolike pozitivne učinke na prostorni i društveno-gospodarski razvoj, niz štetnih posljedica na okoliš, stanovništvo i gospodarstvo receptivnih destinacija (Vojnović, 2014). Podizanjem svijesti o kompleksnosti turizma i njegovih brojnih direktnih i indirektnih učinaka, teoretičari su počeli isticati aspekt održivog razvoja unutar turističke destinacije, kao i značaj brojnih sudionika koji igraju aktivnu ulogu u upravljanju destinacijskim sustavima (Jovičić, 2017). Stoga, turističke destinacije nije dovoljno promatrati isključivo u geografskom smislu, već je u razmatranje potrebno uzeti dimenziju održivosti, odnosno različite okolišne, društvene, kulturne i ekonomske čimbenike destinacije (Butowski, 2017). Na ovom tragu, Europska komisija definira destinaciju kao (ETIS, 2016):

- geografsko područje koje je trenutno ili potencijalno privlačno za posjetitelje,
- mjesto ili područje koje je prepoznato i lako se može definirati kao odredište posjetitelja koje raspolaže s nizom objekata i proizvoda za turističke svrhe,
- mjesto ili područje koje se promovira kao odredište,
- mjesto ili područje na kojem je moguće izmjeriti ponudu i potražnju za turističkim uslugama tj. ekonomske učinke ponude i potražnje,
- mjesto ili područje u kojem postupak upravljanja i odlučivanja obično uključuje čitav niz dionika iz javnog i privatnog sektora, zajedno s lokalnom zajednicom.

Kako je u literaturi prisutan velik broj definicija turističke destinacije, tako je i prisutno i mnoštvo perspektiva i mišljenja oko definicije, teorijskih podloga i načina provedbe koncepta održivosti u destinaciju (Moyle et al., 2013). Održivost turizma i turističke destinacije pojmovi su koji su nastali integracijom načela održivog razvoja u planiranje razvoja turizma na razini turističke destinacije. Moyle et al. (2019) smatraju kako bi važna pretpostavka razvoja održivog turizma trebalo biti razmišljanje o održivom razvoju u što dugoročnijem smislu. Svjetska turistička organizacija definira održivu destinaciju kao onu koja vodi računa o sadašnjim i budućim gospodarskim, socijalnim i ekonomskim utjecajima, te u isto vrijeme održava visoku razinu zadovoljstva turista te ujedno turistima pruža jedinstveno iskustvo bez narušavanja kvalitete života lokalnog stanovništva (UNEP & UNWTO, 2005). Edgell (2019) definira

održivost turizma u destinaciji kao postizanje kvalitetnog rasta na način koji ne iscrpljuje prirodni i izgrađeni okoliš, čuva kulturnu, povijesnu i izgrađenu baštinu lokalne zajednice i povećava blagostanje i dobrobit lokalnog stanovništva.

Temeljem pregleda relevantne literature, možemo zaključiti kako je koncept održivog turizma kompleksan i utemeljen na ravnoteži koja se ostvaruje na razini turističke destinacije. Definicija održivog turizma ima mnoštvo te da se sve one na određeni način oslanjaju na iste ili slične temeljne ciljeve kao što su poboljšanje kvalitete života lokalne zajednice, zadovoljenje potreba posjetitelja u destinaciji, kreiranje profitabilnog turističkog sektora te zaštita okoliša i kulturne baštine (Gibson et al., 2012).

2.2. Temeljna načela održivog turističkog razvoja

Za lakše shvaćanje definicije i sistematizaciju opisanog višedimenzionalnog koncepta održivog turizma, u literaturi se spominju tri međusobno povezane dimenzije i načela održivog turističkog razvoja - ekonomska, ekološka i sociokulturna - koje se često znaju proširiti i s četvrtom, institucionalnom dimenzijom (Puhakka et al., 2009).

- Ekonomska održivost razvoja turizma

Voditi se ekonomskim načelima u održivom razvoju turizma znači osigurati takvo poslovanje koje će omogućiti održive, dugoročne ekonomske te pravedno distribuirane socioekonomske aktivnosti, kao što su između ostalog stabilna zaposlenost, mogućnost za ostvarivanje dohotka, socijalne usluge lokalnoj zajednici, doprinos ublažavanju siromaštva i sl. (Birkić, 2016). Prema UNEP i UNWTO (2005) osigurati ekonomsku održivost znači omogućiti održivost i konkurentnost turističkih destinacija i poduzeća kako bi se mogle nastaviti razvijati i ostvarivati dugoročne koristi. Osim toga, pravilno upravljani ekonomski rast utječe dugoročno na razinu očuvanosti okoliša jer s većim razvojem zajednice i prihoda unutar nje, raste i razvija se ekološka svijest, materijalne mogućnosti i investicije usmjerene očuvanju okoliša (Sharpley, 2020). Također, održavanje razine BDP-a u određenim granicama koristi se kao mjera općenitog razvoja ili napretka (Sharpley, 2020). Ovakva mjera posebno se odnosi na sve recipročniji odnos između gospodarskog rasta i ekološke održivosti (Sharpley, 2020). Konkretno, kontinuirani gospodarski rast ovisi o kontinuiranom iskorištavanju prirodnih, neobnovljivih resursa što je, po definiciji, neodrživo (Sharpley, 2020). Ipak, koncept održivog razvoja od početka se temelji na premisi gospodarskog rasta (Sharpley, 2020). Većina njegovih definicija nastavlja instrumentalnu racionalnost, napredak, gospodarski rast i prirodu shvaća kao kapital (Sharpley, 2020). Povezano s ovim, dolazimo do kontradiktornosti i rasprave koja se vodi u literaturi, a koja govori o sukobu između ekonomskog rasta koji je potreban za

napredak društva te istog tog ekonomskog rasta koji je istodobno najveća prepreka u razvoju održivog turizma (Fletcher et al., 2019). Sve popularniji odgovor na ovaj sukob je odmicanje od ekonomije temeljene na rastu i umjesto toga pojave i poticanja pojma *de-growth* (Fletcher et al., 2019). Pojam *de-growth* nastao je iz spoja aktivističkih pokreta i kritičkog znanstvenog učenja i razmišljanja, a obuhvaća prijedlog radikalne društveno-političke transformacije u tzv. planirano i strukturirano smanjenje gospodarstva i promjenu kolektivnog razmišljanja i shvaćanja političkog gospodarstva unutar kojeg se teži održivosti (Milano et al., 2019). Drugim riječima, teoretičari koncepta *de-growth* tvrde da ekonomski rast, koji se tipično mjeri povećanjem BDP-a, nije dovoljan za povećanje kvalitete života pojedinca ili društva u cjelini, niti kompatibilan s održivošću okoliša (Sharpley, 2020). Umjesto toga, postoji potreba za sistemskim političkim, institucionalnim i kulturnim promjenama kako bi se stvorio drugačiji sustav u kojem ekspanzija u ekonomskom smislu više neće biti temeljni motiv (Sharpley, 2020). Navedeno će, pak, neizbježno rezultirati raznolikijom i u financijskom smislu, reduciranom, ekonomijom (Sharpley, 2020). Jednostavno rečeno, koncept *de-growtha* zahtijeva smanjenje i proizvodnje i potrošnje na globalnoj razini, zajedno s temeljnim pomakom u razumijevanju društva i odnosa između potrošnje, bogatstva i dobrobiti (Milano et al., 2019). To pak zahtijeva kompromis i suradnju između bogatijih i manje prosperitetnih društava (Sharpley, 2020). Upravo je potonji zahtjev možda najveći izazov konceptu održivog *de-growtha* (Sharpley, 2020). Koncept *de-growtha* protivi se situacijama gdje se lanci opskrbe ekspanziraju na način da neplanski iscrpljuju resurse destinacije radi postizanja ekonomske dobiti, dok u isto vrijeme dugoročne troškove snosi zajednica domaćina (Milano et al., 2019). Teoretičari *de-growtha* se zalažu za razmišljanje koje objašnjava kako bi smanjenje proizvodnje i potrošnje moglo biti moguće i bez smanjenja prosperiteta ili blagostanja zajednice (Milano et al., 2019). S druge strane, pojavljuje se razmišljanje kako je ekonomska ekspanzija i eksploatacija resursa vitalna za održavanje životnog standarda te povećanje nacionalnog dohotka. Istina je kako je produktivnost i profitabilnost mjerilo uspješne organizacije u mikro i makroekonomskom smislu (Milano et al., 2019). Ipak, na razini određene destinacije, ukoliko se u obzir ne uzima ne-ekonomska komponenta, takva situacija stvara plodno tlo za protivnike gospodarskog rasta, odnosno za skupine civilnog društva koji bivaju isključeni iz procesa politike i planiranja, a vrlo često u dugoročnom smislu snose posljedice (Milano et al., 2019). Nadalje, čini se da istraživanje i politika održivog turizma zauzimaju jedan paralelni svemir s turističkom praksom (Sharpley, 2020). Drugim riječima, usprkos velikoj akademskoj pažnji posvećenoj održivom turizmu u literaturi i, s industrijske perspektive, brojnim akreditacijskim shemama, nizu sektorskih inicijativa, razvoju pokazatelja održivosti, uspostavi tijela kao što je Globalno vijeće

za održivi turizam i drugim inicijativama, posljednjih dvadeset godina svjedočimo malo ili nimalo dokaza o napretku u postizanju održivog razvoja turizma ili, zapravo, održivijeg turističkog sektora (Buckley, 2012).

- Ekološka održivost razvoja turizma

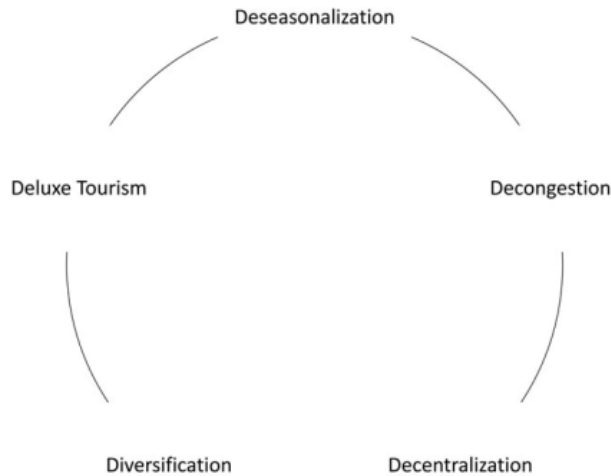
Krajem 20. stoljeća postalo je očito kako će dotadašnji smjer razvoja turizma uzrokovati uništavanje prirodnih elemenata koji čine osnovu turističkog proizvoda (David, 2011). Negativni učinci koji proizlaze iz kretanja, boravka ali i različitih oblika slobodnih aktivnosti dovode do zagađenja te kvantitativnog i kvalitativnog smanjenja prirodnih bogatstava, ugrožavanja životinjskih vrsta te uništavanja prirodnih krajolika (David, 2011). Turističkim aktivnostima te aktivnostima turističkih poslovnih subjekata pripisuju se povećane emisije stakleničkih plinova u atmosferi (Pan et al., 2018). Nadalje, iako je upravljanje otpadom jedan su od prepoznatih izazova u industriji, pitanje gospodarenja i obrade otpada je još uvijek veliki izazov (Pan et al., 2018). Izazove za turističku industriju u sferi održavanja biološke raznolikosti predstavljaju (Pan et al., 2018): unošenje invazivnih stranih vrsta, narušavanje staništa divljih životinja, prekomjerno iskorištavanje prirodnih resursa za vodu, hranu, materijale i rekreaciju te onečišćenje vode i stvaranje otpada. Širenje turizma u osjetljivim prirodnim područjima bez odgovarajućeg planiranja i upravljanja može ugroziti integritet ekosustava i lokalnih kultura (Pan et al., 2018). Povećanje broja posjetitelja isto tako dovodi do značajnih ekoloških degradacija (Pan et al., 2018). Osim toga, priljev velikog broja posjetitelja na više načina može dovesti do oštećenja autohtonih kulturnih i prirodnih resursa (Kurniawan et al., 2019). Kako prirodno okruženje snažno uvjetuje razvoj turizma, nedostatkom odgovarajućih strategija održivog razvoja i turizam može negativno utjecati na okoliš (Kurniawan et al., 2019). Turistički razvoj je u mnogim područjima nereguliran, destinacije ne prakticiraju pravila nosivih kapaciteta za upravljanje posjetima i turističkim aktivnostima te na taj način zanemaruju ekološke reperkusije i utjecaje (Kurniawan et al., 2019). Tako bi destinacije (posebno urbane sredine) u planiranje razvoja trebali uključiti elemente kao što su (Dogan, 2019): socijalna ekologija, „zelene“ pokrete, bioregionalizam, razvoj zelenih gradova i zajednica i sl. Ipak, kao alternativa masovnom turizmu, pojavljuju se alternativne vrste turizma poput ekoturizma, avanturističkog turizma, zelenog turizma, ruralnog turizma i sl. (Batman & Demirel, 2015). Navedene vrste, osim što predstavljaju promjenu u shvaćanju važnosti okoliša u razvoju turizma, također pridonose razvijanju sezonalnosti i cjelogodišnjeg turizma (Batman & Demirel, 2015). Raznolikost prirodnog okoliša te sve veće širenje aktivnosti postali su plodno tlo za ruralna područja s očuvanim prirodnim obilježjima (Batman & Demirel, 2015). Upravo su takva područja postala žarišta interesa i u jeku još aktualne pandemije COVID-19 (Vaishar

& Štastna, 2020). Naime, unatoč problemima koje je izazvala pandemija, ona je u isto vrijeme stvorila priliku za razvoj eko i ruralnog turizma koji se do sada uglavnom fokusirao na domaće turiste no nudeći sigurnost, prirodne, gastronomske i kulturne atrakcije zasigurno može igrati jednu od važnih uloga u kreiranju nove, ekološki održivije, turističke ponude u mnogim destinacijama (Vaishar & Štastna, 2020). U idealnim okolnostima, razvoj turizma temeljenog na prirodnoj baštini trebao bi postići optimalnu ravnotežu između ekonomskih koristi te očuvanja ekosustava (Yuxi & Linsheng, 2020). U konačnici, ako je njegov konačni cilj dugoročna korist, turistički sektor mora jednaku pažnju posvetiti profitabilnosti i održivosti okoliša, no to može biti postignuto tek s novim i drugačijim pristupom planiranju i razvoju turizma koji se svakako nužno mora uskladiti s ekološkim načelima razvoja (Birkić, 2016).

- Sociokulturna održivost razvoja turizma

Sociokulturna načela uglavnom predstavljaju prepoznavanje potreba pojedinaca, posebice stanovnika receptivnog područja, te ih je kao takve, za razliku od ekonomskih ili okolišnih utjecaja, teže kvantificirati i izmjeriti (Lee, 2015). Lee (2015) u svom istraživanju navodi povezanost između sociokulturnih i ekonomskih načela kao što su revitalizacija lokalnog gospodarstva i infrastrukturna ulaganja, koja su ubiti ekonomski pokazatelji, no izazivaju izrazite sociokulturne posljedice. Najviše doprinosa u uspješnoj implementaciji sociokulturnih načela može dati lokalna samouprava koja će svojim instrumentima upravljanja izravno poticati očuvanje kulturnog nasljeđa te na taj način štititi identitet lokalne zajednice koji ujedno predstavlja i turistički proizvod destinacije (Birkić, 2016). Nadalje, Puhakka et al. (2009) navode kako se sociokulturna načela održivosti generalno dijele na tri dijela: mogućnost sudjelovanja lokalne zajednice u donošenju odluka, pravedna raspodjela koristi i troškova između različitih interesnih skupina te kulturna održivost, npr. održavanje tradicionalnih običaja i vrijednosti. U istraživanjima održivog turizma uloga sociokulturnog napretka trebala bi više dobivati na važnosti budući da su sociokulturni aspekti često marginalizirani u korist ekonomskih i ekoloških gledišta i načela (Puhakka et al., 2009). Nesumnjivo je da *over-tourism*, sa socio-kulturnog stajališta, predstavlja velik izazov za mnoga odredišta, posebno ona koja se suočavaju sa sve većim brojem turista i dolazaka (Anuar, 2019). Međutim, važno je napomenuti kako *overtourism* nije problem, već simptom jednog dubljeg problema (Anuar, 2019). Koncept *over-tourism-a* nije jednostavan za definirati (Peters et al., 2018). Po svojoj prirodi koncept *over-tourism-a* povezan je s turističkim brojevima, vrstom i vremenskim okvirom posjete te nosivosti kapaciteta određenog odredišta (Peters et al., 2018) *Over-tourism* uključuje i tiče se i različitih dionika turističkog sektora kao što su između ostalog i lokalno stanovništvo, sami posjetitelji i turistički poslovni subjekti (Peters et al., 2018). Po definiciji, *over-tourism*

predstavlja situaciju u kojoj je utjecaj turizma, u određenom vremenu i na određenim lokacijama premašuje fizičke, ekološke, društvene, ekonomske, političke i/ili psihološke kapacitete nosivosti unutar destinacije (Peters et al., 2018). Drugim riječima, koncept *overtourism-a* ogleda se u premašivanju nosivih kapaciteta unutar destinacije (Anuar, 2019). Na temelju kvalitativnog istraživanja u tri europska grada (Barcelona, Berlin i Venecija) više je elemenata i uzorka nezadovoljstva koji se tiču i direktno su uzrokovane *overtourism-om* (Milano et al., 2017): zagušenje javnih prostora u gradskim središtima, privatizacija javnih prostora, rast cijena nekretnina, povećanje broja kruzera i velikog broja putnika u kratkom vremenu, smanjenje kupovne moći lokanog stanovništva, neuravnotežen broj stanovnika u odnosu na broj posjetitelja, onečišćenje okoliša, uključujući pitanja otpada, buke, kvalitete zraka i vode i sl. Veliki broj turista može uznemiriti lokalnu zajednicu, posebno ako se u isto vrijeme prihod koji generira turizam ne slijeva u domicilno gospodarstvo (Anuar, 2019). Drugim riječima, *overtourism* simptom je ekonomskog modela rasta, koji prožima suvremenu (održivu) razvojnu politiku općenito i posebno razvojnu politiku turizma (Torkington et al., 2020.). Na globalnoj razini, UNWTO „slavi“ godišnji porast dolazaka turista, dok su istraživanja otkrila pretežni, u ekonomskom smislu, fokus na kvantitativnom rastu na nacionalnoj razini (Torkington et al., 2020.). Već godinama određeni autori pokušavaju staviti naglasak na različite odgovore na neodrživi turistički razvoj (Sharpley, 2020). Ti odgovori očituju se u pojmovima i pojavama kao što su de-marketing, upravljanje kapacitetima, nosivost kapaciteta određene destinacije i sl. (Sharpley, 2020). Jasno je kako je preoptimistično misliti kako će same strategije temeljene na *de-growth*-u biti dovoljne kako bi se postigla promjena u shvaćanju cjelokupne paradigme razvoja turizma (Milano et al., 2019). Tako su Milano et al. (2019) razvili koncept 5D (Slika 2) za lakše shvaćanje i percipiranje koncepta *de-growtha*. Uz pravilan pristup, koncept 5D (dsezonalizacija, dekongestiranje, decentralizacija, diversifikacija i deluxe turizam) može poslužiti kao jedan od efektivnih alata za rješavanje problema *overtourisma* (Milano et al., 2019). Uz koncepte kao što je *de-growth*, 5D, te politička sudjelovanja i aktivnosti, mogla bi se postići značajna promjena u posljedicama *overtourisma* i promjena u shvaćanju značenja urbanog turizma (Milano et al., 2019).

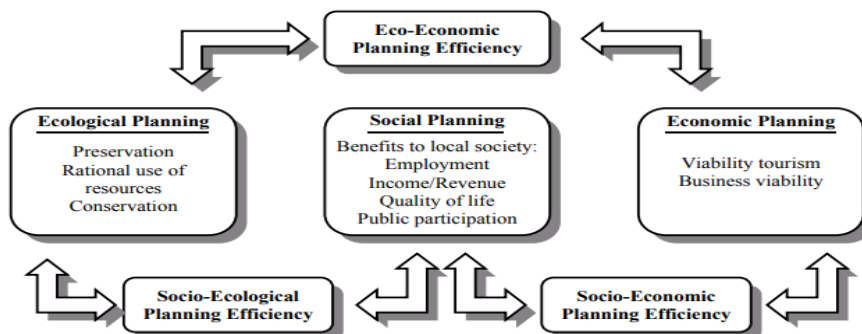

Slika 2: Koncept 5D

Izvor: Milano C. et al. (2019): Overtourism and degrowth: a special movements perspective.

2.2.1. Model povezanosti temeljnih načela održivog razvoja turizma

Padin (2012) zaključuje kako je temeljni preduvjet uspješnog održivog razvoja turizma potraga za integracijom sva tri temeljna načela održivosti. Pri tome autor navodi kako je potrebno uključiti dionike u svaku od tri dimenzije (ekonomsku, socijalnu i ekološku), te uspostaviti mehanizme koji će svaku dimenziju povezati s akterima privatnog i javnog sektora.

Slika 3: Povezanost temeljnih načela održivog razvoja turizma

Izvor: Padin, C. (2012). *A sustainable tourism planning model: components and relationships*. *European Business Review*

Slika 3 prikazuje model koji razvija Padin i smatra ga ključnim za razumijevanje i uspješnu implementaciji načela održivog razvoja na razini turističke destinacije. Prva dimenzija uključuje povezanost između sociokulturnih i ekonomskih načela u tzv. socio-ekonomska načela. Institucionalno vodstvo primjer je društveno-ekonomske povezanosti, što znači potrebu da Vlade i donositelji politika preuzmu odgovornost te pruže okvir ili osnovu za model proizvodnje i potrošnje koja će maksimizirati ekonomske i društvene koristi lokalne zajednice

(Padin, 2012). Drugi spoj koji se predlaže u modelu je ekonomsko planiranje ekološke učinkovitosti, a odnosi se na važnost održavanja bliskih veza i traženja ravnoteže između očuvanja prirodne baštine destinacije i maksimiziranja profita i ostalih ekonomskih pokazatelja (Padin, 2012). Nadalje, socio-ekološka povezanost podrazumijeva stupanj ravnoteže i reciprocitet između procesa društvene i ekološke transformacije, tj. kao glavni cilj stavlja važnost sudjelovanja i suradnje lokalne zajednice u planiranju i valorizaciji prirodne baštine i očuvanju okoliša (Padin, 2012). Konačno, Padin ističe kako je temeljna pretpostavka uspješne realizacije načela održivog turizma sudjelovanje cjelokupne zajednice i svih dionika unutar sektora te suradnja između istih.

2.3. Implementacija održivog razvoja u kontekstu upravljanja turističkom destinacijom

Dobro javno upravljanje vođeno principima održivosti suočeno je s mnogim preprekama zbog kompleksnosti turističkog sustava (Gill & Williams, 2014). Dok u teoriji višedimenzionalna vizija održivog turizma obuhvaća ekonomske, sociokulturne i okolišne aspekte, pokazalo se da su u praksi aktivnosti donositelja turističkih politika nerijetko usmjerene prema kreiranju isključivo ekonomskog i gospodarskog rasta (Hall, 2011). U svjetlu zdravstvene krize koja je proizašla iz pandemije COVID-19, koja je postala globalna ekonomska i socijalna kriza, postavlja se velik broj pitanja o njenom utjecaju, u kratkom i dugom roku, na turistički sektor (Romagosa, 2020). S obzirom na to da se ljudske aktivnosti moraju mijenjati ako želimo izbjeći najgore učinke klimatskih promjena, ova nam kriza pruža priliku (Rivera et al., 2021). Umjesto da se čim prije vratimo na našu prethodnu paradigmu razvoja, COVID-19 nas izaziva da razmišljamo o neodrživosti turističke industrije prije krize (Rivera et al., 2021). Suočeni s neizvjesnom budućnosti, odredišta koja su manje ugrožena i u otpornijem položaju su ona koja imaju raznolikiju ponudu, manje su ovisna o jednom određenom tržištu i odlučila su se za kvalitativne, a ne kvantitativne kriterije (tj. razvoj umjesto rasta) (Romagosa, 2020). Budući da su putovanja i turizam vjerojatno bili jedni od najteže pogođenih globalnih sektora u krizi, promjena razmišljanja i fokusa istraživanja bila je posebna očita u dijelovima turističkih akademskih zajednica (Higgins-Desbiolles, 2021). Od početka 2020. godine kriza COVID-19 široko se doživljavala kao potencijalni trenutak tranzicije (Higgins-Desbiolles, 2021). Nadalje, ovo se povezuje s drugom temom koja je započela prije nekoliko godina, a koja je naglasila potrebu za suzbijanjem onog što se činilo nekontroliranim (i, prema tome, neodrživim) rastom međunarodnih turističkih putovanja i odlučivanjem za strategije rasta, posebno u prezasićenim destinacijama koji pate od prekomjernog turizma (Romagosa, 2020). Međutim, odjednom i neočekivano, ona odredišta koja su ranije patila od *over-tourism-a* sada se suočavaju s potpuno

suprotnom pojavom: nedovoljnim brojem gostiju tj. *under-tourism-om* (Romagosa, 2020). Stoga, izazov za destinacijski održivi turizam postaje uspostavljanje ravnoteže te izbjegavanje prenapučenosti, posebice u siromašnijim zemljama koje previše ovise o sektoru turizma (Romagosa, 2020). Turizam za takva društva može biti dobar alat za poticanje ekonomije, no ne bi trebao biti i jedini (Romagosa, 2020). Postavlja se imperativ planiranja i upravljanja turizmom u smislu provedbe održivosti i otpornosti na svim razinama, s odgovarajućim oblicima upravljanja koji integriraju i javni i privatni sektor na koordiniran način (Romagosa, 2020). Čak i ako kriza COVID-19 završi relativno brzo, ne možemo si priuštiti povratak na razine putovanja koje smo ranije dopuštali i na prethodne paradigme razvoja turizma (Rivera et al., 2021). To nije samo zbog socio-kulturnih nemira izazvanih „*over-tourism-om*“, već posebno i zbog šteta u okolišu (uključujući klimatske promjene, zagađenje i iscrpljivanje resursa) koje su već i prije bile i izvan okvira neodrživog (Rivera et al., 2021).

Prema Gill & Williams (2014), kao jedan od izazova dugoročnog upravljanja prema principima održivosti nameće se kratkoročna priroda političkog odlučivanja orijentirana upravo na kratkotrajan ekonomski rast. Umjesto orijentacije na kratkoročno dostupne ciljeve, poput stope ekonomskog rasta, ekonomska strategija mora pronalaziti rješenja i stvarati uvjete za dugoročno održivo gospodarstvo (Gill & Williams, 2014). Nadalje, donositelji turističkih politika fiksirali su svoje planove isključivo u ekonomskoj sferi, okrećući se od onih temeljnih postulata održivog turizma kao što su socijalna kohezija te inkluzivnost i dobrobit lokalne zajednice (Higgins-Desbiolles, 2018). Higgins-Desbiolles (2018) također smatra kako su ciljevi današnjih donositelja turističkih politika izraženi isključivo u novčanim jedinicama, te da u takvim okolnostima ekonomska održivost „pobjeđuje“ sve ostale aspekte održivosti. Stoga, shvaćanje i implementacija koncepta održivosti u turističku destinaciju važna je i zbog proširivanja cjelokupnog razumijevanja pojma razvoja turizma sa neoliberalnog aspekta te isključivog financijskog i ekonomskog razmatranja na aspekte socijalne pravednosti i kvalitete života cjelokupne lokalne zajednice (Sola et al., 2012). Drugim riječima, tradicionalni način razmišljanja i razvoja turizma isključivo u smjeru financijskog prosperiteta treba proširiti na istovremeno povećanje kvalitete života domicilnog stanovništva i lokalne zajednice (Sola et al., 2012).

Nadalje, kako svaki od dionika unutar destinacije gleda na koncept održivosti iz vlastite perspektive, jedan od problema implementacije održivog turizma u upravljanju je i potreba da se u obzir uzmu sukobljeni interesi svih različitih dionika koji čine destinaciju (Wickens et al., 2014). Povezano s ovim, turizam se u određenoj destinaciji za resurse „natječe“ i s ostalim sektorima te stoga prilikom implementacije politika održivosti postaje potrebno pronaći

ravnotežu ne samo između različitih dionika unutar turizma, već i između različitih sektora, kako bi se u konačnici postiglo veće dobro cjelokupne zajednice (Wickens et al., 2014). Navedene poteškoće pri implementaciji održivosti kao smjera vođenja cjelokupne destinacije, rezultirale su pozicioniranjem DMO-a kao posrednika u upravljačkom sustavu (Raich & Pechlaner, 2010). U tom kontekstu, kao glavni zadatci destinacijskih menadžment organizacija nameću se osiguravanje koordinacije, promicanje komunikacije te dijeljenje znanja i uspostavljanje veza između aktera unutar destinacije (Reich & Pechlaner, 2010). Donositelji turističkih politika prilikom implementacije održivog turizma u razvoj destinacije trebaju biti usmjereni na uključenost zajednice i povećanje javnog interesa (Dredge & Jamal, 2013), dok u isto vrijeme interesi kapitala, investitora, posjetitelja i ostalih dionika mogu otežati proces stvaranja dobrobiti za lokalnu zajednicu (Dredge & Jamal, 2013). Dredge & Jamal (2013) stoga naglašava kompleksnost upravljanja održivom turističkom destinacijom te složenu potrebu uspješne implementacije održivog turizma s konačnim ciljem da cjelokupnom lokalnom stanovništvu, ali i ostalim dionicima osigura dobrobit, bez narušavanja okoliša i prirodne ravnoteže. Definiranjem zajedničkih interesa i ciljeva, razumijevanjem vrijednosti koje donosi održivi turizam te u konačnici uspostavljanjem kvalitetne upravljačke strukture u destinaciji donositelji politika bili bi u mogućnosti osigurati kvalitetno sudjelovanje svih dionika unutar djelatnosti (Pechlaner et al., 2009). Potrebna je suradnja i zajedničke inicijative među svim akterima kako bi održivi turizam u destinaciji imao pozitivne reperkusije na što širi sloj društva (Cizel et al., 2015). Ovdje se kao most između turističkih dionika unutar destinacije javljaju destinacijske menadžment organizacije. Održivi razvoj turizma zahtijeva informirano sudjelovanje svih relevantnih dionika, kao i snažno političko vodstvo kako bi se osiguralo široko sudjelovanje i postizanje konsenzusa („UNWTO Sustainable Development“, 2020). Stoga, implementacija efikasnog održivog upravljanja turističkom destinacijom ovisi isključivo o mogućnosti kreiranja suradnje, interakcije i međusobne razmjene informacija između destinacijskih menadžment organizacija kao nositelja turističkih politika s jedne, te privatnog sektora, nevladinih organizacija, investitora, i svih ostalih dionika turističkog razvoja s druge strane (Cizel et al. 2015).

Implementacija održivosti razlikuje i čini destinacije konkurentnijima, omogućujući im da ponude cijenu iznad konkurencije, osiguravajući tržišnu snagu destinacije i profitabilnost cjelokupne zajednice (Lopez & Pulido, 2016). Ipak, svaka strategija pozicioniranja ili repositioniranja destinacije trebala bi, osim ponude, u planiranju uzeti u obzir i potrebe potražnje (Lopez & Pulido, 2016). Dok bi svi dionici ponude između sebe trebali raditi na suradnji i razmjeni resursa i informacija, u isto vrijeme uloga posjetitelja igra važnu ulogu u

benefitima prilikom implementacije održivosti u destinaciju (Lopez & Pulido, 2016). Isti autori također se osvrću na činjenicu kako implementiranjem održivih načela prilikom upravljanja destinacijom, dolazi do povećanja troškova u samoj destinaciji, a samim time i do povećanja cijena za posjetitelje (Lopez & Pulido, 2016). Hedlund (2011) ističe kako su mnoge ekološki održive destinacije u cjenovno višem rangu od neodrživih te kako u tom slučaju posjetitelji moraju biti spremni izdvojiti više kako bi i oni sudjelovali u razvoju održivosti na globalnoj razini. Lopez & Pulido (2016) naglašavaju kako bi destinacije upravo na temelju održivog upravljanja mogle temeljiti strategije diferencijacije i cjenovne politike. Naime, spremnost na plaćanje (*eng. willingness to pay (WTP)*) kao ekonomski instrument može poslužiti kao argument za implementaciju održivog poslovnog modela u destinacijama koje ujedno traže i elemente tržišne diferencijacije (Birdir et al., 2013). Također, s obzirom na rastući kulturološki pomak u sferi odgovornosti prema okolišu, destinacijske menadžment organizacije mogu se osloniti na potražnju onih potrošača koji su spremni platiti više za proizvode i usluge koji se prilagođavaju praksama održivosti (Namkung & Sang, 2016). Nadalje, u kontekstu važnosti informacijskih i komunikacijskih tehnologija (IKT), potrebno je naglasiti kako se upravo pametnim i učinkovitim korištenjem, iste mogu upotrijebiti u uspješnom planiranju i implementaciji održivosti, kao i privlačenju tržišne niše kod koje održivost igra ključnu ulogu pri odabiru destinacije (Gretzel et al., 2015). "Angella & De Carlo (2014) ovdje posebno ističu važnost online oglašavanja, orijentiranog na održivost, diferencijaciju turističkih proizvoda, privlačenje novih tržišnih segmenata i dijeljenja načela i prakse transparentnosti, solidarnosti i jednakosti između svih dionika. Najnovija tehnološka dostignuća u području elektronike i informacijske i komunikacijske tehnologije, poput „Interneta stvari“ (IoT) i „bežične senzorske mreže“ (WSN), ubrzali su prijelaz u digitalni svijet i korištenje informacijskih mreža u svrhu ostvarivanja održivog turizma (Pan et al., 2018). Značaj pametne tehnologije u gospodarskom razvoju i poslovnom rastu bio je monumentalan te zapravo nastavlja transformaciju turizma iz konvencionalnog u pametni i održivi turizam (Pan et al., 2018). ICT industrija igra ključnu ulogu u prikupljanju i analizi podataka te samim time i analizi stanja održivog turizma u određenoj destinaciji (Pan et al., 2018). Pametni turizam odražava sve veće oslanjanje turističkih odredišta na nove oblike informacijsko-komunikacijskih tehnologija koje omogućuju pretvaranje podataka u znanje (Mandić & Garbin-Praničević, 2018). Koncept pametnog turizma obuhvaća turističke aktivnosti koje su informirane i podržane pametnom tehnologijom i uključuje tri glavne komponente i slojeve 'Pametnog' (Gretzel et al., 2015): pametne destinacije, pametna iskustva i pametna poduzeća. Slijedom toga, pametni turistički ekosustav (STE) može biti definiran kao turistički sustav koji koristi pametnu tehnologiju u

stvaranju, upravljanju i pružanju inteligentnih turističkih usluga i iskustava, a karakterizira ga intenzivna razmjena informacija i stvaranje dodane vrijednosti (Mandić & Garbin-Praničević, 2018). Za odredište se kaže da je pametno kada intenzivno koristi tehnološku infrastrukturu za (Mandić & Garbin-Praničević, 2018):

- poboljšanje turističkog iskustva posjetitelja personalizacijom i osvještavanjem lokalnih i turističkih usluga i proizvoda koji su im dostupni na odredištu;
- osnaživanje organizacija za upravljanje destinacijama (DMO), lokalnih institucija i turističkih tvrtki da donose odluke i poduzimaju akcije temeljene na podacima prikupljenim, upravljanim i obrađivanim sredstvima tehnološke infrastrukture unutar odredišta.

Komunikacija također treba naglasiti opredijeljenost prema gostima koje destinacija želi privući karakteristikama održivosti ('Angella & De Carlo, 2014). Stoga, postizanje održivog razvoja destinacije izazovan je proces, posebice zbog nejednakih i brojnih odnosa između dionika unutar lokalne zajednice, ali i pritiska koji na nositelje turističkih politika donose i ostali dionici kao što su investitori i posjetitelji u destinaciji (Stevenson, 2016). U konačnici, postizanje održivog turizma trajan je proces i zahtijeva kontinuirani angažman svih dionika, praćenje utjecaja te uvođenje potrebnih preventivnih i/ili korektivnih mjera kad god je to potrebno (UNEP&UNWTO, 2005). Integracija paradigme turističke održivosti u destinaciju zahtijeva holistički i sistematski pristup, kako bi se obuhvatile sve složene i dinamične interakcije te svi ekonomski, okolišni, kulturni i društveni izazovi s kojima se suočavaju trenutni razvojni procesi (Pulido-Fernandez et al., 2014). Pulido-Fernandez et al. (2014) zaključuju kako se uspješno upravljanoj integracijom održivosti u destinaciju dugoročno postiže „ozelenjavanje“ gospodarstva u cjelini te brojne mogućnosti u sferi investicija i rasta u pogledu zapošljavanja i stvaranja ekonomske i društvene ravnoteže i blagostanja u zajednici. U cjelokupnoj priči implementacije održivosti unutar destinacije, Svjetska turistička organizacija, kao najvažnije globalno turističko tijelo, ima vodeću ulogu u istraživanju, organiziranju, razvijanju i implementaciji indikatora održivog turizma (Vojnović, 2013). Za implementaciju održivosti važno je kreirati i globalno prihvaćene kriterije i indikatore kojim bi se održivost mogla mjeriti i međusobno uspoređivati. U kontekstu teme istraživanja, GSTC kriteriji za destinacije uzeti su kao glavno mjerilo usklađenosti destinacija s indikatorima održivosti. Stoga, Slika 4 prikazuje plan aktivnosti određene destinacije na svom putu do održivosti propisan od strane Globalnog Vijeća za Održivi Turizam. Prvi koraci uključuju podizanje svijesti o trenutnom stanju održivosti turizma na području destinacije. Globalno Vijeće preporučuje

nositeljima politika provođenje obuka i raznih oblika evaluacije ili procjene trenutnog stanja na tržištu („GSTC“, 2020). Nakon toga, GSTC provodi edukacije i treninge namijenjene nositeljima politika, identificira odmake destinacije od standarda održivosti te upoznaje destinacijske menadžment organizacije s kriterijima koji se trebaju ispuniti u svrhu ostvarivanja održivosti. U konačnici, ukoliko zadovolji kriterije održivosti, destinacija dobiva javno priznanje i postaje certificirana od strane Globalnog Vijeća kao službeno održiva („GSTC“, 2020).

Slika 4: Putokaz održivosti za destinacije

Izvor: GSTC, <https://www.gstccouncil.org/for-destinations/destinations-program/>

2.4. Pretpostavke za razvoj održivog turizma u Hrvatskoj

Poželjan razvoj hrvatskog turizma podrazumijeva upravljanje resursima koji udovoljavaju osnovnim ekonomskim, socijalnim i estetskim kriterijima dugoročno održivog poslovanja uz rast blagostanja, očuvanje kulturnog integriteta te vitalnih ekoloških sustava i biološke raznolikosti (Strategija razvoja turizma RH do 2020, 2013). Polazeći od pretpostavke da je turizam danas značajan segment hrvatskog gospodarstva, dok bi se u budućnosti, prvenstveno s obzirom na ekološki aspekt, mogao pretvoriti u prijetnju i ograničenje ukupnom gospodarskom rastu i razvoju (Kožić & Mikulić, 2014), hrvatski turizam je potrebno razvijati na načelima kao što su partnerstvo, autentičnost i kreativnost, ekološka odgovornost, kultura kvalitete i sl. („Strategija razvoja turizma RH“, 2013). Prema spomenutom dokumentu, razvojna načela odraz su kako razumijevanja razvojnog procesa i očekivanih promjena u makro okruženju, tako i potrebe za uspostavom preduvjeta za dugoročno održiv i konkurentan turistički razvoj Hrvatske. Ovdje se još jednom stavlja naglasak na zajedničko djelovanje svih dionika s ciljem postizanja održivosti kao preduvjeta za budući razvoj. Međutim, kako navode

Sunara et al. (2013) gospodarstvo Hrvatske nosi velik teret recesije i financiranja skupog javnog sektora te domaći pravni i financijski okvir u dovoljnoj mjeri ne potiče zalaganje gospodarstva za održivi razvoj. Ipak, Hrvatska je slijedom preuzetih međunarodnih obveza, konvencija i ugovora, posebno vezano za proces pridruživanja EU, prihvatila primjenu načela održivosti, koja su postala njezino strateško opredjeljenje, te je za očekivati kako će se zeleno poslovanje sve više uvoditi u hrvatsku poslovnu praksu (Bašić, 2015). Veliku ulogu za razvoj hrvatskog turizma ima i turistička politika EU koja nastoji ujediniti i približiti različite interese južnih receptivnih zemalja (primarni rast turizma) s interesima sjevernih emitivnih zemalja (izbjegavanje štetnih posljedica po okoliš, poštivanje kulturnog naslijeđa, kvaliteta usluga) putem zajedničke turističke politike (Sunara et al. 2013). Kako bi se uspješno postigao razvoj održivog turizma na prostoru Republike Hrvatske kao destinacije, svi sudionici u kreiranju turističkog razvoja (Vlada, Ministarstvo turizma, Hrvatska gospodarska komora, Hrvatska turistička zajednica) trebali bi raditi na (Krstinić & Drpić, 2013): formiranju zajedničke radne skupine za razvoj održivih i odgovornih turističkih odredišta, osmišljavanju zajedničke marketinške strategije i na aktivnostima provedbe plana, osiguravanju budućeg ekonomskog razvoja (uvođenje obnovljivih izvora energije, zelene tehnologije, međunarodni standardi za okoliš i sl.), zaustavljanju negativnih demografskih kretanja uvjetovanih turizmom npr. proces litoralizacije, oblikovanju prepoznatljive destinacijske marke koja sadrži element održivosti, tradicije, kulturnih i svih ostalih jedinstvenosti destinacije, primjenjivanju prednosti suvremenih tehnoloških rješenja, formiranju zajedničke turističke ponude za odgovorne hrvatske turističke destinacije, korištenju financijskih sredstava razvojnih i poslovnih banaka (HBOR), EU fondova i ostalih privatnih investitora.

Tablica 1 prikazuje SWOT analizu dugoročnog razvoja održivog turizma u Hrvatskoj. Analiza pokazuje kako razvoj održivog turizma izravno ovisi o razini očuvanja neobnovljivih prirodnih i kulturnih resursa (Krstinić & Drpić, 2013). Krstinić & Drpić (2013) također napominju kako održiv i odgovoran razvoj rezultira visokom razinom kvalitete života za cjelokupnu zajednicu, dok kvalitetna usluga razvijena u svakom obliku turističke ponude omogućuje trajno i održivo zadovoljenje turističkih potreba, što predstavlja temeljnu pretpostavku prosperiteta receptivne destinacije.

Tablica 1: SWOT analiza održivog razvoja turizma Hrvatske

SNAGE	SLABOSTI
Očuvanost izvornih resursa Ugodna klima (izoliranost, morsko područje..) Obilje flore i faune Hidrografija (jezera, rijeke, mora) Turistička tradicija Gostoljubivost Kulturno-povijesna baština Sigurnost Međukulturalno shvaćanje i upoznavanje Prometna povezanost odredišta	Kršenje načela „vrijednost za novac“ Nekontrahirana gradnja Nedostatak urbanističkog planiranja Visoka razina korupcije Masovni turizam – pretrpana područja, opterećena lokalna infrastruktura Nedovoljno obrazovano osoblje Koncept zasnovan na ponudi „sunca i mora“ Nerazvijenost željeznice kao ekološki odgovornog prijevoznog sredstva Nedovoljna briga o mogućim štetnim utjecajima posjetitelja na razvoj okoliša
PRILIKE	PRIJETNJE
Primjena ekološko prihvatljivih prijevoznih sredstava i ostalih turističkih dobara i usluga Uvođenje i primjena međunarodnih standarda kvalitete i zaštite okoliša (ISO, Natura 21...) Zajedničko tržište EU Pozicioniranje na tržištu kao ekološki odgovorna destinacija Implementacija tzv. „zelenih“ hotela i tehnologija Unaprjeđenje prostornog planiranja	Zagađenje zraka, vode i tla Klimatske promjene Neplanirana gradnja Zagađenje mora zbog neadekvatnog ispuštanja otpadnih voda Krize (rat, ekonomska nestabilnost, nemiri) Rast netrpeljivosti lokalne zajednice prema turizmu Nedovoljne aktivnosti u rješavanju neefikasnog prostornog planiranja

Izvor: Izrada autora prema, Krstinić Nižić, M., & Drpić, D. (2013). Model for Sustainable Tourism Development in Croatia.

Kozić i Mikulić (2011) smatraju da je za djelotvorno upravljanje razvojem u smjeru održivosti nužna detaljna informacijska podloga koja će pomoći donosiocima odluka. Djelotvoran informacijski sustav imao bi razne prednosti (Vidak & Sindik, 2015): omogućio bi uvid u stupanj održivosti turizma (na razini prostorne jedinice, ali i područja održivosti); ukazivao bi na moguće snage/prilike te slabosti/prijetnje važne za donošenje odluka u području turističko-razvojne politike; pomogao bi izradi konkretnih instrumenata u funkciji upravljanja održivim razvojem turizma; konačno, osiguralo bi se sustavno i kontinuirano praćenje razine održivosti kroz vrijeme te evaluacija poduzetih mjera planiranih za poboljšanje održivosti turizma. Da bi turizam kao podsustav gospodarstva u budućnosti bio snažna potpora ukupnom razvitku zemlje, njegov daljnji razvoj neminovno mora biti usklađen s postulatima održivosti (Kozić & Mikulić, 2011). U konačnici, način da se turistička ponuda Hrvatske približi razvijenim turističkim državama i regijama i tako omogućiti održavanje konkurentnosti na europskom i svjetskom turističkom tržištu treba bazirati na iskustva turistički razvijenih država Europe jer turizam sve manje poznaje granice, a turističko tržište postaje sve više integralno i jedinstveno (Bašić, 2015).

U kontekstu teme istraživanja, važno je za napomenuti kako je grad Dubrovnik, uz potporu Turističke zajednice grada, izvršio „Procjenu odredišta za mjerenje sukladnosti Dubrovnika s GSTC kriterijima za destinacije“. Navedena procjena temelji se na čvrstim temeljima inicijative grada kako procijeniti i poboljšati održivost turističkog sektora u Dubrovniku (GSTC Destination Assessment – Dubrovnik, 2019). GSTC kriteriji za destinacije u velikoj mjeri su odgovorili na neka od pitanja koja muče kako Dubrovnik, tako i druge destinacije u Republici Hrvatskoj koje se nalaze pod konstantnim pritiskom velikog broja turista, npr. koliko je Dubrovnik danas usklađen s međunarodno priznatim pokazateljima za održivo upravljanje destinacijama; koje su dobre prakse i ključne inicijative za poboljšanje ekološke, socijalne i ekonomske održivosti Dubrovnika; koji prioritetni rizici odredišta štete održivosti; koje su implikacije rizika za iskustvo posjetitelja, stanovnika i poslovne zajednice; od identificiranih rizika, koje dubrovačke dionike daju kao najhitnije i najvažnije; koje se praktične akcije i inicijative mogu pozabaviti utvrđenim prioritetnim rizicima, itd (GSTC Destination Assessment – Dubrovnik, 2019). GSTC je proveo ocjenu odredišta u studenom i prosincu 2019. godine, usko surađujući s TZ Grada Dubrovnika i Dubrovačkom razvojnom agencijom. Primjenjujući metodologiju Ocjene GSTC-A, GSTC je pregledao pravnu i političku dokumentaciju koja određuje upravljanje Gradom i kroz opsežne sastanke konzultirao oko 70 ključnih dionika i vodećih organizacija iz nacionalne i lokalne uprave, privatnog sektora, nevladinih organizacija i sveučilišnih ustanova te stanovnike, a sve s ciljem procjene učinka grada u odnosu na Kriterije GSTC-a za odredišta (GSTC Destination Assessment – Dubrovnik, 2019). U procjeni je Dubrovnik postigao 70% izvrsnosti. Od 105 pokazatelja, 12 (11,4%) je ocijenjeno izvrsnim, 47 (44,8%) je ocijenjeno dobrim uz potrebna poboljšanja, 37 (35,2%) je ocijenjeno kao srednji rizik, a 9 (8,6%) je ocijenjeno kao visok rizik (GSTC Destination Assessment – Dubrovnik, 2019).

2.5. Problem mjerenja i praćenja održivosti

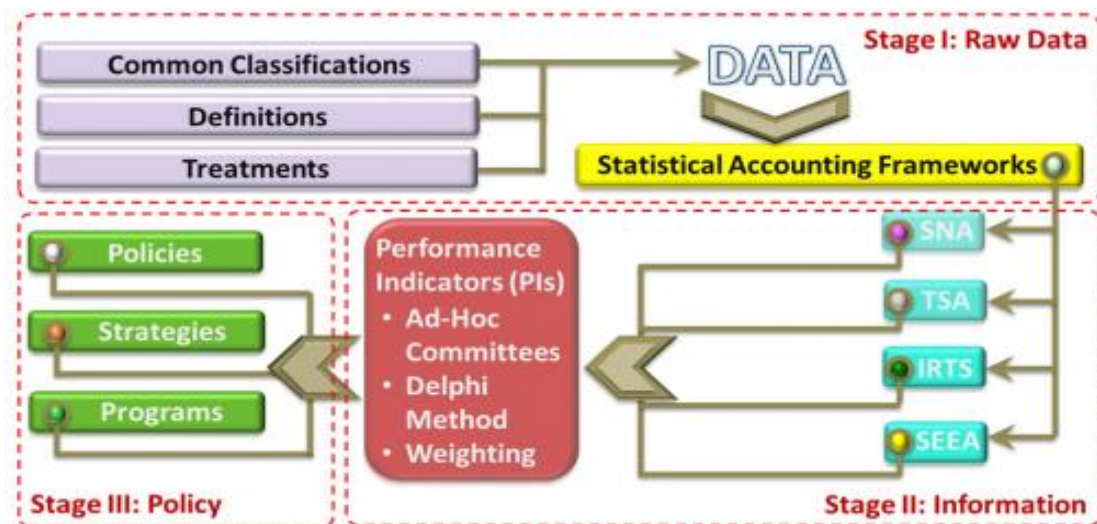
Uz izazove koje se javljaju u implementaciji održivog turizma, javljaju se i problemi kod mjerenja i procjene same održivosti. Konkretno, razvojni efekti održivog turizma, posebice oni u sferi sociokulturnih i okolišnih aspekata, pokazuju se kao kompleksniji u praćenju rezultata od samih ekonomskih i financijskih efekata koji se na lakši način mogu brojčano iskazati (McKercher & Prideau, 2014). Također, mjerenje održivosti susreće se sa sljedećim konceptualnim izazovima (Castellani & Sala, 2010):

1. koncept održivosti nije jednoznačno definiran i aktivnosti na mjerenju istog teško se implementiraju;

2. održivost nije univerzalan koncept tj. na njega utječu ekonomski, socijalni i ekološki aspekti što može rezultirati da se više pozornosti posveti jednom aspektu u odnosu na druge;
3. niska razina usklađenosti državnih zakona koja nije dovoljna za definiranje indikatora održivog razvoja.

Održivi turizam trebao bi uravnotežiti ekonomske koristi, zaštitu okoliša, socijalnu pravdu i kulturni integritet kako bi udovoljio potrebama zajednice domaćina te ujedno povećao životni standard (Liu et al., 2013). Nadalje, uspostavljanje sveobuhvatnih programa ocjenjivanja učinka (*eng. Comprehensive performance evaluation - CPE*) smatra se ključnom komponentom za postizanje održivog turizma (UNWTO, 2017).. Općenito, treba razviti zajednički jezik i organizacijsku strukturu za učinkovito mjerenje ekonomskih, okolišnih i socijalnih dimenzija u turističkoj industriji. Ipak, trenutni turistički standardi mjerenja uglavnom se fokusiraju na ekonomsku komponentu (UNWTO, 2017). Tako je UNWTO, uz potporu Statističkog odjela Ujedinjenih naroda, pokrenula inicijativu prema „Statističkom okviru za mjerenje Održivog turizma (MST)“, kako je prikazano na slici 4. Ovaj predloženi okvir može pružiti osnovu za olakšavanje dijaloga između različitih sektora, kao i poticanje integriranog odlučivanja korištenjem bogatih razina podataka koji su već dostupni (Pan et al., 2018). Prednosti MST okvira za mjerenje održivog turizma za donositelje odluka i ostale dionike turizmu ogleda se u sljedećem (UNWTO, 2017): a) pružanje zajedničkog jezika za raspravu o održivom turizmu u turističkom sektoru i s drugim ključnim područjima kao što su infrastruktura, okoliš, socijalna pitanja, financije i sl. b) mogućnost usporedbe performansi unutar turističkog sektora te utjecaja različitih politika u odnosu na druge sektore u različitim destinacijama i zemljama, c) pružanje osnove za poboljšavanje koordinacije u prikupljanju i organizaciji podataka (uključujući identifikaciju izvora podataka i nerazumijevanja podataka), kao i za poboljšanje institucionalnih aranžmana za upravljanje i upravljanje statistika o održivom turizmu, d) pružanje jedinstvene, koherentne i cjelovite slike o stanju održivog turizma i njegovim trendovima, u svim oblicima i na svim prostornim mjerilima. Skup pokazatelja uspješnosti treba pažljivo odrediti i prilagoditi lokalnim uvjetima procijenjene regije (Pan et al., 2018). U izračun se uzimaju podatci iz statističkih dokumenata kao što su Sustav nacionalnih računa (SNA), Satelitski račun turizma (TSA), Međunarodne preporuke za statistiku u turizmu (IRTS) te Sustav ekonomskog računovodstva u okolišu (SEEA) (Pan et al., 2018). TSA pruža dogovorenu osnovu za definiranje opsega i strukture turističke djelatnosti (UNWTO, 2018). Tako su ključni aspekti TSA (UNWTO, 2018): a) definicija i opseg turističkih izdataka i potrošnje, b) definicija i klasifikacija turističkih proizvoda, aktivnosti karakterističnih za

turizam i turističku industriju te c) turistička bruto dodana vrijednost, zaposlenost u turizmu i bruto investicije u osnovna sredstva turističke industrije. Na području održivosti okoliša, u okvir MST-a na standarde UN-a i satelitski račun turizma (TSA) dodan je i Sustav ekonomskog računovodstva za okoliš (*eng. System of Environmental-Economic Accounting - SEEA*). Sustav ekološko-ekonomskog računovodstva je ukupni međunarodni statistički standard za mjerenje okoliša i njegovog odnosa prema gospodarstvu (UNWTO, 2018). Njime se nastoje riješiti neka od ključnih pitanja kao što su (UNWTO, 2017): a) utjecaj turizma na okoliš: emisije plinova, glomazni otpad, otpadne vode, narušavanje ekosustava i bio raznolikosti, b) ovisnost turizma o okolišu: potreba za vodom i energijom, zdravi i kvalitetni ekosustavi (plaže, šume), c) izdaci za zaštitu okoliša i porezi na okoliš.

Slika 5: Statistički okvir za mjerenje održivog turizma

Izvor: Pan et al., (2018). Advances and Challenges in sustainable tourism towards a green economy

Ključni pokazatelji uspješnosti (KPI) su brojke (materijalne) ili karakteristike (nematerijalne) koje mogu predstavljati stanje ili promjenu stanje određenog aspekta. Prilagoditi važnost pojedinačnog KPI-ja za jedan aspekt, svaki KPI treba težiti u različitim stupnjevima kako bi se na odgovarajući način utvrdilo stanje ili poboljšanje aspekta. Za kvantificiranje i mjerenje održivosti potrebno je stvoriti čitav sustav pokazatelja. Prema Jurigova et al. (2017) spomenuti sustav pokazatelja u obzir uzima sljedeća načela:

- ekonomska održivost: pokazatelji kao što su financijska stabilnost destinacije te utjecaj turističkog poslovanja na dionike i zajednicu,
- društvena održivost: socijalni pokazatelji kao što su zaposlenost te obrazovni i zdravstveni sustav uspostavljeni na način da donose koristi dionicima i zajednici,

- održivost okoliša: pokazatelji kao što su potrošnja energije, vode, emisije štetnih plinova i sl. upravljani na način da donose koristi za poslovanje, a ujedno ne zagađuju okoliš.

Nadalje, kretanje turističke industrije prema održivosti podrazumijeva značajne promjene u odnosu na konvencionalni turizam (Pan et al., 2018). Na primjer, trebao bi uključivati rast i u nišnim područjima usmjerenim na prirodne, kulturne i društvene resurse (Pan et al., 2018). Trebao bi postojati kompromis između novčane koristi koje proizlaze iz gospodarskih aktivnosti (npr. porezni prihodi i zapošljavanje) i koristi od usluga ekosustava (npr. divlji svijet i čista voda za rekreaciju) (Pan et al., 2018). Drugim riječima, osnovni ciljevi poboljšanja trebali bi uključivati ekonomsku (npr. neto prihode od turizma), okolišnu (npr. biološka raznolikost) i socijalnu komponentu (Pan et al., 2018). Dvostruka je potreba za uvođenje praćenja i mjerenja održivosti (Castellani & Sala, 2010): potreba za pronalaženjem novih metoda mjerenja dugoročnog razvoja lokalne zajednice, nadilazeći procjenu samih ekonomskih pokazatelja poput BDP-a, i potreba procjene i evaluacije učinaka strategije održivosti usvojene u svrhu razvoja destinacije. Nadalje, ograničeni raspon informacija i pokazatelji poput broja dolazaka posjetitelja, noćenja, broja zaposlenih u turizmu i sl. ne pokazuju cjelokupnu sliku utjecaja turizma na destinaciju („ETIS“, 2016). Stoga, prikupljanje podataka i informacija o širokom rasponu pitanja vezanih uz utjecaj turizma na lokalnu zajednicu, ekonomiju i okoliš pomoglo bi destinacijama da stvore stvarnu sliku svega onog što se događa kao posljedica turizma („ETIS“, 2016). Pokazatelji turističke održivosti mogu ispraviti slabosti i pojačati snage svakog odredišta, a definiraju se kao instrumenti koji olakšavaju rad lokalnih donositelja turističkih politika omogućujući im analizu napretka održivosti u vlastitoj destinaciji (Lozano-Oyola et al., 2019). Drugim riječima, pokazatelji moraju komunicirati, kvantificirati, procijeniti i nadzirati informacije i napretke u sferi održivosti (Nestico & Maselli, 2019). Blancas et al. (2018) definiraju indikatore održivosti kao kvantitativne mjere načela održivosti koje se može izravno promatrati. Pokazatelji održivosti daju informativnu vrijednost koja ih razlikuje od jednostavnih statističkih podataka, a kako bi se bolje sprovele i razumjele veze između njih, moraju biti povezani u sustav s obzirom na kulturno i prirodno okruženje destinacije u kojem se održivi turizam razvija (Blancas et al., 2018). Uzimajući u obzir sve navedeno, može se ustvrditi da postoje četiri karakteristike koje pokazatelji trebaju imati da bi sustav kriterija održivosti turizma bio konzistentan i efektivan: dobar pokazatelj bi, dakle, trebao biti intuitivan (nedvosmisleno ukazivati na koji se točno aspekt, odnosno dimenziju održivosti turizma odnosi), računljiv (pružiti informaciju u obliku eksplicitne, po mogućnosti brojčane vrijednosti) te prostorno i vremenski komparabilan tj. pružiti mogućnost usporedbe na prostornoj i vremenskoj razini (Kožić & Mikulić, 2014). U konačnici, definiranje mjerljivih indikatora

pretvorit će ciljeve održivog razvoja s pod-ciljevima u alat za upravljanje koji će pomoći zemljama pri mjerenju napretka prema održivom razvoju, pri razvoju strategija i alociranju potrebnih sredstava, ali i u definiranju odgovornosti svih dionika za postizanje održivih ciljeva (Birkić, 2016).

U literaturi se provodi rasprava o tome bi li za analizu održivog turizma bilo efikasnije koristiti indekse ili pokazatelje/indikatore. Alfaro Navaro et al. (2019) ističu kako se za mjerenje održivosti turističkog odredišta preporučuje uporaba indikatora, dok se indeksi predlažu kao način uspoređivanja različitih prostornih jedinica. Ipak, postoje osnovni problemi vezani uz korištenje indikatora za mjerenje održivosti, a to su nedostatak relevantnih informacija te nepostojanje jedinstvene liste indikatora namijenjene globalnoj upotrebi (Alfaro Navaro et al., 2019). Stoga, prihvaćeni indikatori održivosti trebali bi (Nestico & Maselli, 2019): biti znanstveno valjani i široko zastupljeni u literaturi, prihvatljivi za sve dionike tj. primjenjivi u procesu odlučivanja te uzeti u obzir specifičnosti svake pojedine destinacije. U vezi s ovim, spominje se klasifikacija indikatora u tri skupine (UNWTO, 2004):

- Ključni indikatori održivog turizma; pokazatelji za procjenu ključnih pitanja kao što su intenzitet turizma, sezonalnost, učinci turizma na lokalno zajednicu, gospodarenje otpadom i sl.,
- Komplementarni indikatori namijenjeni specifičnim ekosustavima; ovi pokazatelji su konkretniji od ključnih i mjere čimbenike ovisno o prirodnim karakteristikama destinacije (npr. čimbenici koji razlikuju obalna i planinska područja),
- Specifični indikatori mjesta; pokazatelji koji nisu obuhvaćeni u prethodne dvije kategorije, a koji utječu samo na promatranu destinaciju i koji se, budući da se destinacije razlikuju, ne bi trebali uzimati u obzir prilikom izrade komparativnih studija.

Točan broj indikatora i kriterija održivosti varira od studije do studije a ovisi ponajprije o (Franzoni, 2015): složenosti i razvijenosti svih dimenzija održivog turizma; interesu ključnih dionika za razvoj održivog turizma; te o dostupnosti informacija za definiranje pokazatelja. Blancas et al. (2010) definirali su sustav od 32 indikatora koji omogućava evaluaciju održivog turizma u priobalnoj destinaciji iz višedimenzionalnog aspekta (ekonomskog, ekološkog i sociokulturnog) te tako kreirali koristan analitički instrument koji se može upotrijebiti u mjerenju i evaluaciji politika održivog turizma. Nastavno na ovaj koncept kreiranja kriterija i indikatora prema aspektima turističke održivosti, brojni drugi autori kreirali su i ponudili vlastiti sustav indikatora u kojem su na ove tri dimenzije dodali i četvrtu, institucionalnu održivost (Schernewski et al., 2014; Karnauskaite et al., 2018). Institucionalna održivost, iako teško mjerljiva, važna je zbog pouzdanosti rezultata održivosti općenito, jer homogena i dobro

definirana javna jedinica ujedno znači i dosljedno upravljanje, kohezivnu politiku te provođenje smjernica i procesa u destinaciji koji za cilj imaju dobrobit cijele zajednice (Schernewski et al., 2014). Daljnja istraživanja iskazala su potrebu razlikovanja i segmentiranja glavnih i dodatnih, izbornih pokazatelja. Glavni pokazatelji trebaju se upotrijebiti i primjenjivati u svakom trenutku kada su podaci za njihovu procjenu dostupni te ujedno služe i za mjerenje napretka tijekom vremena te *benchmark* analizu između destinacija, dok izborni pokazatelji odražavaju destinacijske posebnosti te se njihova primjena prilagođava ovisno o okolnostima (Karnauskaite et al., 2019). Tako su isti autori razvili alat za procjenu održivosti u kojem su definirali 50 glavnih i 39 dodatnih pokazatelja povezanih u već spomenuta četiri aspekta održivosti destinacije. Tanguay et al. (2013) navode kako postoji potreba globalnog konsenzusa u kreiranju glavnih pokazatelja iz tri razloga: kako bi se izbjegla manipulacija koncepta u marketinškim kampanjama, kako bi se smanjio rizik neispunjenja temeljnih karakteristika održivog turizma te kako bi se postigla veća kompatibilnost između održivih turističkih strategija koje predlažu različite razine vlasti. Osim ove podjele, spominje se i podjela indikatora na jednostavne i složene, tzv. sintetske indikatore (Torres-Delgado & Saarinen, 2014). Jednostavni pokazatelji predstavljaju podatke dobivene jednostavnom obradom dok se sintetski pokazatelji stvaraju kombiniranjem većeg broja jednostavnih pokazatelja pomoću sustava ponderiranja koji odražava relativan značaj svake pojedine komponente (Torres-Delgado & Saarinen, 2014). Glavna prednost sintetskih pokazatelja je u tome što sintetiziraju kompleksne i višedimenzionalne efekte održivog turizma, olakšavajući interpretaciju podataka donositeljima odluka i omogućujući usporedbu između destinacija (Lozano-Oyola et al., 2018). Europska Unija je kroz svoja tijela također razvila „Europski Sustav Pokazatelja za Turizma“ unutar kojeg je indentificirala set od 43 glavna i 40 izbornih pokazatelja za mjerenje održivosti turizma u destinaciji („ETIS“, 2016). U ETIS-u (2016) se navodi kako informacije prikupljene uz pomoć indikatora destinacijama pružaju mogućnost stvaranja dodatne priče o odredištu koja može biti integrirana u marketinške i komunikacijske planove, kao i mogućnost informiranja u svrhu stvaranja dugoročnih strategija i politika. GSTC kriteriji za destinacije svojim sadržajem najbliži su ETIS-ovim kriterijima budući da su oba seta kriterija kreirana kako bi u konačnici pridonijeli ciljevima programa Ujedinjenih Naroda „Agenda 2030. za održivi turizam“ te Globalnim Ciljevima Održivog Razvoja općenito („ETIS“, 2016). Što se tiče Hrvatske, u nastojanju da se etablira i nametne kao održiva turistička destinacija, osnovan je Hrvatski opservatorij održivog razvoja turizma – CROSTO (eng. *Croatian Sustainable Tourism Observatory*), od strane Instuta za turizam u suradnji s Ministarstvom turizma Republike Hrvatske te trenutno predstavlja jedan od dvadesetak takvih opservatorija u svijetu

koji djeluju kao članovi međunarodne mreže INSTO (eng. *International Network of Sustainable Tourism Observatories*) pod okriljem Svjetske turističke organizacije (CROSTO, 2018). Kvaliteta podatkovne osnove za uspostavu sustava pokazatelja održivosti turizma mogla bi se značajno unaprijediti prikupljanjem podataka na svim razinama administrativno-teritorijalnog ustroja te donošenjem zakona koji bi propisali prikupljanje dodatnih podataka relevantnih za ocjenjivanje određenih kategorija održivosti (Kožić & Mikulić, 2014). Stoga je, radi usklađenosti pokazatelja i prema preporuci Europske komisije, CROSTO osnovan kao višegodišnji istraživački projekt u okviru kojeg se razvoj turizma, njegovi ekonomski, okolišni i društveni učinci prate putem primjene sustava pokazatelja ETIS (CROSTO, 2018). Danas CROSTO čine suradnici Instituta za turizam te predstavnici Ministarstva turizma Republike Hrvatske, Hrvatske agencije za okoliš i prirodu, Hrvatske turističke zajednice i Državnog zavoda za statistiku (CROSTO, 2018). Trenutno je najizvedivija upravo ovakva uspostava sustava pokazatelja održivosti turizma na razini cjelokupne države i na razini županija (Kožić & Mikulić, 2014), a analiza, preporuke i smjernice GSTC kriterija i indikatora mogu poslužiti kao polazište za realizaciju takvog sustava u praksi.

2.6. GSTC kriteriji za destinacije

Kao što je prikazano u nastavku, GSTC kriteriji za destinacije podijeljeni su u četiri odjeljka, a svaki od ta četiri dijela sastoji se od dva do tri pododjeljka („GSTC Destination Criteria“, 2019). Redosljed odjeljaka i pododjeljaka ni u kojem slučaju ne implicira na relativni značaj istih („GSTC Destination Criteria“, 2019).

2.6.1. Održivo upravljanje destinacijom

U kontekstu kriterija održivog upravljanja destinacijom, GSTC vijeće fokus je stavilo na 3 segmenta: strukturu i okvir upravljanja destinacijom, stupanj uključenosti dionika te upravljanje promjenama. Dok se prvi segment „struktura i okvir upravljanja destinacijom“ odnosi na dokumentaciju, financijske i upravljačke (akcijske) planove te izradu strategija upravljanja destinacijom, kao i monitoring i izvještavanje učinaka, segment „stupanj uključenosti dionika“ odnosi se na uključenost lokalnog stanovništva, lokalnih poduzeća te samih posjetitelja u proces implementacije održivih načela, kako poslovanja, tako i življenja u samoj destinaciji. Naposljetku, segment „upravljanja promjenama“ sastoji se od kriznog menadžmenta, upravljanja posjetiteljima i njihovim aktivnostima, propisima i regulacijama potrebnim za kontrolu razvoja i evaluaciju navedenih kriterija održivog upravljanja destinacijom.

Tablica 2: Kriteriji održivog upravljanja destinacijom

A) ODRŽIVO UPRAVLJANJE DESTINACIJOM	
A(a) Struktura i okvir upravljanja	INDIKATORI
<p>A1. Odgovorno upravljanje destinacijom Destinacija posjeduje efektivnu organizaciju, odjeljne, grupu ili odbor zadužen za koordiniran pristup održivom turizmu uz sudjelovanje civilnog društva, privatnog i javnog sektora. Organizacija se financira na adekvatan način te ima definirane odgovornosti, nadzor i sposobnost implementacije u polju upravljanja socioekonomskim, kulturnim i ekološkim problemima.</p>	<ul style="list-style-type: none"> a) Dokumentacija koja pokazuje odgovarajuću strukturu i odgovornosti upravljačkog tijela b) Financijski plan i proračun koji pokazuje tekuće i buduće izvore financiranja c) Dokaz o povezanosti i angažmanu s drugim tijelima u upravljanju destinacijom d) Evidencija stalno zaposlenog kadra, uz evidenciju odgovarajućeg iskustva zaposlenih e) Smjernice i procesi upravljanja koji pokazuju svjesnost i privrženost načelima održivosti
<p>A2. Strategija upravljanja destinacijom i akcijski plan upravljanja Destinacija je uspostavila i primjenjuje višegodišnju strategiju za upravljanje destinacijom te akcijski plan upravljanja koji je javno dostupan, prilagođen obujmu, razvijen uz učešće aktera i zasnovan na principima održivosti. Strategija uključuje identifikaciju i procjenu turističkih resursa i uzima u obzir socioekonomske, kulturne i ekološke probleme i rizike.</p>	<ul style="list-style-type: none"> a) Dokumentacija koja pokazuje postojeću strategiju i akcijske planove destinacije b) Postojeća strategija je jasno vidljiva i dostupna u online verziji c) Dokaz savjetovanja s ostalim dionicima u izradi plana d) Pozivanje na načela održivosti te procjena imovine, problema i rizika koji su sadržani u strategiji i akcijskom planu e) Posebne reference u strategiji povezane s širom politikom održivog razvoja (uključujući poticanje ciljeva održivosti)
<p>A3. Monitoring i izvještavanje Destinacija primjenjuje sistem za monitoring i odgovore na socioekonomske, kulturne i ekološke probleme i učinke turizma. Aktivnosti i rezultati se aktivno prate, ocjenjuju te se o njima javno izvještava. Sistem monitoringa se periodično revidira.</p>	<ul style="list-style-type: none"> a) Specifični mjerljivi socio-ekonomski, kulturni i okolišni pokazatelji te definirani ciljevi zaštite okoliša b) Mjerenje prema postavljenim pokazateljima te rezultati koji se bilježe i objavljuju najmanje jednom godišnje c) Pisani dokazi o monitoringu i izvještavanju o aktivnostima i rezultatima d) Posjed prethodnih te planirani raspored za buduće izvještaje
A(b) Stupanj uključenosti dionika	
<p>A4. Uključenost poduzeća i standardi održivosti Destinacija redovito izvještava poduzeća povezana s turizmom o pitanjima održivosti i potiče ih u nastojanjima da svoje poslovanje učine održivijim. Destinacija promovira usvajanje i primjenu standarda održivosti te javno objavljuje poduzeća koja primaju certifikate održivosti.</p>	<ul style="list-style-type: none"> a) Dokaz o komunikaciji o problemima održivosti s poduzećima povezanim s turizmom (kroz medije, sastanke, direktne kontakte i sl.) b) Podrška razvoju održivosti te dostupno savjetovanje namijenjeno turističkim poduzećima c) Poznat broj i postotak poduzeća certificiranih prema standardima održivog poslovanja d) Promocija i poticanje programa certificiranja e) Redovno ažurirane liste certificiranih turističkih poduzeća
<p>A5. Uključenost lokalnog stanovništva i povratne informacije Destinacija omogućava i potiče javno sudjelovanje u procesu održivog planiranja i upravljanja destinacijom. Poduzimaju se aktivnosti kako bi se zadovoljile potrebe lokalne zajednice, a istovremeno se razina zadovoljstva redovito prati i javno izvještava. Destinacija gradi sustav u kojem se podiže svijest i razumijevanje prilika i izazova održivog turizma.</p>	<ul style="list-style-type: none"> a) Promocija i poticanje sudjelovanja lokalne zajednice u planiranju razvoja destinacije b) Podatci o vrsti i stupnju sudjelovanja lokalne zajednice c) Anketiranje lokalnih stanovnika te korištenje ostalih sustavnih mehanizama za povratne informacije koji pokrivaju pitanje turizma d) Poduzimanje određenih radnji kao odgovor na povratne informacije lokalnog stanovništva e) Razvijeni programi informiranja, educiranja i usavršavanja u području turizma namijenjenih lokalnom stanovništvu

<p>A6. Uključenost posjetitelja i povratne informacije Destinacija razvija sustav za praćenje i javno izvješćavanje zadovoljstva posjetitelja s kvalitetom sadržaja i održivosti destinacije. Posjetitelji se redovito informiraju o problemima po pitanju održivosti u destinaciji te uložiti koju oni sami mogu odigrati u rješavanju istih problema.</p>	<p>a) Provedba i objavljivanje rezultata anketiranja posjetitelja (kao i korištenje ostalih metoda ispitivanja istih) b) Ankete i povratne informacije posjetitelja sadrže percepciju posjetitelja o problemima održivosti unutar destinacije c) Poduzimanje određenih radnji kao odgovor na povratne informacije posjetitelja d) Primjeri informacija posjetitelja o problemima održivosti te kako na njih odgovoriti.</p>
<p>A7. Promocija i informiranje Marketinške poruke i druge vrste komunikacije oslikavaju vrijednosti destinacije te precizirano ističu proizvode, usluge te aktivnosti i napore destinacije učinjene u smjeru održivosti.</p>	<p>a) Ažurirani informativni i promotivni materijali s odgovarajućim sadržajem b) Destinacija posjeduje postupak za provjeru točnosti i primjerenosti promotivnih materijala i informacija koje se pružaju u promotivne svrhe c) Dokazi o konzultacijama s lokalnom zajednicom i tijelima za zaštitu kulturne i prirodne baštine prilikom kreiranja promotivnog sadržaja</p>
A(c) Upravljanje promjenama	
<p>A8. Upravljanje brojem posjetitelja i njihovim aktivnostima Destinacija razvija sistem za upravljanje posjetitelja koji se redovno redivira. Poduzimaju se aktivnosti za praćenje i upravljanje brojem i njihovim aktivnostima tj. za njihovo smanjenje ili povećanje ovisno o potrebi u određenim situacijama i na određenim lokacijama, a sve u cilju postizanja ravnoteže pri zadovoljenju potreba svih dionika u destinaciji.</p>	<p>a) Strategija razvoja destinacije i akcijski plan bave se problematikom sezonalnosti b) Varijacije u broju posjeta tijekom godine redovno se prate i zabilježavaju c) Utjecaj količine i aktivnosti posjetitelja identificiraju se kroz promatranje te dijalog s lokalnom zajednicom i poduzećima d) Provođenje akcija za upravljanje protokom posjetitelja i utjecajima istih e) Marketinške strategije i odabir ciljanog tržišta izrađuju se s obzirom na obrasce ponašanja posjetitelja, njihove aktivnosti i utjecaje, ali i potrebe same destinacije</p>
<p>A9. Propisi za planiranje i kontrolu razvoja Destinacija razvija smjernice i regulative kojima se vrši kontrola razvoja, zahtijeva procjenu ekološki, ekonomskih i sociokulturnih utjecaja te integrira održivu upotrebu zemljišta i održivu izgradnju. Propisi se također odnose na aktivnosti kao što su iznajmljivanje nekretnina te izdavanje koncesija u turističke svrhe. Smjernice se kreiraju uz sudjelovanje javnosti i po prirodi su javno dostupne i primjenjive.</p>	<p>a) Posebne regulative i smjernice kontrole razvoja dokumentirane su i identificirane naslovom i datumom b) Izneseni su zahtjevi za procjenu ekonomskih, sociokulturnih i okolišnih dugoročnih utjecaja na destinaciju c) Posebni propisi o iznajmljivanju imovine i usluga u svrhu turizma, s dokazima primjene i provođenja propisa d) Dokazi o sudjelovanju javnosti u kreiranju regulativa i smjernica razvoja e) Dokaz o savjetovanju s lokalnom zajednicom i/ili manjinskim etničkim skupinama te njihovom pristanku na razvoj turizma na njihovom području f) Dokaz o provođenju propisa i regulativa u fazama planiranja, razvoja i implementacije.</p>
<p>A10. Prilagodavanje klimatskim promjenama Destinacija identificira rizike i prilike vezane uz klimatske promjene. Strategije prilagođavanja klimatskim promjenama primjenjuju se za pozicioniranje, dizajn, razvoj i upravljanje turističkim objektima. Svim dionicima procesa pružaju se informacije vezane uz predviđene klimatske promjene te rizike i uvjete povezane s istima.</p>	<p>a) Strategija razvoja destinacije sadrži i identificira problematiku klimatskih promjena b) Propisi, smjernice i akcije u smjeru razvoja turizma donose se u skladu s klimatskim promjenama c) Vrše se i javno objavljuju procjene klimatskih promjena koje pokrivaju sadašnje i buduće rizike istih d) Dokazi o razmatranju doprinosa lokalnih ekosustava i njihovih utjecaja na klimatske promjene</p>

	e) Javno dostupne informacije o klimatskim promjenama
<p style="text-align: center;">A11. Krizni menadžment</p> <p>Destinacija posjeduje plan za smanjenje rizika te razvijen krizni menadžment i reagiranje u nepredviđenim okolnostima. O ključnim elementima kriznog menadžmenta obavještavaju se svi dionici u destinaciji, a o isti se redovito pregledava i revidira.</p>	<p>a) Razvijeno i dokumentirano upravljanje rizicima i kreiran plan djelovanja u kriznim situacijama u turizmu na području destinacije</p> <p>b) Plan obuhvaća širok raspon rizika, uključujući prirodne nepogode, terorizam, zdravlje, prekomjerno iskorištavanje resursa i ostale rizike odgovarajuće za lokaciju</p> <p>c) Identificirani procesi i postupci komunikacije za vrijeme i nakon izvanredne situacije</p> <p>d) Razvijeni programi za širenje informacija i usavršavanje u upravljanju krizom i rizičnim situacijama</p>

Izvor: Izrada autora prema, „GSTC Destination Criteria“, <https://www.gstcouncil.org/wp-content/uploads/GSTC-Destination-Criteria-v2.0.pdf>

2.6.2. Socio-ekonomska održivost

Učinkovito poslovanje turističke ekonomije u velikoj mjeri ovisi o institucionalnim i zakonskim okvirima unutar cjelokupnog socio-ekonomskog sustava (Tang, 2017.). Da bi se osiguralo široko sudjelovanje i postizanje konsenzusa, razvoj održivog turizma zahtijeva snažno političko vodstvo, kao i informirano sudjelovanje svih relevantnih dionika (Pan et al., 2018). S konteksta socio-ekonomske održivosti, navedena su 2 segmenta kriterija: Segment unaprjeđenja ekonomskih koristi lokalne zajednice te društvena dobrobit i utjecaji. Kriteriji unaprjeđenja koristi lokalne zajednice ogledaju se kroz indikatore za mjerenje ekonomskih koristi, mogućnosti zapošljavanja i razvoja karijere, poticanje i promoviranje akcija u svrhu razmjene i trgovine lokalnih poduzetnika (malih i srednjih poduzeća) te ostalih indikatora koji doprinose ekonomiji lokalne zajednice. U terminima društvene dobrobiti, indikatori održivosti odnose se na suzbijanje diskriminacije, poticanje promotivnih i volonterskih akcija u cilju podrške lokalnoj zajednici te sigurnost, jednakost i u konačnici dostupnost imovinskim i ostalim vlasničkim pravima svim akterima lokalne zajednice.

Tablica 3: Kriteriji socio-ekonomske održivosti

<i>B) SOCIO - EKONOMSKA ODRŽIVOST</i>	
B(a) Unaprjeđenje ekonomskih koristi lokalne zajednice	INDIKATORI

<p>B1. Mjerenje ekonomskih koristi od turizma Redovito se prati direktan i indirektan doprinos turizma te se o istom izvještava javnost. U mjerenje se uzimaju podatci kao što su broj posjetitelja, potrošnja, stupanj zaposlenosti u turizmu te podatci o distribuciji ekonomskih koristi.</p>	<p>a) Razvijen program prikupljanja ekonomskih podataka b) Godišnja izvješća direktnih i indirektnih ekonomskih učinaka turizma u destinaciji c) Podatci koji pokrivaju niz pokazatelja ekonomskih utjecaja (npr. broj posjetitelja, potrošnja, zaposlenost, investicije te širenje ekonomskih koristi u destinaciji)</p>
<p>B2. Mogućnost rada i razvoja karijere Destinacija kreira i potiče prilike za razvoj karijere i obuke u turizmu. Turistička poduzeća obvezuju se da će pružati jednake mogućnosti zapošljavanja, obuku i napredovanja za lokalnu zajednicu, sigurno radno okruženje i dohotke za sve.</p>	<p>a) Pružanje odgovarajućih programa obuke dostupnih na lokalnoj razini b) Poduzeća u turizmu se obvezuju na pružanje dostojnih radnih uvjeta i razvoja karijere c) Promoviraju se mogućnosti obuke i zapošljavanja za cjelokupno lokalno stanovništvo, uključujući žene, mlade, manjinske skupine te osobe s invaliditetom d) Alati za provjeru uvjeta rada i primanje/rješavanje pritužbi (npr. uključenost sindikata)</p>
<p>B3. Poticanje lokalnih poduzetnika i poštene trgovinske razmjene Destinacija održivim ulaganjima potiče zadržavanje turističke potrošnje u lokalnoj privredi kroz podršku lokalnim poduzećima i lancima opskrbe. Promovira se kupovina lokalnih održivih proizvoda i usluga, zasnovanih na principima poštene trgovinske razmjene, koji odražavaju prirodu i kulturu područja. Pod ovim kriterijom obuhvaća se širok spektar proizvoda i usluga kao što su hrana i piće, rukotvorine, umjetnička djela, poljoprivredni proizvodi itd.</p>	<p>a) Dostupno savjetovanje, financijska i/ili bilo koja druga podrška namijenjena malim i srednjim poduzetnicima u turizmu b) Pružanje pomoći malim i srednjim poduzećima prilikom pristupa tržištu c) Provođenje akcija za poticanje lokalnih turističkih poduzeća i kupnju lokalnih proizvoda i usluga d) Inicijative namijenjene za uključivanje lokalnih poljoprivrednika, zanatlija i proizvođača hrane u turistički vrijednosni lanac e) Identificiranje i promoviranje lokalnih proizvođača prilikom prodaje proizvoda i usluga krajnjem potrošaču/posjetiteljima</p>
<p>B(b) Društvena dobrobit i društveni utjecaji</p>	
<p>B4. Podrška lokalnoj zajednici Destinacija razvija sustav koji omogućuje i potiče poduzeća, posjetitelje i javnost da na odgovoran način doprinose inicijativama zajednice i održivosti.</p>	<p>a) Ohrabruje se i potiče podrška lokalnoj zajednici i inicijativama održivosti pokrenute od strane lokalnih turističkih poduzeća b) Kreiraju se i promoviraju metode kojima i posjetitelji mogu sudjelovati u poticanju lokalne zajednice i inicijativama održivosti c) Volontiranje i angažman lokalne zajednice odvija se bez nametanja i iskorištavanja</p>
<p>B5. Suzbijanje iskorištavanja i diskriminacije Destinacija promiče međunarodne standarde o ljudskim pravima. Također, destinacija ima razvijene zakone, prakse i ustanovljen kodeks ponašanja u cilju sprječavanja i izještavanja u slučaju trgovine ljudima, suvremenog ropstva ili komercijalne, seksualne ili bilo koje druge vrste eksploatacije, diskriminacije i uznemiravanja ikoga, a posebice djece, adolescenata, žena, pripadnika LGBT zajednice i drugih manjina. Navedeni zakoni i prakse se objavljuju javno i redovito provode.</p>	<p>a) Upućivanje na posebne zakone unutar destinacije koji se odnose na ljudska prava, iskorištavanje, diskriminaciju i uznemiravanje b) Dokazi komunikacije i provođenja gore navedenih zakona te posjedovanje primjera dobre prakse povezane s istima (uključujući primjere turističkih poduzeća i posjetitelja) c) Redovita provedba analize i utjecaja rizika povezanih s povredom ljudskih prava, uključujući trgovinu ljudima, suvremeno ropstvo te iskorištavanje djece d) Ključna turistička tijela i destinacija u cjelini potpisnici su "Kodeksa ponašanja za</p>

	zaštitu djece od seksualnog iskorištavanja u turizmu"
<p>B6. Vlasnička i korisnička prava</p> <p>Destinacija posjeduje dokumentirane zakone i propise u vezi s imovinskim pravima i sticanjem imovine. Navedeni zakoni i propisi poštuju prava lokalnih zajednica, podložni su javnoj raspravi i ne odobravaju ponovno naseljavanje bez prethodnog slobodnog pristanka i pravedne kompenzacije. Zakoni i propisi također štite prava korisnika i prava pristupa ključnim resursima.</p>	<p>a) Upućivanje na posebne zakone unutar destinacije koji se odnose na imovinska prava, prava stjecanja vlasništva, korisnička prava te prava pristupa resursima</p> <p>b) Povezivanje navedenih zakona s komunalnim pravima, pravima domorodaca te s javnim savjetovanjem</p> <p>c) Dokazi o provođenju gore navedenih zakona u kontekstu planiranja razvoja turizma i turističkih aktivnosti</p> <p>d) Postizanje konsenzusa s lokalnom zajednicom u provedbi zakona</p>
<p>B7. Sigurnost</p> <p>Uzimajući u obzir potrebe posjetitelja i lokalne zajednice, destinacija ima razvijen sustav za praćenje, sprječavanje, javno izvještavanje i reagiranje na kriminal te sigurnosne i zdravstvene opasnosti.</p>	<p>a) Sigurnosne i zdravstvene usluge unutar destinacije efikasno su uspostavljene i aktivne</p> <p>b) Potrebe posjetitelja identificirane su i adresirane u pružanju sigurnosnih i zdravstvenih usluga</p> <p>c) Objekti za pružanje turističkih usluga pregledavaju se u svrhu provjere usklađenosti sa sigurnosnim i higijenskim standardima</p>
<p>B8. Omogućen pristup svim akterima</p> <p>Prirodne i kulturne lokacije, objekti i usluge, dostupni su svima, uključujući osobe s invaliditetom i druge osobe s posebnim potrebama. Tamo gdje lokacije i/ili objekti nisu lako dostupni, pristup se osigurava kroz primjenu različitih rješenja koja u obzir uzimaju s jedne strane integritet lokacije, a s druge osiguravanje jednakog pristupa svim osobama. Informacije o pristupačnosti lokacijama, objektima i uslugama javno se objavljuju.</p>	<p>a) Postojanje regulativa i standarda koji se tiču pristupačnosti određenog mjesta, objekta ili usluge</p> <p>b) Dosljedna primjena standarda pristupačnosti u javnim objektima</p> <p>c) Podatci o opsegu/udjelu lokacija koje su dostupne unutar destinacije</p> <p>d) Razvijanje programa za olakšavanje pristupa osobama s posebnim potrebama</p> <p>e) Informacije o pristupačnosti unutar destinacije uključene su u cjelokupnu promociju destinacije</p> <p>f) Informacije o pristupačnosti pružaju se posjetiteljima prilikom posjeta ključnim znamenitostima</p>

Izvor: Izrada autora prema, „GSTC Destination Criteria“, <https://www.gstcouncil.org/wp-content/uploads/GSTC-Destination-Criteria-v2.0.pdf>

2.6.3. Održivost kulturne baštine

Kulturno nasljeđe uključuje žive kulture, nepokretne povijesne spomenike i pokretne povijesne spomenike (Pan et al., 2018). Razmatranje zaštite i održavanja baštine tijekom korištenja i kreiranja turističkih proizvoda i usluga imperativ je održivog turizma (Pan et al., 2018). GSTC

kriteriji održivosti kulturne baštine odnose se na cjelokupnu zaštitu kulturne baštine te posjete kulturnim znamenitostima. U kontekstu zaštite same baštine, pomoću indikatora (zaštite kulturnih resursa, artefakata, nematerijalne kulturne baštine te intelektualnog vlasništva), identificiraju se mehanizmi, prate povratne informacije te mogućnosti daljnjeg pristupa zaštititi i obnovi ovog resursa destinacija. U kontekstu posjeta destinacijama, indikatori održivosti kulturne baštine služe za praćenje protoka posjetitelja, provjeru aktivnosti zaštite te pružanju informacija o lokalitetima i monitoring suradnje s lokalnom zajednicom. Kriterije održivosti u cijelosti moguće je pronaći u tablici 4.

Tablica 4: Kriteriji održivosti kulturne baštine

C) ODRŽIVOST KULTURNE BAŠTINE	
C(a) Zaštita kulturne baštine	INDIKATORI
<p>C1. Zaštita kulturnih resursa Destinacija razvija politike i sisteme za procjenu, rehabilitaciju i očuvanje kulturnih resursa, uključujući izgrađenu kulturnu baštinu i kulturne krajolike.</p>	<p>a) Popis kulturnih dobara, uključujući procjenu i indikacije ranjivosti istih b) Razvijeni programi obnove i očuvanja kulturnih dobara c) Razvijeni mehanizmi namijenjeni korištenju turističkih prihoda u svrhu poticanja očuvanja kulturnih dobara</p>
<p>C2. Kulturni artefakti Destinacija definira zakone koji reguliraju pravilnu prodaju, trgovinu, izlaganje ili poklanjanje kulturnih artefakata. Isti zakoni se primjenjuju i javno objavljuju.</p>	<p>a) Upućivanje na relevantne zakone koji se odnose na povijesne predmete unutar destinacije (naslov, datum) b) Prenošenje informacija o navedenim zakonima turističkim poduzećima i posjetiteljima c) Dokaz provođenja gore spomenutih zakona</p>
<p>C3. Nematerijalna kulturna baština Destinacija promiče poštovanje i zaštitu nematerijalnog kulturnog nasljeđa, uključujući lokalne tradicije, umjetnost, glazbu, jezik, gastronomiju i sve ostale aspekte lokalnog identiteta i prepoznatljivosti. Predstavljanje i interpretacija kulture življenja i tradicije pruža koristi cjelokupnoj lokalnoj zajednici, a posjetiteljima pruža autentično i jedinstveno iskustvo.</p>	<p>a) Identifikacija i popis nematerijalne kulturne baštine b) Primjeri poštivanja i iskustava posjetitelja nematerijalne kulturne baštine destinacije c) Suradnja s lokalnim i domorodačkim zajednicama u razvoju i pružanju iskustava temeljenih na nematerijalnoj kulturnoj baštini d) Povratne informacije posjetitelja i lokalne zajednice o kvaliteti pružanja iskustava temeljenih na nematerijalnoj kulturnoj baštini</p>
<p>C4. Tradicionalni pristup Destinacija prati, štiti i po potrebi obnavlja ili vraća pristup lokalne zajednice prirodnim i kulturnim resursima.</p>	<p>a) Praćenje mogućnosti pristupa lokalne zajednice prirodnim i kulturnim dobrima b) Dokaz o suradnji i komunikaciji s lokalnom zajednicom prilikom kreiranja tradicionalnog pristupa lokalitetima c) Posebne aktivnosti zaštite i/ili obnove pristupa lokalne zajednice</p>
<p>C5. Intelektualno vlasništvo Destinacija razvija sistem za doprinos i zaštitu očuvanja prava intelektualnog vlasništva zajednice i pojedinaca.</p>	<p>a) Istaknuti zakoni koji se odnose na intelektualno vlasništvo na području destinacije b) Komunikacija s dionicima u turizmu o pravima intelektualnog vlasništva c) Dokaz da su prilikom razvoja kulturološkog iskustva za posjetitelje zaštićena prava intelektualnog vlasništva</p>
C(b) Posjet kulturnim znamenitostima	

<p>C6. Upravljanje posjetima kulturnih lokaliteta Destinacija razvija sustav za upravljanje posjetima kulturnih lokaliteta. Sustav uzima u obzir karakteristike, kapacitete i osjetljivost lokaliteta te nastoji optimizirati protok posjetitelja i minimizirati negativne utjecaje. Posjetiteljima, organizatorima putovanja i vodičima dostupna su pravila ponašanja na kulturnim lokalitetima prije i za vrijeme posjeta.</p>	<p>a) Praćenje i pružanje informacija o protoku posjetitelja na kulturnim lokalitetima b) Dokazi o aktivnostima provedenima u smjeru upravljanja utjecajima unutar/oko kulturnih lokaliteta c) Objavljivanje i distribucija smjernica ponašanja posjetitelja na osjetljivim kulturnim lokalitetima te periodična provjera poštivanja smjernica d) Pravilnik o upravljanju posjetima kulturnih lokaliteta namijenjen tour operatorima, vodičima te svima povezanim s njima e) Pružanje obuke i edukacija za vodiče</p>
<p>C7. Interpretacija kulturnih znamenitosti Pružaju se točni i precizni interpretacijski materijali koji posjetitelje informiraju o značaju kulturnih i prirodnih aspekata lokaliteta koji posjećuju. Informacije u materijalima su kulturološki prikladne, razvijene u suradnji s lokalnom zajednicom i jasno pružaju podatke na svim jezicima odgovarajućim za posjetitelje i stanovnike.</p>	<p>a) Pružanje informativnih interpretacijskih materijala o znamenitostima u formatima koji su dostupni prije samog dolaska b) Informacije u interpretativnim materijalima su točne i pomno istražene c) Interpretacijski materijali tumače važnost i osjetljivost svakog pojedinog lokaliteta d) Suradnja s lokalnom zajednicom prilikom kreiranja interpretacijskih materijala e) Interpretacijski materijali dostupni su u svim važnim svjetskim jezicima</p>

Izvor: Izrada autora prema „GSTC Destination Criteria“, <https://www.gstcouncil.org/wp-content/uploads/GSTC-Destination-Criteria-v2.0.pdf>

2.6.4. Održivost okoliša

U kontekstu utjecaja turizma na održivost okoliša, u nastavku se nalaze 3 segmenta GSTC kriterija: kriteriji za zaštitu prirodnih resursa, gospodarenje otpadom te adekvatno upravljanje resursima. Dok se kriteriji za zaštitu prirodnih resursa bave indikatorima zaštite osjetljivog okoliša, zaštitom biljnih i životinjskih vrsti i staništa te upravljanjem posjetima, upravljanje resursima odnosi se na sve vrste energije i vodne resurse dostupne u promatranoj destinaciji. Naposljetku, indikatori iz segmenta gospodarenja otpadom i plinovima odnose se ne samo na gospodarenjem krutim i ostalim otpadom te otpadnim vodama, već i implikacijama koje transportni sustavi, svjetlosna onečišćenja i buka imaju na destinacije, odnosno indikatorima za praćenje, provjeru i akcije u svrhu ublažavanja spomenutih implikacija. Detaljan popis nalazi se u nastavku u tablici 5.

Tablica 5: Kriteriji održivosti okoliša

D) ODRŽIVOST OKOLIŠA	
D(a) Zaštita prirodnih resursa	INDIKATORI
<p>D1. Zaštita osjetljivog okoliša Destinacija razvija sustav za praćenje, mjerenje i reakciju na utjecaje turizma na prirodno okruženje, očuvanje ekosustava, staništa i vrsta te za sprječavanje unošenja i širenja invazivnih vrsta.</p>	<p>a) Popis imovine i mjesta prirodne baštine s naznakom na vrstu, status i ranjivost istih b) Razvijeni programi za očuvanje bioraznolikosti i prirodne baštine c) Razvijeni programi za kontrolu i iskorjenjivanje invazivnih vrsta d) Provođenje akcija u svrhu identifikacije, monitoringa i</p>

	<p>ublažavanja negativnih utjecaja turizma na bioraznolikost i prirodnu baštinu</p> <p>e) Razvijeni mehanizmi namijenjeni korištenju turističkih prihoda u svrhu očuvanja prirodnih dobara</p> <p>f) Komunikacija s posjetiteljima i turističkim poduzećima u svrhu redukcije širenja invazivnih vrsta</p>
<p>D2. Upravljanje posjetima prirodnih resursa</p> <p>Destinacija razvija sustav za upravljanje posjetima prirodnih resursa. Sustav uzima u obzir karakteristike, kapacitete i osjetljivost lokaliteta te nastoji optimizirati protok posjetitelja i minimizirati negativne utjecaje. Posjetiteljima, organizatorima putovanja i vodičima dostupna su pravila ponašanja na kulturnim lokalitetima prije i za vrijeme posjeta.</p>	<p>a) Praćenje i pružanje informacija o protoku posjetitelja na prirodnim lokalitetima</p> <p>b) Dokazi o aktivnostima provedenima u smjeru upravljanja utjecajima unutar/oko prirodnih lokaliteta</p> <p>c) Objavljivanje i distribucija pravila ponašanja posjetitelja na osjetljivim prirodnim lokalitetima te periodična provjera poštivanja istih</p> <p>d) Pravilnik o upravljanju posjetima prirodnih resursa namijenjen tour operatorima, vodičima te svima povezanim s njima</p> <p>e) Suradnja s lokalnim konzervatorskim odjelima u svrhu identifikacije ugroze prirodnih lokaliteta te uspostavljanja mjera zaštite istih</p> <p>f) Pružanje obuke i edukacija za vodiče</p>
<p>D3. Interakcija s biljnim i životinjskim svijetom</p> <p>Destinacija razvija sustav koji osigurava poštivanje lokalnih, nacionalnih i međunarodnih zakona i standarda za interakciju s biljnim i životinjskim svijetom. Interakcije s divljim životinjama koje se slobodno kreću neinvazivne su i njima se odgovorno upavlja kako bi se izbjegli štetni utjecaji na spomenute životinje i na održivost i ponašanje istih u divljini.</p>	<p>a) Istaknuti međunarodni, nacionalni i lokalni zakoni koji su na snazi unutar destinacije a tiču se interakcije s biljnim i životinjskim svijetom</p> <p>b) Provedba međunarodnih standarda zaštite morskih i kopnenih biljnih i životinjskih vrsta</p> <p>c) Distribucija pravila ponašanja koja se tiču interakcije s biljnim i životinjskim svijetom, a u skladu su s međunarodnim standardima</p> <p>d) Razvijeni sustav za provjeru usklađenosti turističkih aktivnosti u destinaciji s gore navedenim propisima i zakonima</p> <p>e) Aktivnosti usmjerene povećanju dobrobiti i minimiziranju ugroze i uznemiravanja biljnih i životinjskih vrsta</p> <p>f) Pružanje informacija posjetiteljima o mogućoj štetnoj interakciji i utjecaju na biljni i životinjski svijet (npr. prilikom dodira ili hranjenja)</p>
<p>D4. Sprječavanje eksploatacije biljnih i životinjskih vrsta i dobrobit životinja</p> <p>Destinacija razvija sistem koji osigurava poštovanje lokalnih, nacionalnih i međunarodnih zakona i standarda kojima se osigurava dobrobit i očuvanje životinjskih i biljnih vrsta. Spomenuto se odnosi na berbu, hvatanje, trgovinu i prodaju divljih životinjskih i biljnih vrsta. Nijedna vrsta divljih životinja ne smije se nabavljati, uzgajati ili držati u zatočeništvu, osim u slučaju ovlaštenih i odgovarajuće opremljenih osoba te u svrhe pravilno reguliranih aktivnosti. Smještaj, briga i postupanje s divljim i domaćim životinjama moraju ispunjavati najviše standarde dobrobiti životinja.</p>	<p>a) Istaknuti međunarodni, nacionalni i lokalni zakoni koji vrijede unutar destinacije a tiču se dobrobiti životinja i zaštite biljnih i životinjskih vrsta</p> <p>b) Obavještanje turističkih poduzeća i vodiča o navedenim zakonima, standardima i smjernicama</p> <p>c) Sustav za provjeru životnih uvjeta i načina postupanja s uhvaćenim divljim i domaćim životinjskim vrstama</p> <p>d) Licenciranje i provjera kvalifikacija osoba odgovornih za postupanje s uhvaćenim divljim životinjama</p> <p>e) Akcije za usklađenost i provođenje Konvencije o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama (CITES) u turističkom sektoru</p> <p>f) Pružanje informacija i poticanje svijesti posjetitelja na izbjegavanje trgovanja ugroženim vrstama (npr. u kupnji suvenira izrađenih od ugroženih divljih životinja)</p> <p>g) Implementacija zakona koji osigurava strogu i pravilno upravljaju provedbu lovnih aktivnosti isključivo u svrhu znanstvenih istraživanja</p>
D(b) Upravljanje resursima	
<p>D5. Štednja energije</p> <p>Destinacija za cilj ima smanjenje potrošnje energije, povećanje efikasnosti njene upotrebe, kao i povećanje upotrebe obnovljive energije. Destinacija razvija sustav za poticanje poduzeća da mjere, prate i smanjuju</p>	<p>a) Objavljuju se i potiču ciljevi u pogledu potrošnje energije u svrhu zaštite okoliša</p> <p>b) Programi za povećanje energetske učinkovitosti (npr. poticanje korištenja izolacije)</p> <p>c) Ulaganje u obnovljive izvore energije i njihov postotak u ukupnoj nabavi/potrošnji</p>

te javno izvještavaju o svom doprinosu navedenim ciljevima.	d) Pružanje podrške i poticaja turističkim poduzećima u monitoringu i smanjenju potrošnje energije
D6. Upravljanje vodnim resursima Destinacija potiče poduzeća da mjere, prate te javno izvještavaju i upravljaju korištenjem vode. Rizik za vodne resurse na razini destinacije se redovito procjenjuje i dokumentira. U slučajevima visokog rizika, identificiraju se ciljevi upravljanja vodom te se isti aktivno implementiraju u poslovne subjekte kako bi se osiguralo da turistička upotreba ne bude u sukobu sa potrebama lokalne zajednice i ekosustava.	a) Pružanje podrške i poticaja turističkim poduzećima u monitoringu i smanjenju potrošnje vode b) Program za redovito ocjenjivanje opasnosti i rizika za vode c) Postavljanje, objavljivanje i provođenje ciljeva upravljanja resursom vode, posebno na mjestima gdje je visoka razina opasnosti i rizika d) Praćenje i kontrola izvora i količine vode koja se koristi u turističke svrhe te njezin utjecaj na lokalnu zajednicu i ekosustav. Provjera pridržavanja ciljeva od strane turističkih poduzeća e) Informiranje posjetitelja o opasnostima za vode i poticanje na reduciranu upotrebu iste
D7. Kakvoća vode Destinacija provodi akcije u praćenju kakvoće vode za piće te vode za rekreativne i ekološke svrhe koristeći standarde kvalitete. Rezultati praćenja se javno objavljuju, a destinacija razvija sustav za pravovremenu reakciju u slučaju smanjenja kvalitete vode.	a) Program praćenja kakvoće vode b) Prisustvo podataka i izvještaja o kvaliteti vode c) Praćenje kvalitete vode za kupanje te identifikacija i certificiranje lokacija koja zadovoljavaju postavljene standarde d) Provođenje akcija za povećanje razine kvalitete vode e) Informiranje posjetitelja o mogućnosti korištenja i kvaliteti lokalne vode za piće kako bi se stvorila alternativa flaširanim bocama
D(c) Gospodarenje otpadom i emisijama štetnih plinova	
D8. Gospodarenje otpadnim vodama Destinacija posjeduje jasne smjernice za lociranje, održavanje i ispitivanje ispuštanja otpadnih voda. Destinacija osigurava da se otpad pravilno tretira i ponovno upotrebljava ili otpušta na siguran način bez štetnih utjecaja na lokalno stanovništvo i životnu sredinu.	a) Pismene smjernice i propisi o postupanju s otpadnim vodama b) Razvijen sustav provođenja smjernica među poduzećima c) Praćenje i ispitivanje ispuštenih otpadnih voda d) Ukoliko je praktično i prikladno, uvođenje održivog komunalnog sistema za obradu vode u turističke svrhe
D9. Gospodarenje krutim otpadom Destinacija mjeri i izvještava javnost o otpadu koji stvara i postavlja ciljeve u vidu smanjenja istog. Kruti otpad se pravilno tretira i preusmjerava na odgovarajuće deponije. Organizira se sustav sakupljanja i recikliranja koji efikasno odvaja otpad prema vrsti. Destinacija potiče poduzeća da smanjuju proizvodnju otpada te recikliraju kruti otpad (uključujući prehrambene ostatke). Poduzimaju se aktivnosti u smjeru reduciranja korištenja jednokratnih materijala, npr. plastike. Sav preostali kruti otpad koji se ne koristi ponovno i nije ga moguće reciklirati odlaze se na siguran i održiv način.	a) Razvijen program praćenja gospodarenja otpadom te javno objavljivanje ciljeva i dobivenih rezultata b) Razvijena kampanja, podrška i savjetovanje turističkih poduzeća o gospodarenju otpadom, uključujući gospodarenje prehrambenim otpadom c) Provođenje kampanje za reduciranje i ukidanje korištenja materijala za jednokratnu upotrebu (npr. plastika) d) Program gospodarenja otpadom za javne objekte i urede e) Razvoj sustava za odvojeno prikupljanje i recikliranje prema različitim vrstama otpada, tj. organski materijali, papir, metal, staklo i plastika f) Razvoj održivog sustava zbrinjavanja preostalog otpada g) Kampanja zabrane odlaganja otpada na javnim mjestima (od strane lokalne zajednice i posjetitelja) te održavanje čistih javnih površina h) Adekvatna mjesta za odvojeno odlaganje otpada
D10. Emisije stakleničkih plinova i ublažavanje negativnih klimatskih promjena Destinacija postavlja ciljeve te provodi politike u smjeru smanjenja emisije stakleničkih plinova. Potiču se poslovni subjekti (uključujući i dobavljače i pružatelje usluga) da u svim aspektima njihova poslovanja mjere, smanjuju i ublažavaju emisije stakleničkih plinova.	a) Objavljivanje željenih ciljeva o postotnom smanjenju emisije stakleničkih plinova s postavljenim vremenskim ograničenjem b) Godišnja izvješća o klimi, uključujući praćenje i ublažavanje negativnih klimatskih promjena c) Zajednička kampanja s turističkim poduzećima o smanjenju i ublažavanju emisija stakleničkih plinova d) Akcije za smanjenje emisije stakleničkih plinova proizvedenih od strane javnog sektora e) Pružanje informacija poduzećima i posjetiteljima o strategijama i mehanizmima za postizanje željenih standarda
D11. Ekološki prihvatljiv transportni sustav	a) Ulaganje u održivu prometnu infrastrukturu, uključujući javni prijevoz i vozila s reduciranim negativnim utjecajima na

<p>Destinacija postavlja ciljeve u smjeru smanjenja štetne emisije proizvedene od strane prijevoznih sredstava do i unutar destinacije. Traži se povećana upotreba održivih vozila s niskim emisijama štetnih plinova, javnog prijevoza te aktivnog putovanja (šetnja i biciklizam) kako bi se smanjio doprinos turizma u zagađenju zraka.</p>	<p>okoliš</p> <p>b) Informiranje posjetitelja o alternativnim načinima prijevoza do i unutar destinacije</p> <p>c) Podatci o korištenju alternativnih načina prijevoza od strane posjetitelja</p> <p>d) Razvoj i promocija biciklizma i šetnje unutar destinacije</p> <p>e) Dodjeljivanje prioriteta tržištima kojima su dostupni kraći i održiviji načini prijevoza do destinacije</p> <p>f) Javni sektor i turistička poduzeća unutar vlastitih proizvodnih procesa daju prednost transportu s reduciranim negativnim utjecajima na okoliš</p>
<p>D12. Svjetlosno onečišćenje i buka Destinacija razvija smjernice i propise za smanjenje zagađenja svjetlom i bukom. Destinacija potiče poslovne subjekte na pridržavanje ovih smjernica i propisa.</p>	<p>a) Razvijene smjernice namijenjene turističkim poduzećima za postupanje svjetlosnim onečišćenjem i bukom</p> <p>b) Nadzor i identifikacija potencijalnih izvora svjetlosnog onečišćenja i/ili buke vezanih za turizam</p> <p>c) Razvijeni mehanizmi koji omogućuju stanovnicima da, s daljnjim posljedicama i aktivnostima, prijave svjetlosno onečišćenje ili buku</p>

Izvor: Izrada autora prema, „GSTC Destination Criteria“, <https://www.gstccouncil.org/wp-content/uploads/GSTC-Destination-Criteria-v2.0.pdf>

2.6.5. GSTC-ov proces certificiranja destinacija

Kako raste zabrinutost javnosti zbog štetnih učinaka putovanja i turizma, certificiranje destinacijama daje vjerodostojno rješenje za složena ekološka i socijalna pitanja („GSTC accredited certification bodies for destinations“, 2019). Ukoliko certificirano ovlašteno tijelo označi destinaciju održivom, znači da destinacija udovoljava najvišim socijalnim i ekološkim standardima na tržištu („GSTC accredited certification bodies for destinations“, 2019). Certificirane destinacije ovim alatom pokazuju svojim dionicima (gostima i pružateljima usluga) da je poslovanje iste usmjereno na postizanje dugoročne održivosti. Da bi postala certificirana, turistička odredišta moraju odabrati jedno od tri certifikacijska tijela, uključujući („GSTC accredited certification bodies for destinations“, 2019):

- **EarthCheck** - vodeća znanstvena grupa za usporedbu, certifikaciju i savjetovanje za putovanja i turizam
- **Green Destinations (GD)** - neprofitna organizacija stručnjaka i ambasadora destinacija koja radi u 80 zemalja. GD podržava zajednicu lokalnih, regionalnih i državnih destinacijskih menadžera i dionika, naglašavajući održivost odredišta, vidljivost tržišta i kvalitetu turizma.
- **Vireo Srl** - certifikacijska tvrtka čija se komercijalna djelatnost sastoji od pružanja usluga certificiranja okoliša talijanskim i stranim tvrtkama. Vireo pruža svjetski priznate sustave certificiranja za zaštitu okoliša između kojih je i GSTC. Sa sjedištem u Padovi, Italija, Vireo ima međunarodno iskustvo i surađuje s profesionalnim i visoko kvalificiranim revizorima.

Nakon rada s certifikacijskim tijelom na postizanju pune usklađenosti sa GSTC zahtjevima, destinacija će dobiti svoj GSTC certifikat.

2.6.6. Održive destinacije certificirane od strane GSTC-a

Određeni segment putnika kreira svoja putovanja i preference prema destinacijama koje su certificirane kao održive („Certified Sustainable Destinations“, 2021). Takva se odredišta ponekad nazivaju eko-destinacijama (ili eko turističkim destinacijama), iako je okoliš samo jedan od aspekata održivog turizma prema GSTC kriterijima („Certified Sustainable Destinations“, 2021). Prema GSTC kriterijima navedena je nekolicina odredišta koja su konačno i službeno certificirana od strane jednog od spomenuta tri tijela za certificiranje GSTC-a („GSTC Sustainable Destinations Map“, 2021):

A. Sjeverna Amerika:

- Vail, Colorado (certificirano od strane “Green Destinations”)
- Jackson Hole/ Teton Countz, Wyoming (certificirano od strane “Earthcheck's Certified program” kao *srebrno područje*)
- Nopoló, Loreto, Meksiko (certificirano od strane “Earthcheck's Certified program” kao *srebrno područje*)
- Nuevo Vallarta, Bahia de Banderas, Nayarit, Meksiko (certificirano od strane “Earthcheck's Certified program” kao *srebrno područje*)
- Ixtapa, Guerrero, Meksiko (certificirano od strane “Earthcheck's Certified program” kao *srebrno područje*)
- Huatulco, Meksiko (certificirano od strane “Earthcheck's Certified program” kao *platinum područje*)

B. Azija:

- Područje Mount Huangshan, Kina (certificirano od strane “Earthcheck's Certified program” kao *srebrno područje*)

C. Europa:

- Snaefellsnes Peninsula, Island (certificirano od strane “Earthcheck's Certified program” kao *zlatno područje*)
- Schouwen – Duiveland, Njemačka (certificirano od strane “Green Destinations”)
- Valsugana, Italija (certificirano od strane “Vireo SRL”)
- Autonomna regija Azori, Portugal (certificirano od strane “Earthcheck's Certified program” kao *srebrno područje*)

D. Oceanija:

- Rottneest Island, Australija (certificirano od strane “Earthcheck's Certified program” kao *srebrno područje*)
- Tredbo, Australija (certificirano od strane “Earthcheck's Certified program” kao *zlatno područje*)
- Kaikoura District Council, New Zealand (certificirano od strane “Earthcheck's Certified program” kao *platinum područje*)

Destinacijske menadžment organizacije navedenih destinacija moraju biti svjesne kako je održivost dugoročan proces te kako rad na provedbi GSTC kriterija nikada nije i ne može biti dovršen („Certified Sustainable Destinations“, 2021). Održivo upravljanje destinacijama zahtijeva kontinuirano zalaganje i stalnu suradnju širokih dionika u svakodnevnom donošenju odluka („Certified Sustainable Destinations“, 2021). Neophodno je da destinacije koje su nositelji certifikata održivosti na svjetskoj razini promoviraju navedene certifikate u svrhu poticanja daljnjeg certificiranja te osvješćivanja konkurentskih, ali i svih ostalih destinacija općenito o važnosti održivog turizma, kako sad, tako i u budućnosti („Certified Sustainable Destinations“, 2021).

3. METODOLOGIJA

3.1. Pristup istraživanju i provođenje istraživanja

Istraživanje je provedeno temeljem samo evaluacije odabranih hrvatskih turističkih destinacija s GSTC kriterijima i indikatorima održivosti. Kvalitativni pristup proveden je tzv. *expert opinion* tehnikom, odnosno tehnikom koja obuhvaća procjenu određenog stanja temeljenu na prosudbi stručnjaka („Expert opinion“, 2020). Točnije, kako bi došli do odgovora na temeljna istraživačka pitanja kao tehnika prikupljanja podataka korišten je anketni upitnik u kojem se od odabranih eksperata tražilo da na danoj Likertovoj skali u rasponu od jedan do sedam ocjene percepciju usklađenosti vlastite destinacije s kriterijima GSTC-a. Anketni upitnik izrađen je prema GSTC kriterijima i indikatorima održivog razvoja turizma u destinaciji u travnju 2020. godine. Anketni upitnik poslan je ekspertnim skupinama odnosno donositeljima politika unutar navedenih destinacija. Anketno istraživanje provedeno je od svibnja do srpnja 2020. godine. Kad je riječ o gradovima, anketa je poslana voditeljima turističkih zajednica svakog od gradova. Kod *nacionalnih parkova*, anketu je popunio predstavnik uprave nacionalnog parka. U procesu izrade empirijskog dijela rada nastupio je svojevrсни odmak od prvotno planirane metodologije, budući da zbog prevelikog broja pokazatelja, te pristupa prikupljanju podataka i ocjene održivosti utemeljen na samo-procjeni nositelja turističke politike, nije kreiran model utemeljen na barometru turističke održivosti „Barometer of tourism sustainability“ (BTS). Analiza rada primarno se temelji na prilagođenom modelu „AMOEBEA of tourism sustainability indicators“ (AMOEBEA ATSI) za procjenu održivosti turizma, u kojemu su izrađena četiri modela koja na komparativni način prikazuju procjenu održivosti razvoja turizma, uvažavajući potkategorije unutar svake od 4 promatrane dimenzije sustava, te razlike između urbanih destinacija i nacionalnih parkova. Analiza također sadrži grafički prikaz sa ciljem unaprjeđenja razumijevanja ključnih nalaza.

3.2. Ekspertna skupina

U svrhu istraživanja u rad su planski uključene sljedeće destinacije:

- predstavnici urbanih destinacija: Grad Split, Grad Zagreb, Grad Dubrovnik,
- predstavnici nacionalnih parkova: Nacionalni park Krka, Nacionalni park Plitvička jezera te Nacionalni park Mljet.

Navedene destinacije se smatraju ikoničnim destinacijama koje znatno doprinose prepoznatljivosti RH kao turističke destinacije na međunarodnoj sceni. Navedeno je razvidno i ukoliko se uzmu u broj podaci prezentirani kroz tablice 6 i 7. Tablica 6 pokazuje broj dolazaka turista u odabranim destinacijama, iz kojega je razvidan kontinuirani rast.

Tablica 6: Broj dolazaka turista u odabranim destinacijama

Godina	Zagreb	Split	Dubrovnik	NP Plitvička jezera	NP Krka	NP Mljet
2020.	342 000	202 000	220 000	445 851	423 010	37 844
2019.	1 454 000	941 100	1 439 500	1 771 523	1 364 000	148 395
2018.	1 400 200	859 200	1 265 200	1 796 670	1 354 802	145 751
2017.	1 286 000	720 300	1 174 800	1 720 331	1 284 723	140 329
2016.	1 108 600	583 000	987 000	1 429 228	1 071 561	126 699

Izvor: Izrada autora prema „Turizam u brojkama“, HTZ, 2016-2020.

Što se tiče broja noćenja turista u odabranim urbanim destinacijama, u skladu s dolascima, razvidan je kontinuirani rast broja noćenja u sva tri odabrana grada sve do još uvijek aktualne pandemije. Dubrovnik je uvjerljivo prednjačio u broju noćenja sve do krizne 2020. godine. Zagreb je s druge strane bio na drugom mjestu sve do rekordne 2019. kada ga je prestigao Split.

Tablica 7: Broj noćenja turista u odabranim urbanim destinacijama (u 000)

Godina	Zagreb	Split	Dubrovnik
2020.	780	812	776
2019.	2.638,9	2.734,6	4.295,0
2018.	2.511,8	2.494,1	4.058,6
2017.	2.263,7	2.127,3	3.886,0
2016.	2.016,1	1.717,4	3.371,1

Izvor: Izrada autora prema „Turizam u brojkama“, HTZ, 2016-2020.

Grad Zagreb odabran je kao glavni grad Republike Hrvatske te, rastuća kontinentalna destinacija. U posljednjih nekoliko godina Grad Zagreb bilježi intenzivan kontinuiran rast pozitivnih turističkih pokazatelja. Prema raspoloživim podacima vezanima uz broj dolazaka i noćenja turista od 2016. do 2019. godine, broj dolazaka turista se povećao za 345 000. Ukoliko ne brojimo kriznu 2020. godinu, 2019. godine Zagreb je imao rekordnih 1 454 000 dolazaka što u odnosu na npr. dvije godine prije čini više od 11% povećanja. Kada govorimo o broju noćenja, također je razvidno povećanje broja noćenja kroz godine. Zagreb je također stvorio najbolji turistički proizvod Republike Hrvatske „Advent u Zagrebu“ koji je tri godine zaredom proglašen najpoželjnijom europskom adventskom destinacijom uz istovremenu snažnu ekspanziju kulturnih, zabavnih i sportskih događanja koji privlače posjetitelje tijekom cijele godine i koji snažno ograničavaju utjecaj sezonalnosti (Grad Zagreb, 2020). Split i Dubrovnik su kontinuirano od nezaobilazne destinacije na Jadranu sa rastućom prepoznatljivošću na međunarodnoj razini. Statistika turističkih dolazaka i noćenja za područje grada Splita i Dubrovnika ukazuje na konstantan rast turističke potražnje vidljiv ne samo kroz broj dolazaka već i rast broja noćenja. Split, kao centar srednje Dalmacije u rekordnoj 2019. godini ostvario

je 941 000 dolazaka, što je u odnosu na 2017. više za skoro 24%. Iako je Zagreb nominalno u dolascima prednjačio pred Splitom, razvidno je kako je Split prestigao Zagreb u broju noćenja rekordne 2019. godine i postao druga Hrvatska destinacija po broju noćenja. Dubrovnik pak, kao jedna od vodećih destinacija koja je prepoznata u stranim medijima kao *must-see* lokacija, uvjerljivo prednjači u broju noćenja svih godina do krize. Dubrovnik je jedna od destinacija koja je odjednom iskusila neočekivanu tranziciju iz *over-tourisma* u *under-tourism*. Razvidno je to i iz broja noćenja u kojima Dubrovnik također uvjerljivo prednjači ispred druga dva odabrana grada sve do 2020. godine. Trend koji karakterizira sve odabrane urbane destinacije je sve snažnija ekspanzija i u određenoj mjeri masovnost kao temeljno obilježje (Klarić et. al., 2018). To može ostaviti niz negativnih posljedica na urbanim cjelinama (Klarić et. al., 2018). Vidljivo je da takav trend stvara potrebu iznalaska rješenja koja će nastale probleme ublažiti ili u potpunosti otkloniti, kako bi se izbjeglo narušavanje urbanog življenja i funkcioniranja, vodeći računa o definiranim nosivim kapacitetima grada i potrebi donošenja planskih dokumenata, kako turizam ne bi postao prijetnja povijesnim gradovima u budućnosti (Klarić et. al., 2018). Navedena kretanja u gradovima te rastući pritisak turista predstavljaju izazov, ali i dužnost, da se turizam u odabranim gradovima provodi organizirano, stručno i održivo.

Što se tiče *nature-based* destinacija, u istraživanje su uzeta tri nacionalna parka: Plitvička jezera, Krka i Mljet. Nacionalni park Plitvička jezera najstariji je i najveći nacionalni park Republike Hrvatske. Svojom iznimnom prirodnom ljepotom ovo je područje oduvijek privlačilo zaljubljenike u prirodu, pa je već 8. travnja 1949. godine proglašeno prvim nacionalnim parkom u Hrvatskoj („Plitvička jezera – Istražite park“, 2021). Zanimljivo je zamijetiti kako je svim destinacijama osim NP Plitvička jezera rekordna 2019. godina po broju dolazaka. Plitvička jezera su pak bilježila najveći broj dolazaka u 2018. godini (nešto više od 25000 dolazaka više u 2018., nego u 2019. godini). Uz Nacionalni park „Plitvička jezera“, područje Nacionalnog parka „Krka“ najposjećenije je i turistički najjače vrednovano zaštićeno područje u Republici Hrvatskoj ponajprije radi vrlo širokog raspona atraktivnih prirodnih, ali i antropogenih kulturno-povijesnih dobara („NP Krka“, 2021). U kontekstu teme istraživanja i održivosti, zanimljivo je za napomenuti kako je uprava NP Krka, radi prevelikog broja posjetitelja i, povezano s tim, negativnih utjecaja na destinaciju, 2017. godine uveo mjeru ograničavanja broja posjetitelja („NP Krka“, 2017). Naime, iako povećani broj posjetitelja u zaštićenim područjima rezultira porastom prihoda u takvim područjima te podizanjem svijesti o tendenciji očuvanja istih, istovremeno, porast prometa dovodi do ugrožavanja zaštićenih ekosustava (Klarić et. al., 2018). Stoga se ravnoteža između očuvanja prirode i funkcioniranja nacionalnih parkova ostvaruje upravo razvojem održivog turizma (Klarić et. al., 2018). Nadalje,

Nacionalni park Mljet osnovan je pak 1960. godine te kao takav slovi kao prvo morsko zaštićeno područje na prostoru Republike Hrvatske („NP Mljet“, 2021). Iz broja dolazaka, iako nije generalno među tri najposjećenija nacionalna parkova u Hrvatskoj, jasno je kako i kod NP Mljet također možemo vidjeti trend rasta broja posjetitelja. Rastuća potražnja za zaštićenim prirodnim područjima napravila je od nacionalnih parkova jedne od najpoželjnijih turističkih destinacija (Mandić, 2020). U takvim okolnostima, donositelji politika imaju izazov uskladiti tri komponente: zaštitu bio raznolikosti određene destinacije, razvijanje aktivnosti i stvaranje ponude za goste te održavanje razine zadovoljstva lokalnog stanovništva (Mandić & Petrić 2021). Kako globalni turistički promet raste, destinacije postaju svjesne toga kako turističke politike urbanih odredišta prilagođene i prenesene u prirodna okruženja često ne daju toliko efikasna rješenja (Mandić & Petrić, 2021). U isto vrijeme, limitirani kapaciteti i resursi sprječavaju donositelje politika ruralnih odredišta u eliminiranju problema *over-tourisma* i očuvanju održivosti (Mandić & Petrić, 2021). Stoga, na voditeljima nacionalnih parkova je da razumiju prirodu problema te samim tim alate i rješenja koja neće narušiti održivost destinacije (Mandić & Petrić, 2021). Ovo se posebno odnosi na ona područja gdje postoji zabrinutost zbog rastućeg priljeva gostiju u svrhu ostvarivanja profita (Mandić & Petrić, 2021), što je u nacionalnim parkovima iz uzorka istraživanja svakako vidljivo.

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

4.1 Deskriptivna analiza i analiza modela

Kako je već napomenuto, u empirijskom dijelu ovog rada koristile su se metode tabelarnog prikazivanja kojima se prezentira struktura odgovora na anketna pitanja, dok se upotrebom metoda deskriptivne statistike, i to aritmetičke sredine i standardne devijacije prezentiraju numeričke vrijednosti. Ispitivanje razlike se provodilo se upotrebom ANOVA testa. ANOVA test korišten je jer se uspoređivao prosjek među 3 i/ili više skupina. Na posljepku, za svaku od četiri kriterija održivosti, napravljena je komparativna analiza urbanih destinacija i nacionalnih parkova.

4.1.1. Analiza održivog upravljanja destinacijom

Od ukupno 49 indikatora održivog upravljanja destinacijom, prva tri retka tablice 8 pokazuju ukupno prosječnu usklađenost te ukupno odstupanje od aritmetičke sredine u svakoj pojedinoj destinaciji. Nakon toga, tablica daje uvid u pojedinačne odgovore odabranih destinacija i njihovu usklađenost sa svakim pojedinim indikatorom održivog upravljanja destinacijom.

Tablica 8: Struktura odgovora i usklađenosti s indikatorima održivog upravljanja destinacijom

INDIKATORI ODRŽIVOG UPRAVLJANJA DESTINACIJOM	Zagreb	NP Krka	Sp lit	Dubrovnik	NP Mljet	NP Pjezera	$\bar{X}$	S D
N = 49								
Prosjek	4,88	6,51	5,90	5,47	5,92	5,39	/	/
SD	2,01	0,82	0,98	1,36	1,80	1,51	/	/
Posjedovanje dokumentacije koja pokazuje odgovarajuću strukturu i odgovornosti upravljačkog tijela u destinaciji	7	7	5	7	6	7	6,5	0,76
Dostupan financijski plan i proračun koji pokazuje tekuće i buduće izvore financiranja	7	7	7	6	7	7	6,83	0,37
Povezanost, suradnja i angažman s drugim tijelima (npr. s vladajućim strukturama na lokalnoj, regionalnoj ili nacionalnoj razini) u upravljanju destinacijom	7	7	7	7	6	5	6,5	0,76
Vodenje evidencije stalno zaposlenog kadra, što dokazuje odgovarajuće iskustvo osoba angažiranih u upravljanju destinacijom	7	7	7	7	7	7	7	0
Definirane smjernice i procesi upravljanja koji pokazuju svjesnost i privrženost načelima održivosti	4	7	5	7	7	4	5,67	1,37
Posjedovanje dokumentacije koja pokazuje postojeću strategiju i akcijske planove destinacije	7	7	6	5	7	7	6,5	0,76
Postojeća strategija je jasno vidljiva i dostupna u online verziji	7	5	6	1	7	7	5,5	2,14
Provođenje savjetovanja s ostalim dionicima u turizmu prilikom razrade akcijskih planova	7	7	7	7	7	7	7	0
Unutar strateškog plana sadržana su načela održivosti te procjene rizika u destinaciji	4	7	7	7	6	7	6,33	1,11
Posebni dijelovi strategije povezani su sa širom politikom održivog razvoja (uključujući poticanje ciljeva održivosti u destinaciji)	6	7	7	7	6	7	6,67	0,47
Formulirani su specifični mjerljivi socio-ekonomski, kulturni i okolišni pokazatelji te definirani ciljevi zaštite okoliša	2	7	5	6	7	7	5,67	1,8
Provođenje mjerenja prema postavljenim pokazateljima te bilježenje i objavljivanje rezultata najmanje jednom godišnje	2	7	5	4	7	7	5,33	1,89
Posjedovanje pisanih dokaza o monitoringu i izvještavanju o aktivnostima i rezultatima	2	7	5	4	7	7	5,33	1,89
Posjedovanje prethodnih izvještaja te unaprijed planirani raspored provođenja monitoringa u budućnosti	2	7	5	4	7	7	5,33	1,89
Provođenje redovite komunikacije o problemima održivosti s poduzećima povezanim sa turizmom (kroz medije, sastanke, direktne kontakte i sl.)	4	5	7	7	6	5	5,67	1,11
Pružanje podrške razvoju održivosti te dostupno savjetovanje namijenjeno turističkim poduzećima	4	5	7	7	6	5	5,67	1,11
Poznat broj i postotak poduzeća certificiranih prema standardima održivog poslovanja unutar destinacije	2	5	5	4	7	4	4,5	1,5

Promocija i poticanje metoda certificiranja	2	5	7	4	6	3	4,5	1,71
Redovno ažuriranje lista certificiranih turističkih poduzeća	2	5	5	4	7	2	4,17	1,77
Promocija i poticanje sudjelovanja lokalne zajednice u planiranju razvoja destinacije	4	7	6	6	7	6	6	1
Posjedovanje podataka o načinu i stupnju sudjelovanja lokalne zajednice	4	7	5	4	7	4	5,17	1,34
Anketiranje lokalnih stanovnika te korištenje ostalih sustavnih metoda za ispitivanje efikasnosti turističkog planiranja	4	6	6	4	6	4	5	1
Poduzimanje određenih radnji kao odgovor na povratne informacije lokanog stanovništva	4	6	6	4	7	5	5,33	1,11
Razvijeni programi informiranja, educiranja i usavršavanja u području turizma namijenjeni lokanom stanovništvu	4	6	6	5	6	5	5,33	0,75
Provedba i objavljivanje rezultata anketiranja posjetitelja	4	7	7	5	7	4	5,67	1,37
Ankete i povratne informacije posjetitelja sadrže percepciju posjetitelja o problemima održivosti unutar destinacije	4	7	6	6	7	3	5,5	1,5
Poduzimanje određenih radnji kao odgovor na povratne informacije posjetitelja	4	7	7	5	7	3	5,5	1,61
Ažuriranje korisnih i točnih informacija o destinaciji te promotivnih materijala s odgovarajućim sadržajem	7	7	7	7	7	7	7	0
Destinacija ima razvijen postupak za provjeru točnosti i primjerenosti promotivnih materijala i informacija koje se pružaju u promotivne svrhe	7	7	7	7	7	4	6,5	1,12
Provođenje konzultacija s lokalnom zajednicom i tijelima za zaštitu kulturne i prirodne baštine prilikom kreiranja promotivnog sadržaja	3	7	6	7	7	3	5,5	1,8
Strategija razvoja i akcijski plan destinacije bave se problematikom sezonalnosti	7	7	7	7	5	7	6,67	0,75
Varijacije u posjetima tijekom godine redovno se prate i zabilježavaju	7	7	7	7	7	7	7	0
Utjecaji količine i aktivnosti posjetitelja na destinaciju identificiraju se kroz promatranje te dijalog s lokalnom zajednicom i poduzećima u turizmu	7	7	6	6	7	6	6,5	0,5
Marketinške strategije i odabir ciljanog tržišta izrađuju se s obzirom na obrasce ponašanja posjetitelja, njihove aktivnosti i utjecaje, ali i potrebe same destinacije	7	7	7	7	7	7	7	0
Dokumentirane su posebne politike, regulative i smjernice kontrole razvoja turizma	6	7	5	5	6	6	5,83	0,69
Provodi se procjena ekonomskih, socio-kulturnih i okolišnih dugoročnih utjecaja razvoja turizma na destinaciju	5	7	6	5	6	6	5,83	0,69
Definirani su posebni propisi o iznajmljivanju imovine i usluga u svrhu turizma, te se prati primjena i provođenje propisa	7	7	7	5	7	6	6,5	0,76
Aktivno se potiče sudjelovanje lokalne zajednice u kreiranju politika, regulativa i smjernica razvoja	6	7	6	5	7	5	6	0,82
Aktivno se provodi savjetovanje sa lokalnom zajednicom ili manjinskim etničkim skupinama u destinaciji te se uvažava njihov pristanak na eventualni razvoj turizma u destinaciji	6	6	6	7	6	6	6,17	0,37
Sustavno se analiziraju i uvažavaju propisi, regulative i javne sektorske politike u fazama planiranja, razvoja i implementacije turizma u destinaciji	7	7	5	6	7	7	6,5	0,76
Strategija razvoja destinacije sadrži i ističe problematiku klimatskih promjena	2	5	5	6	4	5	4,5	1,26
Propisi, smjernice i aktivnosti u smjeru razvoja turizma donose se u skladu s klimatskim promjenama	2	5	4	4	1	5	3,5	1,5
Vrše se i javno objavljuju procjene klimatskih promjena koje pokrivaju sadašnje i buduće rizike istih	3	5	4	4	1	6	3,83	1,57
Destinacija razmatra doprinose lokalnih ekosustava i njihove utjecaje na klimatske promjene	2	7	6	5	4	5	4,83	1,57
Unutar destinacije su javno dostupne informacije o klimatskim promjenama	3	5	6	4	1	2	3,5	1,71
Na razini destinacije je razvijeno upravljanje rizicima te kreiran plan djelovanja u kriznim situacijama	7	7	4	5	6	5	5,67	1,11
Plan upravljanja kriznim situacijama obuhvaća širok raspon rizika, uključujući prirodne nepogode, terorizam, zdravstvene rizike, iskorištavanje resursa i ostale rizike za destinaciju	7	7	4	5	1	5	4,83	2,03
Identificirani su procesi i postupci komunikacije za vrijeme i nakon izvanredne situacije	7	7	5	5	4	4	5,33	1,25
Razvijeni su programi za širenje informacija i usavršavanje u upravljanju krizom i rizičnim situacijama	7	7	5	5	2	4	5	1,73

Tumač: tamno plava boja označava najvišu razinu usklađenosti sa predloženim kriterijima, dok žarko crvena označava najnižu razinu usklađenosti.

Izvor: Izrada autora

Prema tablici 8, najniža razina održivog upravljanja destinacijom je utvrđena u kriteriju „Propisi, smjernice i aktivnosti u smjeru razvoja turizma donose se u skladu s klimatskim promjenama“, dok je najviša razina održivog upravljanja destinacijom utvrđena na tvrdnje:

- „Vođenje evidencije stalno zaposlenog kadra, što dokazuje odgovarajuće iskustvo osoba angažiranih u upravljanju destinacijom“,
- „Provođenje savjetovanja s ostalim dionicima u turizmu prilikom razrade akcijskih planova“,
- „Ažuriranje korisnih i točnih informacija o destinaciji te promotivnih materijala s odgovarajućim sadržajem“,
- „Varijacije u posjetima tijekom godine redovno se prate i bilježe“,

- „Marketinške strategije i odabir ciljanog tržišta izrađuju se s obzirom na obrasce ponašanja posjetitelja, njihove aktivnosti i utjecaje, ali i potrebe same destinacije“,

na koje je utvrđena razina održivog upravljanja maksimalnih 7,00.

Najveća razina održivosti upravljanja destinacijom je utvrđena u Nacionalnim parku „Krka“ gdje je utvrđena prosječna razina održivosti upravljanja destinacijom 6,51 sa prosječnim odstupanjem od aritmetičke sredine 0,82, dok je najniža razina održivosti upravljanja destinacijom utvrđena u Gradu Zagrebu gdje je utvrđena prosječna razina održivosti upravljanja destinacijom 4,88 sa prosječnim odstupanjem od aritmetičke sredine 2,01.

Ukupna razina održivosti upravljanja destinacijom je 5,68 sa prosječnim odstupanjem od aritmetičke sredine 1,55. Razlika u održivosti upravljanja destinacijom između 6 promatranih lokacija ispituje se ANOVA testom.

Tablica 9: ANOVA Test održivog upravljanja destinacijom

	df	SS	MS	F	p
Ispitanik	5	76,793	15,36	7,07	<0,001
Error	288	625,51	2,17		
Total	293	702,303			

Izvor: Izrada autora

Empirijski F omjer je 7,07, dok je empirijska razina signifikantnosti <0,001, slijedom čega se može utvrditi prisutnost statistički značajne razlike u razini održivosti upravljanja destinacijom među 6 promatranih lokacija.

Tablica 10: Komparativna analiza održivosti upravljanja destinacijom gradskih destinacija i nacionalnih parkova

KRITERIJI ODRŽIVOG UPRAVLJANJA DESTINACIJOM	Sve destinacije	Urbane destinacije	Nacionalni parkovi	p
Odgovorno upravljanje destinacijom	6,5	6,5	6,5	,866
Strategija upravljanja destinacijom i akcijski plan upravljanja	6,4	6,1	6,7	,150
Monitoring i izvještavanje	5,4	3,8	7,0	<0,001
Uključenost poduzeća i standardi održivosti	4,9	4,7	5,1	,576
Uključenost lokalnog stanovništva	5,4	4,8	5,9	,004
Uključenost posjetitelja	5,6	5,3	5,8	,057
Informiranje i promocija	6,3	6,4	6,2	,762
Upravljanje brojem posjetitelja i njihovim aktivnostima	6,8	6,8	6,8	>0,999
Propisi za planiranje i kontrolu razvoja	6,1	5,8	6,4	,026

Prilagođavanje klimatskim promjenama	4,0	4,0	4,1	,897
Krizni menadžment	5,2	5,5	4,9	,200

Tumač: tamno plava boja označava najvišu razinu usklađenosti sa predloženim kriterijima, dok žarko crvena označava najnižu razinu usklađenosti.

Izvor: Izrada autora

Modelom komparativne analize između urbanih destinacija i nacionalnih parkova moguće je dobiti slikoviti prikaz razlika između usklađenosti s kriterijima održivog upravljanja u urbanim destinacijama u odnosu na odabrane nacionalne parkove. Tablica 10 prikazuje prosječnu razinu usklađenost sa svakim pojedinim kriterijem urbanih destinacija i nacionalnih parkova, zajedno s p vrijednostima provedenog t testa koji nam ukazuje na statističku razliku odgovora između urbanih destinacija i nacionalnih parkova. I ovi podatci, kao i kod prethodne analize, analizirani su u statističkom programu SPSS. Slijedom ovoga, možemo zaključiti kako postoji statistički značajna razlika između percepcije usklađenosti sa kriterijima održivog razvoja turizma između odabranih destinacija, posebno u kategorijama *monitoringa i izvještavanja, uključenosti lokalnog stanovništva te propisa za planiranje i kontrolu razvoja*. Slika 6 prezentira dobivene rezultate na korištenjem prikladnog grafikona. Sa slike 6 i tablice 10 jasno se može razlučiti kako su nacionalni parkovi unutar svog upravljanja osjetno više usklađeni s indikatorima monitoringa i izvještavanja. Dapače, nacionalni parkovi usklađeni su maksimalno s indikatorima monitoringa i izvještavanja. Također, nacionalni parkovi puno više uzimaju u obzir uključenost lokalne zajednice u svoje procese upravljanja i u donošenje odluka. Urbane destinacije su u rijetko kojem kriteriju održivog upravljanja usklađene više od nacionalnih parkova. Tako se može uočiti kako je krizni menadžment razvijeniji u gradskim sredinama nego u nacionalnim parkovima. Također, nešto je veća razina informiranja, promocije i marketinga u gradskim sredinama nego u nacionalnim parkovima. S aspekta klimatskih promjena, zabrinjava činjenica kako i urbane destinacije i nacionalni parkovi postižu izrazito nisku razinu usklađenosti s kriterijem prilagođavanja klimatskim promjenama. Kada govorimo o odgovornom upravljanju destinacijom i upravljanjem brojem posjetitelja unutar destinacije, može se zamijetiti kako su i kod jednog i kod drugog kriterija ujednačene vrijednosti na vrlo visokim razinama usklađenosti kod obje vrste destinacija.

Slika 6: Komparativna analiza održivog upravljanja destinacijom između urbanih destinacija i nacionalnih parkova

Izvor: Izrada autora

4.1.2. Analiza socio-ekonomske održivosti

Od ukupno 32 indikatora socio-ekonomske održivosti, prva tri retka tablice 11 pokazuju ukupnu prosječnu usklađenost te ukupno odstupanje od aritmetičke sredine u svakoj pojedinoj destinaciji. Nakon toga, tablica daje uvid u pojedinačne odgovore odabranih destinacija i njihovu usklađenost sa svakim pojedinim indikatorom socio-ekonomske održivosti.

Tablica 11: Struktura odgovora i usklađenosti s indikatorima socio-ekonomske održivosti

INDIKATORI SOCIO-EKONOMSKE ODRŽIVOSTI	Zagreb	NP Krka	Spilit	Dubrovnik	NP Mljet	NP Pjezera	$\bar{x}$	SD
N = 32								
Prosjek	6,47	6,91	6,22	6,66	4,81	5,16	/	/
SD	1,22	0,30	0,75	0,60	2,91	1,80	/	/
Razvijen je sustav praćenja ekonomskih učinaka razvoja turizma u destinaciji	7	7	7	7	5	5	6,33	0,94
Objavljuju se godišnja izvješća direktnih i indirektnih ekonomskih učinaka turizma u destinaciji	7	7	6	7	1	2	5	2,52
Dostupni su podaci i informacije vezano za niz ekonomskih utjecaja i pokazatelja (npr. potrošnja, zaposlenost, investicije te širenje ekonomskih koristi u destinaciji)	7	7	6	5	2	2	4,83	2,11
U destinaciji su dostupni odgovarajući programi obuke vezano za rad u turizmu	7	7	7	7	7	4	6,5	1,12
Poduzeća u turizmu su usmjerena na pružanje dostojnih radnih uvjeta i omogućavanje razvoja karijere	7	7	5	7	5	5	6	1
Promoviraju se mogućnosti obuke i zapošljavanja za cjelokupno lokalno stanovništvo, uključujući žene, mlade, manjinske skupine te osobe s invaliditetom i poteškoćama u razvoju	7	7	6	5	6	6	6,17	0,69
Razvijeni su alati i metode za provjeru uvjeta rada i primanje/rješavanje pritužbi (npr. uključenost sindikata)	7	7	6	6	7	7	6,67	0,47
Dostupno je savjetovanje, financijska i/ili bilo koja druga vrsta podrške namijenjena malim i srednjim poduzetnicima u turizmu	7	7	7	7	3	3	5,67	1,89
Malim i srednjim poduzećima je na raspolaganju pomoć i podrška prilikom pristupa tržištu	7	7	7	7	2	2	5,33	2,36

Provode se akcije za poticanje lokalnih turističkih poduzeća i kupnju izvornih proizvoda i usluga	7	7	7	7	7	5	6,67	0,75
Potiču se inicijative namijenjene uključivanju lokalnih poljoprivrednika, obrtnika i proizvođača hrane u turistički vrijednosni lanac	7	7	7	7	7	6	6,83	0,37
Provodi se promoviranje lokalnih proizvođača	7	7	7	7	7	6	6,83	0,37
Ohrabruje se i potiče podrška lokalnoj zajednici i inicijativama održivosti pokrenutima od strane lokalnih turističkih poduzetnika	7	6	6	6	6	4	5,83	0,9
Kreiraju se i promoviraju metode kojima i posjetitelji mogu sudjelovati u poticanju lokalne zajednice i u inicijativama održivosti	7	6	6	6	4	5	5,67	0,94
Volontiranje i uključenost lokalne zajednice odvija se bez nametanja i iskorištavanja ljudskih potencijala	7	6	6	7	7	5	6,33	0,75
U destinaciji se potiče poštovanje zakona vezano za ljudska prava, iskorištavanje, diskriminaciju i uznemiravanje	7	7	7	7	2	6	6	1,83
U destinaciji su razvidni primjeri provođenja gore navedenih zakona te primjeri dobre prakse povezane s istima (uključujući primjere turističkih poduzeća i posjetitelje)	7	7	5	7	1	5	5,33	2,13
Kontinuirano se provede analiza rizika povezanih s povredom ljudskih prava, uključujući trgovinu ljudima, suvremeno ropstvo te iskorištavanje djece	2	7	7	7	1	2	4,33	2,69
Ključna turistička tijela i destinacija u cjelini potpisnici su "Pravila ponašanja o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja u turizmu"	4	7	5	7	1	2	4,33	2,29
U destinaciji se poštuju zakoni koji se odnose na imovinska prava, prava stjecanja vlasništva, korisnička prava te prava pristupa resursima	6	7	7	7	3	7	6,17	1,46
Primjena prethodno navedenih zakona u destinaciji povezana je i s komunalnim pravima te s javnim savjetovanjem	4	7	6	7	4	7	5,83	1,34
Prethodno navedeni zakoni se strogo uvažavaju prilikom planiranja razvoja turizma i turističkih aktivnosti	6	7	5	7	5	7	6,17	0,9
U destinaciji se inzistira na komunikaciji i konsenzusu s lokalnom zajednicom prilikom provođenja mjera povezanih s vlasničkim i korisničkim pravima	4	7	7	7	7	7	6,5	1,12
Sigurnosne i zdravstvene usluge unutar destinacije efikasno su uspostavljene i aktivne	7	7	7	7	6	7	6,83	0,37
Potrebe posjetitelja identificirane su i adresirane u pružanju sigurnosnih i zdravstvenih usluga	7	7	7	7	6	7	6,83	0,37
Objekti za pružanje turističkih usluga pregledavaju se u svrhu provjere usklađenosti sa sigurnosnim i higijenskim standardima	7	7	6	7	7	7	6,83	0,37
Destinacija posjeduje određene regulative, upute i standarde koji se tiču pristupačnosti određenog mjesta, objekta ili usluge svim posjetiteljima u destinaciji	7	7	6	7	5	7	6,5	0,76
Dosljedna je primjena standarda pristupačnosti u javnim objektima unutar destinacije	6	7	5	6	4	7	5,83	1,07
Svim dionicima su poznati su podaci o udjelu lokacija koje su dostupne unutar destinacije	7	7	5	6	7	7	6,5	0,76
Destinacija razvija programe i metode za olakšavanje pristupa lokalitetima i uslugama osobama s posebnim potrebama	7	7	6	6	5	5	6	0,82
Informacije o pristupačnosti unutar destinacije uključene su u cjelokupnu promociju destinacije	7	7	6	6	7	4	6,17	1,07
Informacije o pristupačnosti pružaju se posjetiteljima prilikom posjeta ključnim znamenitostima	7	7	6	7	7	4	6,33	1,11

Tumač: tamno plava boja označava najvišu razinu usklađenosti sa predloženim kriterijima, dok žarko crvena označava najnižu razinu usklađenosti.

Izvor: Izrada autora

Najniža razina socioekonomske održivosti je utvrđena kod kriterija „Kontinuirano se provede analiza rizika povezanih s povredom ljudskih prava, uključujući trgovinu ljudima, suvremeno ropstvo te iskorištavanje djece“ na koju je utvrđena prosječna razina slaganja 4,33 sa prosječnim odstupanjem od prosjeka 2,69, dok je najviša razina socioekonomske održivosti utvrđena na tvrdnje:

- „Potiču se inicijative namijenjene uključivanju lokalnih poljoprivrednika, obrtnika i proizvođača hrane u turistički vrijednosni lanac“,
- „Provodi se promoviranje lokalnih proizvođača“,
- „Sigurnosne i zdravstvene usluge unutar destinacije efikasno su uspostavljene i aktivne“,
- „Potrebe posjetitelja identificirane su i adresirane u pružanju sigurnosnih i zdravstvenih usluga“, te
- „Objekti za pružanje turističkih usluga pregledavaju se u svrhu provjere usklađenosti sa sigurnosnim i higijenskim standardima“

na koje je utvrđena prosječna razina održivosti 6,83 sa prosječnim odstupanjem od prosjeka 0,37.

Najveća razina socioekonomske održivosti je utvrđena u Nacionalnim parku „Krka“ gdje je utvrđena prosječna razina socioekonomske održivosti 6,91 sa prosječnim odstupanjem od aritmetičke sredine 0,30, dok je najniža razina socioekonomske održivosti utvrđena u Nacionalnom parku Mljet gdje je utvrđena prosječna razina socioekonomske održivosti 4,81 sa prosječnim odstupanjem od aritmetičke sredine 2,19.

Ukupna razina socioekonomske održivosti je 6,04 sa prosječnim odstupanjem od aritmetičke sredine 1,52. Razlika u socioekonomskoj održivosti između 6 promatranih lokacija ispituje se ANOVA testom.

Tablica 12: ANOVA Test socio-ekonomske održivosti

	df	SS	MS	F	p
Ispitanik	5	116,276	23,26	13,25	<0,001
Error	186	326,469	1,76		
Total	191	442,745			

Izvor: Izrada autora

Empirijski F omjer je 13,25, dok je empirijska razina signifikantnosti <0,001, slijedom čega se može utvrditi prisutnost statistički značajne razlike u razini socioekonomske održivosti među 6 promatranih lokacija.

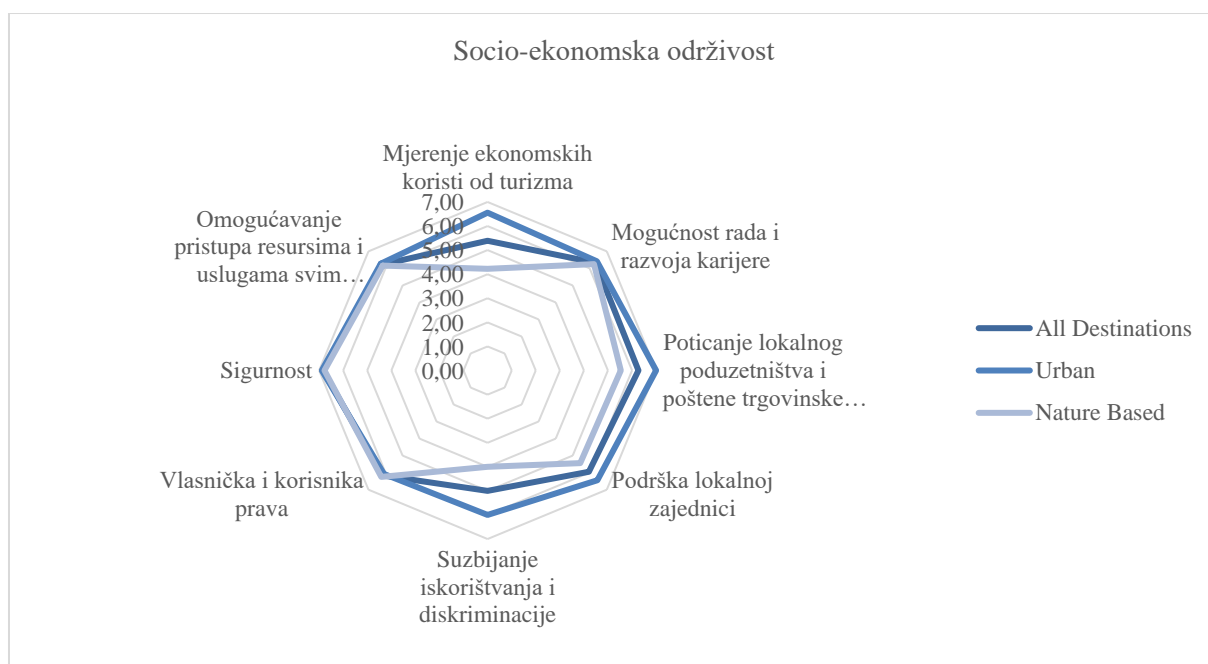
Tablica 13: Komparativna analiza socio-ekonomske održivosti gradskih destinacija i nacionalnih parkova

KRITERIJI SOCIO-EKONOMSKE ODRŽIVOSTI	Sve destinacije	Urbane destinacije	Nacionalni parkovi	p
Mjerenje ekonomskih koristi od turizma	5,39	6,56	4,22	,041
Mogućnost rada i razvoja karijere	6,33	6,42	6,25	,654
Poticanje lokalnog poduzetništva i poštene trgovinske razmjene	6,27	7,00	5,53	,083
Podrška lokalnoj zajednici	5,94	6,44	5,44	,033
Suzbijanje iskorištavanja i diskriminacije	5,00	6,00	4,00	,013
Vlasnička i korisnika prava	6,17	6,08	6,25	,654
Sigurnost	6,83	6,89	6,78	,066
Omogućavanje pristupa resursima i uslugama svim akterima u turizmu	6,22	6,28	6,17	,661

Tumač: tamno plava boja označava najvišu razinu usklađenosti sa predloženim kriterijima, dok žarko crvena označava najnižu razinu usklađenosti.

Izvor: Izrada autora

Tablica 13 prikazuje brojčano prosječnu usklađenost sa svakim pojedinim kriterijem urbanih i nacionalnih parkova, zajedno s p vrijednostima provedenog t testa koji nam ukazuje na statističku razliku odgovora između urbanih destinacija i nacionalnih parkova. Vidljivo je kako je statistički značajna razlika uočena u kriterijima mjerenja ekonomskih koristi od turizma, podrška lokalnoj zajednici te suzbijanju iskorištavanja i diskriminacije. Zanimljivo je za uočiti iz komparativne analize urbanih sredina i nacionalnih parkova kako su gradske destinacije na puno većoj razini socio-ekonomske održivosti od nacionalnih parkova. Posebno je uočljiva razlika i ne-srazmjer u kriterijima mjerenja ekonomskih koristi od turizma kao i u suzbijanju iskorištavanja i diskriminacije. Također, poticanje lokalnog stanovništva i poduzetništva te podrška lokalnoj zajednici na puno su višoj razini kod urbanih destinacija. Dapače, poticanje lokalnog poduzetništva i poštene trgovinske razmjene ocjenjena je s maksimalnim učinkom kod gradskih destinacija. Jedini kriterij unutar analize socioekonomske održivosti gdje su nacionalni parkovi na većoj razini od gradskih, iako zanemarivo, je kriteriji zaštite vlasničkih i korisničkih prava. Slika 7 zanimljiva je upravo iz konteksta prethodnog poglavlja gdje su kod održivog upravljanja destinacijom osjetno veću usklađenost s kriterijem uključenosti lokalnog stanovništva imali nacionalni parkovi. Kriteriji koji se može interpretirati kao onaj na najvišoj razini kod obje vrste destinacija je sigurnost, što i je jedna od generalno najvećih komparativnih prednosti cjelokupne Republike Hrvatske u odnosu na neke druge destinacije. Također, mogućnost rada i razvoja karijere je na vrlo visokoj razini i kod urbanih destinacija i kod nacionalnih parkova. Kod nacionalnih parkova najviše zabrinjava podatak kako su na izrazito niskoj razini usklađenosti s mjerenjem ekonomskih koristi od turizma te suzbijanjem iskorištavanja i diskriminacije.

Slika 7: Komparativna analiza socio-ekonomske održivosti između urbanih destinacija i nacionalnih parkova

Izvor: Izrada autora

4.1.3. Analiza održivosti kulturne baštine

Od ukupno 26 indikatora održivosti kulturne baštine, prva tri retka tablice 14 pokazuju ukupnu prosječnu usklađenost te ukupno odstupanje od aritmetičke sredine u svakoj pojedinoj destinaciji. Nakon toga, tablica daje uvid u pojedinačne odgovore odabranih destinacija i njihovu usklađenost sa svakim pojedinim indikatorom održivosti kulturne baštine.

Tablica 14: Struktura odgovora i usklađenosti s indikatorima održivosti kulturne baštine

INDIKATORI ODRŽIVOSTI KULTURNE BAŠTINE	Zagreb	NP Krka	Sp lit	Dubrovnik	NP Mljet	NP Pjezera	$\bar{X}$	S D
N = 26								
Prosjek	6,42	7,00	6,23	6,23	5,31	5,15	/	/
SD	1,17	0,00	0,71	1,03	1,57	1,67	/	/
Dostupan je popis kulturnih dobara unutar destinacije, uključujući procjenu i indikacije ranjivosti istih	7	7	6	7	6	7	6,67	0,47
Razvijeni su programi obnove i očuvanja kulturnih dobara u destinaciji	7	7	6	7	4	7	6,33	1,11
Razvijene su metode i mehanizmi namijenjeni korištenju turističkih prihoda u svrhu poticanja očuvanja kulturnih dobara	6	7	6	7	5	7	6,33	0,75
U destinaciji su na snazi posebne odredbe koje se odnose na pravilno postupanje s povijesnim i kulturnim artefaktima	7	7	6	7	6	7	6,67	0,47
Informacije i detalji o navedenim odredbama su iskommunicirani i preneseni svim dionicima uključujući i posjetitelje	5	7	5	6	3	4	5	1,29
Nadzire se poštovanje prethodno navedenih odredbi	2	7	5	6	4	6	5	1,63
Odgovarajuća tijela unutar destinacije provode identifikaciju i popis nematerijalne kulturne baštine	7	7	7	7	5	7	6,67	0,75
Destinacija posjeduje primjere manifestacija ili ostalih vrsta iskustava posjetitelja koji predstavljaju nematerijalnu kulturnu baštinu mjesta	7	7	6	7	7	7	6,83	0,37
Razvijena suradnja s lokalnom zajednicom u kreiranju i pružanju iskustava temeljenih na nematerijalnoj kulturnoj baštini	7	7	6	7	6	7	6,67	0,47

Uzimaju se u obzir povratne informacije posjetitelja i lokalne zajednice o razini kvalitete pruženih usluga temeljenih na nematerijalnoj kulturnoj baštini	7	7	5	7	5	6	6,17	0,9
Prati se mogućnost pristupa lokalne zajednice prirodnim i kulturnim dobrima	7	7	7	7	5	4	6,17	1,21
Prilikom kreiranja tradicionalnog pristupa lokalitetima naglasak se stavlja na suradnju i komunikaciju s lokalnom zajednicom	5	7	7	6	3	4	5,33	1,49
Razvijene su posebne mjere zaštite i/ili obnove pristupa lokalne zajednice svim lokalitetima	5	7	6	6	1	4	4,83	1,95
U destinaciji se poštuju zakoni i odredbe vezane za intelektualno vlasništvo	7	7	7	6	6	7	6,67	0,47
Razvijena je komunikacija s dionicima u turizmu o pravima intelektualnog vlasništva	7	7	6	7	5	5	6,17	0,9
Prilikom razvoja kulturološkog iskustva za posjetitelja osigurava se zaštita prava intelektualnog vlasništva	7	7	7	7	3	5	6	1,53
Odvija se redovito praćenje i pružanje informacija o protoku posjetitelja na kulturnim lokalitetima	7	7	6	5	7	5	6,17	0,9
Provode se mjere i aktivnosti upravljanja utjecajima unutar/oko kulturnih lokaliteta	5	7	5	5	6	4	5,33	0,94
Definirana su pravila ponašanja posjetitelja na osjetljivim kulturnim lokalitetima te se provodi periodična provjera poštivanja istih	7	7	7	5	5	5	6	1
Razvijene su mjere upravljanja posjetiteljima kulturnih resursa vezano za dolaske u organizaciji turoperatora	6	7	6	6	7	7	6,5	0,5
U destinaciji se redovito pružaju obuke i edukacija za vodiče na kulturnim lokalitetima	7	7	7	7	6	5	6,5	0,76
Na razini destinacije organizirano je pružanje informativnih interpretacijskih materijala o znamenitostima u formatima koji su dostupni i prije samog dolaska u destinaciju	7	7	7	3	7	4	6,83	1,67
Informacije u interpretacijskim materijalima su točne i pomno istražene	7	7	7	7	7	3	6,33	1,49
Interpretacijski materijali tumače važnost i osjetljivost svakog pojedinog lokaliteta	7	7	7	5	7	3	6	1,53
Razvijena je suradnja s lokalnom zajednicom prilikom kreiranja interpretacijskih materijala	7	7	6	5	7	2	5,67	1,8
Interpretacijski materijali dostupni su na važnim i svjetski raširenim jezicima	7	7	6	7	5	2	5,67	1,8

Tumač: tamno plava boja označava najvišu razinu usklađenosti sa predloženim kriterijima, dok žarko crvena označava najnižu razinu usklađenosti.

Izvor: Izrada autora

Najniža razina održivosti kulturne baštine je utvrđena kod kriterija „Razvijene su posebne mjere zaštite i/ili obnove pristupa lokalne zajednice svim lokalitetima“ na koju je utvrđena prosječna razina održivosti 4,83 sa prosječnim odstupanjem od prosjeka 1,95, dok je najviša razina održivosti kulturne baštine utvrđena na kriteriji „Destinacija posjeduje primjere manifestacija ili ostalih vrsta iskustava posjetitelja koji predstavljaju nematerijalnu kulturnu baštinu mjesta“ na koji je utvrđena prosječna razina održivosti 6,83 sa prosječnim odstupanjem od prosjeka 0,37.

Najveća razina održivosti kulturne baštine je utvrđena u Nacionalnim parku „Krka“ gdje je utvrđena prosječna razina socioekonomske održivosti 7,00, dok je najniža razina održivosti kulturne baštine utvrđena u Nacionalnom parku Plitvička jezera gdje je utvrđena prosječna razina održivosti kulturne baštine 5,15 sa prosječnim odstupanjem od aritmetičke sredine 1,67. Ukupna razina održivosti kulturne baštine je 6,06 sa prosječnim odstupanjem od aritmetičke sredine 1,32. Razlika u održivosti kulturne baštine između 6 promatranih lokacija ispituje se ANOVA testom.

Tablica 15: ANOVA Test održivosti kulturne baštine

	df	SS	MS	F	p
Ispitanik	5	63,98	12,80	9,39	<0,001
Error	150	204,50	1,36		
Total	155	268,48			

Izvor: Izrada autora

Empirijski F omjer je 9,39, dok je empirijska razina signifikantnosti $<0,001$, slijedom čega se može utvrditi prisutnost statistički značajne razlike u razini održivosti kulturne baštine među 6 promatranih lokacija.

Tablica 16: Komparativna analiza održivosti kulturne baštine gradskih destinacija i nacionalnih parkova

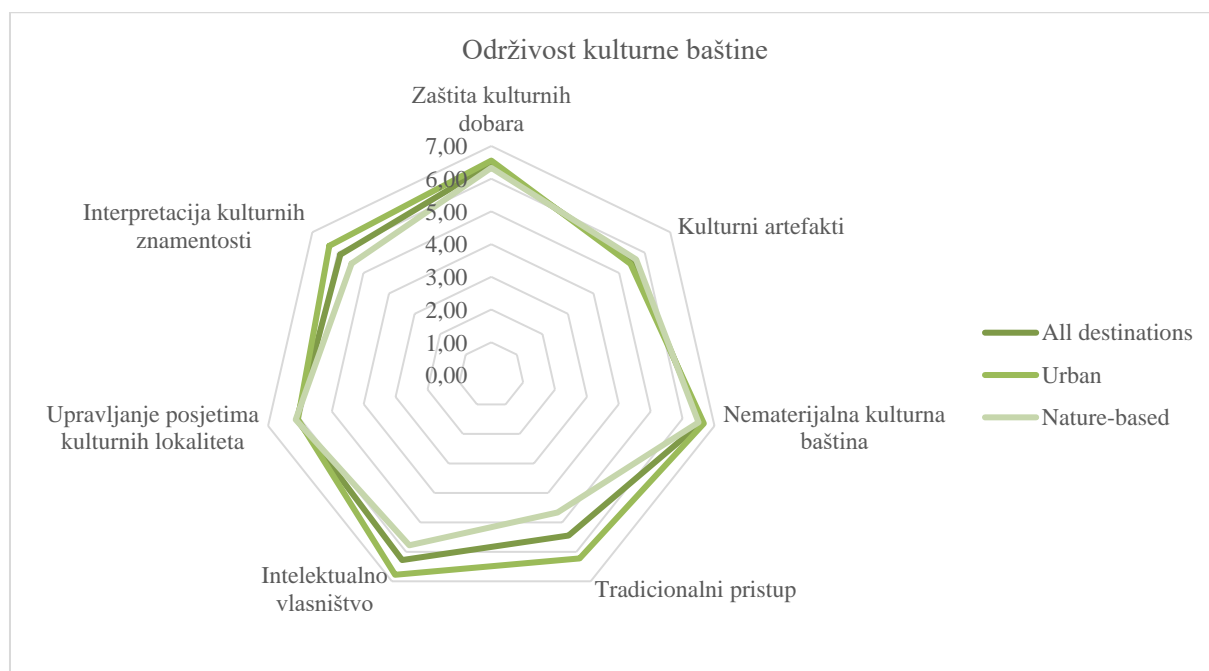
KRITERIJI ODRŽIVOSTI KULTURNE BAŠTINE	Sve destinacije	Urbane destinacije	Nacionalni parkovi	p
Zaštita kulturnih dobara	6,44	6,56	6,33	,374
Kulturni artefakti	5,56	5,44	5,67	,815
Nematerijalna kulturna baština	6,58	6,67	6,50	,537
Tradicionalni pristup	5,44	6,22	4,67	,049
Intelektualno vlasništvo	6,28	6,78	5,78	,114
Upravljanje posjetima kulturnih lokaliteta	6,10	6,07	6,13	,874
Interpretacija kulturnih znamenitosti	5,90	6,33	5,47	,029

Tumač: tamno plava boja označava najvišu razinu usklađenosti sa predloženim kriterijima, dok žarko crvena označava najnižu razinu usklađenosti.

Izvor: Izrada autora

Tablica 16 prikazuje brojčano prosječnu usklađenost sa svakim pojedinim kriterijem urbanih destinacija i nacionalnih parkova, zajedno s p vrijednostima provedenog t testa koji nam ukazuje na statističku razliku odgovora između urbanih destinacija i nacionalnih parkova. Vidljivo je kako je statistički značajna razlika uočena u kriterijima usklađenosti s tradicionalnim pristupom te interpretacijom kulturnih znamenitosti. Iz komparativne analize održivosti kulturne baštine može se razlučiti kako nema pretežito visoke razlike u usklađenosti nacionalnih parkova i urbanih destinacija kod kriterija zaštite kulturnih dobara, kulturnih artefakata i održivosti nematerijalne kulturne baštine. Također, upravljanje posjetima kulturnih lokaliteta je na poprilično sličnim razinama. Može se lako iščitati kako urbane destinacije daju značajno više na pozornosti kod tradicionalnog pristupa, zaštite intelektualnog vlasništva i interpretacije kulturnih znamenitosti. Zamjetno je kako se najviše pozornosti stavlja na nematerijalnu kulturnu baštinu kod obje vrste destinacija, dok je u nacionalnim parkovima zaštita intelektualnog vlasništva na još višoj razini. Kad je riječ o najmanjoj razini usklađenosti, onda su to isprva tradicionalni pristup te interpretacija kulturnih znamenitosti kod nacionalnih parkova, ali i kulturni artefakti koji su kao kriterij i kod jedne i kod druge vrste destinacije

ocijenjeni vrlo malom vrijednošću. Ukupno govoreći, može se zaključiti kako su urbane destinacije na višoj razini usklađenosti s kriterijima održivosti kulturne baštine.

Slika 8: Komparativna analiza održivosti kulturne baštine između urbanih destinacija i nacionalnih parkova

Izvor: Izrada autora

4.1.4. Analiza održivosti okoliša

Od ukupno 63 indikatora održivosti okoliša, prva tri retka tablice 17 pokazuju ukupnu prosječnu usklađenost te ukupno odstupanje od aritmetičke sredine u svakoj pojedinoj destinaciji. Nakon toga, tablica daje uvid u pojedinačne odgovore odabranih destinacija i njihovu usklađenost sa svakim pojedinim indikatorom održivosti okoliša.

Tablica 17: Struktura odgovora i usklađenosti s indikatorima održivosti okoliša

INDIKATORI ODRŽIVOSTI OKOLIŠA	Zagreb	NP Krka	Sp lit	Dubrovnik	NP Mljet	NP Pjezera	$\bar{X}$	SD
N = 63								
Prosjek	5,16	6,71	6,02	6,02	4,52	5,95	/	/
SD	1,42	0,71	0,77	1,37	2,03	1,59	/	/
Dostupan je popis lokaliteta prirodne baštine s naznakom na vrstu, status i ranjivost istih	5	7	7	5	6	7	6,17	0,9
Razvijeni su programi i metode za očuvanje bioraznolikosti i prirodne baštine	5	7	7	5	7	7	6,33	0,94
Na razini destinacije ostvaruje se suradnje s relevantnim dionicima na razvijanju programa za kontrolu i iskorjenjivanje invazivnih biljnih i životinjskih vrsta	5	7	7	5	6	7	6,17	0,9
Provode se akcije u svrhu identifikacije, monitoringa i ublažavanja negativnih utjecaja turizma na bioraznolikost i prirodnu baštinu	5	7	6	5	6	7	6,08	0,82
Razvijeni su mehanizmi namijenjeni efikasnoj distribuciji turističkih prihoda u svrhu očuvanja prirodnih dobara	5	7	7	5	6	7	6,17	0,9
Odvija se redovito praćenje protoka posjetitelja na prirodnim lokalitetima	3	7	7	5	6	7	5,83	1,46
Provode se aktivnosti i poduzimaju mjere u smjeru upravljanja utjecajima unutar/oko prirodnih lokaliteta	3	7	7	5	5	7	5,67	1,49

Na razini destinacije su razvijena pravila ponašanja posjetitelja na osjetljivim prirodnim lokalitetima te se periodično provjerava poštivanje istih	6	7	7	5	6	7	6,33	0,75
Kreirana su pravila ponašanja namijenjena turoperatorima, vodičima te svima povezanim s njima	5	7	7	5	7	7	6,33	0,94
Ostvaruje se suradnja s lokalnim konzervatorskim odjelima u svrhu identifikacije ugroze prirodnih lokaliteta te uspostavljanja mjera zaštite istih	5	7	6	6	6	7	6,17	0,69
Redovito pružanje obuke i edukacija za vodiče na prirodnim lokalitetima	7	7	7	6	6	7	6,67	0,47
U destinaciji se poštuju relevantni (međunarodni i nacionalni) zakoni i odredbe vezano za interakcije ljudi s biljnim i životinjskim svijetom	6	7	6	7	7	7	6,67	0,47
U destinaciji se provode međunarodni standardi zaštite morskih i kopnenih biljnih i životinjskih vrsta	6	7	6	7	5	7	6,33	0,75
U skladu s međunarodnim standardima kreirana su pravila ponašanja za posjetitelje koja se tiču interakcije s biljnim i životinjskim svijetom	6	7	6	7	7	7	6,67	0,47
Razvijeni su mehanizmi za provjeru usklađenosti turističkih aktivnosti u destinaciji s gore navedenim standardima i propisima	4	7	5	7	6	7	6,15	1,15
U destinaciji se provode aktivnosti usmjerene na povećanje dobrobiti životinja i minimiziranje ugroze i uznemiravanja biljnih i životinjskih vrsta	4	7	6	7	6	7	6,17	0,07
U destinaciji se pružaju informacije posjetiteljima o mogućoj stetnoj interakciji i utjecaju na biljni i životinjski svijet (npr. prilikom dodira ili hranjenja)	5	7	7	7	6	7	6,5	0,76
U destinaciji se poštuju relevantni (međunarodni i nacionalni) zakoni koji se tiču dobrobiti životinja i zaštite biljnih i životinjskih vrsta	4	7	6	7	7	7	6,33	1,11
U destinaciji se provodi informiranje turističkih poduzeća i vodiča o navedenim zakonima, standardima i smjericama	5	7	6	7	6	7	6,33	0,75
Razvijen je sustav za provjeru životnih uvjeta i načina postupanja s uhvaćenim/zatočenim divljim i domaćim životinjskim vrstama	2	7	6	7	4	7	5,5	1,89
Provodi se provjera kompetentnosti i licenciranja osoba odgovornih za postupanje s zatočenim divljim životinjama	3	7	6	7	2	7	5,33	0,05
Pružaju se informacije i potiče svijest posjetitelja vezano za trgovanja ugroženim vrstama (npr. pri kupnji suvenira izrađenih od ugroženih divljih životinja)	4	7	6	7	2	7	5,5	1,89
Implementacija posebnih pravilnika osigurava strogu i pravilno upravljaju provedbu lovnih aktivnosti unutar destinacije	7	7	6	7	7	7	6,83	0,37
Na razini destinacije definirani su ciljevi u pogledu smanjenja potrošnje energije, a sve u svrhu zaštite okoliša	7	7	5	4	5	5	5,5	1,12
Razvijaju se programi za povećanje energetske učinkovitosti u destinaciji	6	7	6	6	6	5	6,5	0,58
Potiče se ulaganje u obnovljive izvore energije i djelovanje u smjeru povećanja udjela potrošnje obnovljivih izvora u ukupnoj potrošnji	6	7	7	6	7	6	6,5	0,5
Pružaju se podrška i poticaj turističkim poduzećima u praćenju i smanjenju potrošnje energije	5	7	7	6	2	3	5,5	1,91
Pružaju se podrška i poticaj turističkim poduzećima u praćenju i smanjenju potrošnje vode	4	7	5	6	7	3	5,33	1,49
Razvijeni su programi/mehanizmi za redovito ocjenjivanje opasnosti i rizika za vode	7	7	6	6	4	7	6,17	0,07
Postavljanje, objavljivanje i provođenje ciljeva upravljanja vodnim resursom, posebno na mjestima gdje je visoka razina opasnosti i rizika	3	7	6	6	4	5	5,17	1,34
Praćenje i kontrola izvora i količine vode koja se koristi u turističke svrhe, njezin utjecaj na lokalnu zajednicu i ekosustav te provjera pridržavanja ciljeva od strane turističkih poduzeća	6	7	5	5	4	5	5,33	0,94
Redovito informiranje posjetitelja o mogućim opasnim utjecajima na vode i poticanje na reduciranu upotrebu iste	3	7	6	6	5	4	5,17	1,34
Razvijeni programi/mehanizmi praćenja kakvoće vode	7	7	6	7	6	7	6,67	0,47
Svakodnevno dostupni podaci i izvještaji o kvaliteti vode	7	7	6	7	1	7	5,83	2,19
Kontinuirano se provode provjere i kvalitete vode za kupanje te identifikacija i certificiranje mjesta koja zadovoljavaju postavljene standarde	7	7	5	7	6	7	6,5	0,76
Provode se akcije i inicijative na području destinacije u svrhu povećanja razine kvalitete vode	6	7	6	7	5	4	6,83	0,07
Provodi se informiranje posjetitelja o mogućnosti korištenja vode za piće kako bi se stvorila alternativa flaširanim bocama	7	7	7	7	4	4	6,6	1,41
Posjedovanje smjernica/propisa o postupanju s otpadnim vodama u destinaciji	7	7	7	7	5	7	6,67	0,75
Razvijen sustav provođenja smjernica i propisa među poduzećima	6	7	5	7	2	7	5,67	1,8
Redovito praćenje i ispitivanje ispuštenih otpadnih voda u destinaciji	6	7	6	7	1	7	6,67	1,13
U destinaciji je uveden održivi komunalni sustav namijenjen ponovnoj obradi i korištenju otpadnih voda u turističke svrhe	4	7	4	7	1	3	4,33	2,13
Razvijen je program praćenja gospodarenja krutim otpadom te su javno objavljeni ciljevi i rezultati gospodarenja	4	5	7	7	3	4	5,5	1,53
Razvijena kampanja, podrška i savjetovanje turističkih poduzeća o gospodarenju krutim otpadom, uključujući postupanje s prehrambenim otpadom	7	5	6	7	1	7	5,5	2,14
U destinaciji se provodi kampanja za reduciranje i ukidanje korištenja materijala za jednokratnu upotrebu (npr. plastika)	6	7	5	7	4	7	6,15	1,15
Razvijen je program gospodarenja otpadom namijenjen javnim objektima i uredima	6	7	6	7	4	7	6,17	0,07
Razvijen je sustav i kampanja za odvojeno prikupljanje i recikliranje prema različitim vrstama otpada tj. organski materijali, papir, metal, staklo i plastika	5	7	5	7	5	7	6	1
Razvijen je održiv sustav zbrinjavanja preostalih vrsta otpada	4	7	5	7	4	7	5,67	1,37
U destinaciji se provodi kampanja protiv nekontroliranog odlaganja otpada na javnim mjestima od strane lokalnog stanovništva i posjetitelja	4	7	7	7	7	7	6,5	1,12
U destinaciji su dostupni odgovarajući koševi za razvrstavanje otpada	7	7	6	7	7	7	6,83	0,37
Na razini destinacije objavljuju se i potiču ciljevi u pogledu smanjenja emisija stakleničkih plinova	4	7	5	7	1	5	4,83	2,03
Provode se godišnja klimatska izvješća unutar destinacije koja uključuju praćenje i ublažavanje negativnih klimatskih promjena	7	5	5	7	1	6	5,17	0,23
U destinaciji se u suradnji s turističkim poduzećima provodi kampanja o smanjenju i ublažavanju emisija stakleničkih plinova	4	5	6	7	1	4	4,5	1,89
U destinaciji javni sektor djeluje u smjeru smanjenja vlastitog doprinosa emisiji stakleničkih plinova	3	7	5	7	7	5	6,67	1,49
U destinaciji se pružaju informacije poduzećima i posjetiteljima o postojećim strategijama i mehanizmima za postizanje željenih standarda održivosti	3	7	5	7	4	2	6,67	1,89
U destinaciji se ulaže u održivu prometnu infrastrukturu, uključujući javni prijevoz s reduciranim negativnim utjecajima na okoliš	6	7	6	5	4	7	5,83	1,07

Provodi se informiranje posjetitelja o alternativnim načinima prijevoza do/unutar destinacije	5	7	7	5	3	3	5	1,63
Destinacija posjeduje podatke o učestalosti korištenja alternativnih načina prijevoza od strane posjetitelja	6	5	6	5	2	2	4,33	1,7
U destinaciji se potiče razvoj i promocija biciklističkih i pješačkih aktivnosti	7	7	7	1	7	3	5,33	2,43
Prioritet se stavlja na tržišta kojima su dostupni kraći i održiviji načini prijevoza do destinacije	2	5	5	1	2	4	3,17	1,57
Javni sektor i turistička poduzeća unutar vlastitih proizvodnih procesa daju prednost transportu s reduciranim negativnim utjecajima na okoliš	6	5	6	4	4	7	3,33	1,11
Razvijene su smjernice namijenjene turističkim poduzećima za postupanje i redukciju svjetlosnog onečišćenja i buke	6	7	6	4	3	7	5,5	1,5
Redovito se vrši nadzor i identifikacija potencijalnih izvora svjetlosnog onečišćenja i/ili buke vezanih uz područje turizma	4	5	5	4	2	7	4,5	1,5
Razvijene su metode i mehanizmi koji omogućuju stanovnicima da prijave svjetlosno onečišćenje ili buku	5	5	6	4	2	3	4,17	1,34

Tumač: tamno plava boja označava najvišu razinu usklađenosti sa predloženim kriterijima, dok žarko crvena označava najnižu razinu usklađenosti.

Izvor: Izrada autora

U promatranim destinacijama je utvrđena najniža razina održivosti okoliša kod kriterija „Prioritet se stavlja na tržišta kojima su dostupni kraći i održiviji načini prijevoza do destinacije“ kod kojih je utvrđena prosječna razina održivosti 3,17 sa prosječnim odstupanjem od prosjeka 1,57, dok je najviša razina održivosti okoliša utvrđena kod kriterija „U destinaciji su dostupni odgovarajući koševi za razvrstavanje otpada“ na koju je utvrđena prosječna razina održivosti 6,83 sa prosječnim odstupanjem od prosjeka 0,37.

Najveća razina održivosti okoliša je utvrđena u Nacionalnim parku „Krka“ gdje je utvrđena prosječna razina socioekonomske održivosti 6,71 sa prosječnim odstupanjem od aritmetičke sredine 0,71, dok je najniža razina održivosti okoliša utvrđena u Nacionalnom parku Mljet gdje je utvrđena prosječna razina održivosti kulturne baštine 4,52 sa prosječnim odstupanjem od aritmetičke sredine 2,03.

Ukupna razina održivosti okoliša je 5,73 sa prosječnim odstupanjem od aritmetičke sredine 1,55. Razlika u održivosti okoliša između 6 promatranih lokacija ispituje se ANOVA testom.

Tablica 18: ANOVA Test održivosti okoliša

	df	SS	MS	F	p
Ispitanik	5	186,67	37,33	19,24	<0,001
Error	372	721,81	1,94		
Total	377	908,48			

Izvor: Izrada autora

Empirijski F omjer je 19,24, dok je empirijska razina signifikantnosti <0,001, slijedom čega se može utvrditi prisutnost statistički značajne razlike u razini ekološkoj održivosti destinacije među 6 promatranih lokacija.

Tablica 19: Komparativna analiza održivosti okoliša gradskih destinacija i nacionalnih parkova

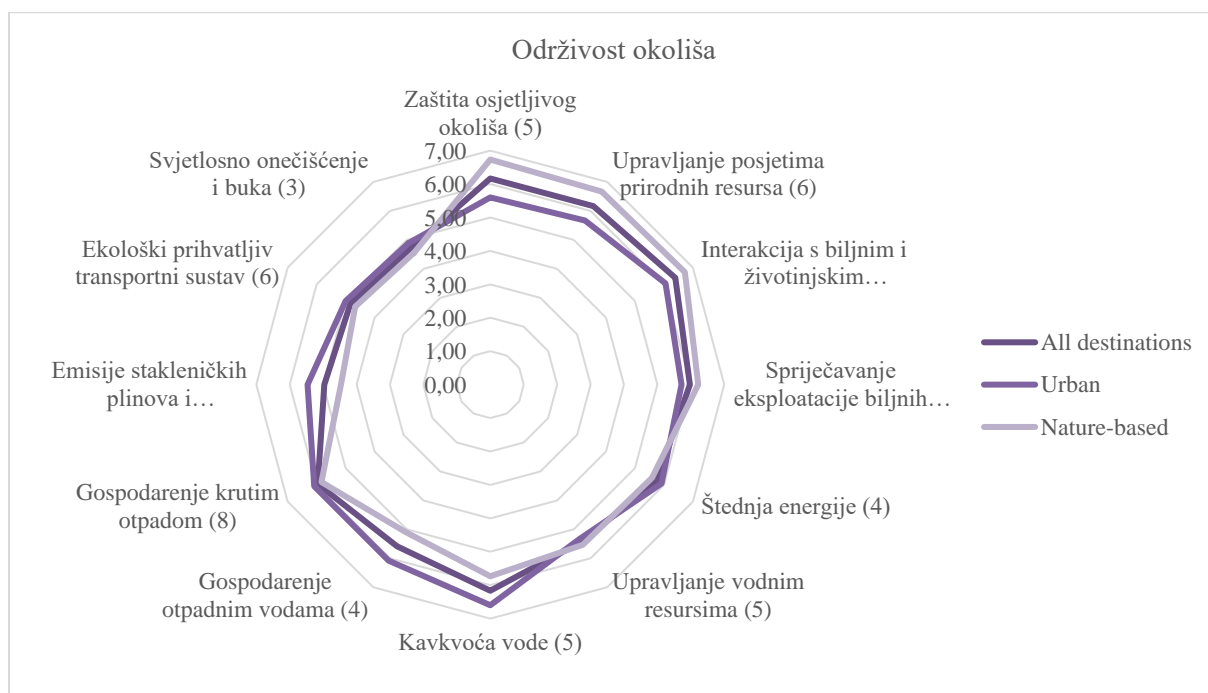
KRITERIJI ODRŽIVOSTI OKOLIŠA	Sve destinacije	Urbane destinacije	Nacionalni parkovi	P
Zaštita osjetljivog okoliša	6,17	5,60	6,73	<0,001
Upravljanje posjetima prirodnih resursa	6,17	5,67	6,67	,004
Interakcija s biljnim i životinjskim svijetom	6,39	6,06	6,72	,009
Sprječavanje eksploatacije biljnih i životinjskih vrsta i dobrobit životinja	5,97	5,72	6,22	,234
Štednja energije	5,75	5,92	5,58	,601
Upravljanje vodnim resursima	5,43	5,33	5,53	,511
Kakvoća vode	6,17	6,60	5,73	,088
Gospodarenje otpadnim vodama	5,58	6,08	5,08	,198
Gospodarenje krutim otpadom	5,96	6,08	5,83	,567
Emisije stakleničkih plinova i ublažavanje negativnih klimatskih promjena	4,97	5,47	4,47	,112
Ekološki prihvatljiv transportni sustav	4,83	5,00	4,67	,636
Svjetlosno onečišćenje i buka	4,72	4,89	4,56	,675

Tumač: tamno plava boja označava najvišu razinu usklađenosti sa predloženim kriterijima, dok žarko crvena označava najnižu razinu usklađenosti.

Izvor: Izrada autora

Tablica 19 prikazuje brojčano prosječnu usklađenost sa svakim pojedinim kriterijem urbanih destinacija i nacionalnih parkova, zajedno s p vrijednostima provedenog t testa koji nam ukazuje na statističku razliku odgovora između urbanih destinacija i nacionalnih parkova. Vidljivo je kako je statistički značajna razlika uočena u prva tri kriterija: zaštita osjetljivog okoliša, upravljanje posjetima prirodnih resursa te interakcija s biljnim i životinjskim svijetom. Komparativna analiza održivosti okoliša ukazuje nam kako je podijeljena razina usklađenosti okoliša u urbanim sredinama i nacionalnim parkovima. Naime, ukoliko gledamo kriterije zaštite osjetljivog okoliša, upravljanje posjetima prirodnih resursa, interakciju s biljnim i životinjskim svijetom te sprječavanje eksploatacije biljnih i životinjskih vrsta, razvidno je kako su oni razvijeniji u nacionalnim parkovima, što je i logično s obzirom na prirodu kao jedan od najvažnijih čimbenika nacionalnih parkova. S druge strane, u urbanim središtima na većem razvoju je usklađenost s emisijama stakleničkih plinova, transportnim sustavom, gospodarenjem otpadnim vodama, te kakvoćom vode. Gradske destinacije također su na većoj razini usklađenosti s indikatorima štednje energije. Relativno se podudaraju razine usklađenosti kod urbanih destinacija i nacionalnih parkova kod kriterija gospodarenja krutim otpadom te svjetlosnog onečišćenja i buke. U potonjem, te kriteriju ekološko prihvatljivo transportnog sustava, posebno su niske razine usklađenosti i kod gradova i kod nacionalnih parkova, dok se najviše razine usklađenosti kod nacionalnih parkova postižu sa kriterijem zaštite osjetljivog okoliša te interakcije s biljnim i životinjskim svijetom, a kod urbanih destinacija sa kriterijem kakvoće vode. Ponovno se ponavlja zabrinutost i relativno niska razina usklađenosti (posebno

kod nacionalnih parkova) s emisijama stakleničkih plinova i ublažavanjem negativnih klimatskih promjena

Slika 9: Komparativna analiza održivosti okoliša između urbanih destinacija i nacionalnih parkova

Izvor: Izrada autora

Ispitivanje razlike među kategorijama održivog upravljanja

Tablica 20: Deskriptivna statistika ukupne održivosti

Održivost			
Područje	N	Prosjek	SD
Održivost kulturne baštine	156	6,06	1,32
Socioekonomska održivost	192	6,04	1,52
Održivost okoliša	378	5,73	1,55
Održivo upravljanje destinacijom	294	5,68	1,55
Ukupno	1020	5,82	1,52

Izvor: Izrada autora

Najveća razina održivosti je utvrđena na području kulturne baštine gdje je utvrđena prosječna razina slaganja 6,06 sa prosječnim odstupanjem od aritmetičke sredine 1,32, dok je najniža razina održivosti utvrđena kod održivog upravljanja destinacijom gdje je utvrđena prosječna razina slaganja 5,68 sa prosječnim odstupanjem od aritmetičke sredine 1,55.

Prisutnost razlike u održivosti se ispituje ANOVA testom.

Tablica 21: ANOVA Test ukupne održivosti

df	SS	MS	F	p
3	26,88	8,96	3,92	0,008
1016	2322,00	2,29		
1019	2348,88			

Izvor: Izrada autora

Empirijski F omjer je 3,92 te se pri graničnoj razini signifikantnosti 0,008 može utvrditi prisutnost statistički značajne razlike u razini održivosti među promatranim kategorijama.

6. ZAKLJUČAK

Održivost razvoja turizma te implementacija načela održivosti unutar destinacije zasigurno su teme koje će donositeljima politika unutar destinacija u narednim godinama biti prioritet. Usklađivanje i pronalaženje ravnoteže između brige o potrebama posjetitelja, okolišu i destinaciji uvažavajući trenutne i buduće gospodarske, društvene i okolišne učinke nameće se kao temeljni izazov dugoročno održivog rasta i razvoja. Masovni i sezonski turizam koji je obilježio brojne mediteranske destinacije, uključujući i RH više ne može i ne smije biti glavni prioritet. Kao glavne motive, destinacije trebaju postaviti optimalno korištenje prirodnih resursa koji su ključni elementi turističkog razvoja, poštivanje društveno kulturne autentičnosti destinacije, očuvanje kulturnog nasljeđa i tradicijske vrijednosti te osiguravanje održivih i dugoročnih gospodarskih aktivnosti koji će rezultirati društvenom i ekonomskom koristi svim sudionicima, od gostiju, preko dionika u turizmu do lokalnog stanovništva. Jedan od problema koji destinacije imaju osim same implementacije održivog turizma je i mjerenje istog. Naime, danas na međunarodnoj razini egzistiraju brojni alati za praćenje održivosti (primjerice ETIS), međutim nedostaje sveopća predanost njihovoj implementaciji, koja je vrlo često povezana sa izazovima poput dostupnosti podataka, specifičnosti destinacijskog sustava i sl. Globalno vijeće za održivi turizam međunarodna je organizacija kojoj je uloga poticanje porasta znanja i razumijevanja o bavljenju održivim turizmom. Kao jedan od svojih najvažnijih dijelova rada Globalno vijeće osmislilo je Globalne kriterije za održivi turizam te GSTC kriterije za destinacije. Upravo su GSTC kriteriji za destinacije uzeti za razmatranje i procjenu razine razvoja održivosti odabranih hrvatskih destinacija u ovom istraživanju.

Dobivenim rezultatima istraživanja došli smo do zaključka kako je odabranih šest destinacija u globalu najviše usklađeno sa kriterijima održivosti kulturne baštine. Odmah nakon toga, destinacije su ocijenile najveću usklađenost sa socio-ekonomskim kriterijima održivosti. Najmanju razinu usklađenosti naše odabrane destinacije imaju s kriterijima održivog upravljanja destinacijom. Ukoliko gledamo destinaciju po destinaciju, zanimljivo je uočiti kako je NP Krka destinacija koja je ocijenjena s najvećom usklađenosti u sva četiri kriterija održivosti. Također, možemo zaključiti kako je NP Plitvička jezera destinacija koja je pri dnu ove ljestvice kad govorimo o usklađenosti s održivim upravljanjem destinacijom, socio-ekonomskom održivosti te posebno održivosti kulturne baštine. NP Mljet bi pak kao destinacija zasigurno mogao poraditi na razvitku i većem naglasku na održivost okoliša. S druge strane, kada govorimo pojedinačno o urbanim destinacijama, zaključujemo kako su na srednjim do višim razinama usklađenosti sva tri navedena grada sa kriterijima socio-ekonomske održivosti

te sa kriterijima održivosti kulturne baštine. Ipak, nameće se zaključak kako grad Zagreb treba dodatno poraditi na polju održivog upravljanja destinacijom te na polju održivog okoliša. Detaljnijom analizom i obradom podataka dobivenih rezultata, dolazimo do zaključka kako su urbane destinacije ocijenjene na većoj razini usklađenosti od nacionalnih parkova kada govorimo o održivosti kulturne baštine i socio-ekonomske održivosti. Što se tiče održivosti kulturne baštine, gradske destinacije su posebno više usmjerene na praćenje, obnavljanje i vraćanje pristupa lokalne zajednice svojim prirodnim i kulturnim resursima. Također, u gradskim destinacijama na višoj je razini pružanje točnih i preciznih podataka u interpretacijskim materijalima svakog prirodnog ili kulturnog resursa, te se veća pozornost pridaje doprinosu i zaštiti intelektualnog vlasništva zajednice i pojedinca. Nadalje, kriteriji socio-ekonomske održivosti također su ocijenjeni na većoj razini u gradskim središtima nego u nacionalnim parkovima. Naime, u gradovima se odvija redovitije praćenje direktnih i indirektnih doprinosa turizma. Nadalje, poticanje lokalnog poduzetništva i lokalne trgovinske razmjene, razvijanje sustava koji omogućuje i potiče poduzeća, posjetitelje i javnost na odgovoran pristup te razvijanje i usklađenost s međunarodnim standardima o ljudskim pravima na znatno je većoj razvijenosti u gradskim središtima od samih nacionalnih parkova. S druge strane, temeljem istraživanja možemo zaključiti kako su nacionalni parkovi na većoj razini kada govorimo o održivom upravljanju destinacijom. Naime, nacionalni parkovi iz uzorka primjenjuju sisteme za monitoring i odgovore na socioekonomske, kulturne i ekološke probleme i učinke turizma. Aktivnosti i rezultati se aktivno prate u nacionalnim parkovima, a isto tako se ocjenjuju te se o njima javno izvještava. Ono što je bitno za nacionalne parkove s obzirom na njihovu prirodu je to što su pokazale kako razvijaju sustave koje utječu na zaštitu njihovih prirodnih okruženja te očuvanje, kako ekosustava, tako i prirodnih staništa i vrsta. Za napomenuti je kako sve destinacije iz uzorka uspješno rade na razvijanju sistema za upravljanje brojem posjetitelja. Poduzimaju se aktivnosti za praćenje i upravljanje brojem i njihovim aktivnostima tj. za njihovo smanjenje ili povećanje ovisno o potrebi u određenim situacijama i na određenim lokacijama, a sve u cilju postizanja ravnoteže pri zadovoljenju potreba svih dionika u destinaciji. Također, i iz ovih rezultata možemo zaključiti kako je sigurnost jedna od stavki koje sve naše destinacije čini poželjnima. Ono na čemu destinacije generalno mogu poraditi je sigurno njihov pogled i odnos na klimatske promjene. Moguć je napredak u smislu provođenja politika koje će za cilj imati smanjenje stakleničkih plinova. Tu se također nameće i potreba za uvođenjem održivog transportnog sustava unutar destinacije te alternativnih načina prijevoza. Konačno, identificiranje rizika te razvojem strategija usmjerenima na prilagođavanje klimatskim promjenama može našim destinacijama služiti za re-pozicioniranje, redizajn i

razvoj kompletno novog, održivog turističkog proizvoda. U konačnici, održivost je imperativ na globalnoj turističkoj karti za sve, te postaje obavezno uskladiti se što više sa načelima održivosti kako bi i dalje bili ravnopravni i prepoznati kao *must see* destinacija u svijetu, ovaj put na održivi način.

LITERATURA

1. Alfaro Navarro, J. L., Andrés Martínez, M. E., & Mondéjar Jiménez, J. A. (2020). An approach to measuring sustainable tourism at the local level in Europe. *Current Issues in Tourism*, 23(4), 423-437. <https://doi.org/10.1080/13683500.2019.1579174>
2. Bašić, I. (2015). Novi trendovi u funkciji povećanja konkurentnosti hrvatskog turizma u 21. stoljeću. *Črnjar (ur.) Prostorno planiranje kao čimbenik razvoja u županijama*, Rijeka: Zavod za prostorno uređenje Primorsko-goranske županije, 407-416.
3. Batman Z. P., & Demirel O., (2015). Ecology-based tourism potential with regard to alternative tourism activities in Altındere Valley (Trabzon – Maçka), *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 22:1, 39-49, DOI: [10.1080/13504509.2014.948098](https://doi.org/10.1080/13504509.2014.948098)
4. Birdir, S., Ünal, Ö., Birdir, K., & Williams, A. T. (2013). Willingness to pay as an economic instrument for coastal tourism management: Cases from Mersin, Turkey. *Tourism Management*, 36, 279-283. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2012.10.020>
5. Birkić, D. (2016). *Održivi turistički razvoj priobalne destinacije* (Doktorski rad). preuzeto s: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:191:111915>
6. Bjelica, A., Blažević, B., Črnjar, M. (2005.): Održivi razvoj turizma, Fakultet za turistički i hotelski menadžment, Opatija.
7. Blancas, F. J., González, M., Lozano-Oyola, M., & Pérez, F. (2010). The assessment of sustainable tourism: Application to Spanish coastal destinations. *Ecological Indicators*. 10(2), 484-492. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2009.08.001>
8. Blancas, F. J., Lozano-Oyola, M., González, M., & Caballero, R. (2018). A dynamic sustainable tourism evaluation using multiple benchmarks. *Journal of Cleaner Production*, 174, 1190-1203. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.10.295>
9. Blažević, B., Maškarin Ribarić, H., & Smolčić Jurdana, D. (2013). Analitička podloga upravljanja održivim turizmom. *Ekonomski Pregled*. 64(2), 143-158. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/100649>
10. Bushell, R., & Bricker, K. (2017). Tourism in protected areas: Developing meaningful standards. *Tourism and Hospitality Research*, 17(1), 106-120. <https://doi.org/10.1177/1467358416636173>
11. Butowski, L. (2017). Tourist sustainability of destination as a measure of its development. *Current Issues in Tourism*, 22(9), 1043-1061. <https://doi.org/10.1080/13683500.2017.1351926>

12. Castellani, V., & Sala, S. (2010). Sustainable performance index for tourism policy development. *Tourism Management*, 31(6), 871-880. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2009.10.001>
13. Cizel, B., Ajanovic, E., & Cakar, K. (2016). Prerequisites for effective and sustainable destination governance. *Anatolia*, 27(2), 155-166. <https://doi.org/10.1080/13032917.2015.1058831>
14. CROSTO | Croatian Sustainable Tourism Observatory | Institut za turizam (2018). Preuzeto, 30. kolovoza 2021., s <http://www.crosto.hr/hr/o-projektu/o-nama/>
15. Darwish, A. & Burns, P. (2019). Tourist destination reputation: an empirical definition, *Tourism Recreation Research*, 44:2, 153-162, DOI: 10.1080/02508281.2018.1558754
16. Dávid, L. (2011), "Tourism ecology: towards the responsible, sustainable tourism future", *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, Vol. 3 No. 3, pp. 210-216. <https://doi.org/10.1108/17554211111142176>
17. D'Angella, F., & De Carlo, M. (2016). Orientation to sustainability and strategic positioning of destinations: an analysis of international tourism websites. In *Current Issues in Tourism*, 19(7), 624-633. <https://doi.org/10.1080/13683500.2014.965133>
18. Doğan M. (2019). Ecological ideals, sustainable tourism and the heritage concept of an eco-village: the case of Arcosanti, USA, *Journal of Heritage Tourism*, 14:4, 371-381, DOI: [10.1080/1743873X.2018.1563607](https://doi.org/10.1080/1743873X.2018.1563607)
19. Dredge, D., & Jamal, T. (2013). Mobilities on the Gold Coast, Australia: Implications for destination governance and sustainable tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 21(4), 557-579. <https://doi.org/10.1080/09669582.2013.776064>
20. Edgell Sr, D. L. (2019). *Managing sustainable tourism: A legacy for the future*. Routledge.
21. Emas, R. (2015). *The Concept of Sustainable Development: Definition and Defining Principles*. Florida International University.
22. ETIS | The European Tourism Indicator System | The European Commission. (2016). Preuzeto, 1. lipnja 2020., s <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/21749>
23. Expert Opinion - an overview | ScienceDirect Topics. (2020). Preuzeto, 23. travnja 2020., s <https://www.sciencedirect.com/topics/engineering/expert-opinion>

24. Fletcher R., Murray Mas I., Blanco-Romero A., Blázquez-Salom M. (2019). Tourism and degrowth: an emerging agenda for research and praxis, *Journal of Sustainable Tourism*, 27:12, 1745-1763, DOI: [10.1080/09669582.2019.1679822](https://doi.org/10.1080/09669582.2019.1679822)
25. Franzoni, S. (2015). Measuring the sustainability performance of the tourism sector. *Tourism Management Perspectives*, 16, 22-27. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2015.05.007>
26. Gibson, H. J., Kaplanidou, K., & Kang, S. J. (2012). Small-scale event sport tourism: A case study in sustainable tourism. *Sport Management Review*, 15(2), 160-170. <https://doi.org/10.1016/j.smr.2011.08.013>
27. Gill, A. M., & Williams, P. W. (2014). Mindful deviation in creating a governance path towards sustainability in resort destinations. *Tourism Geographies*, 16(4), 546-562. <https://doi.org/10.1080/14616688.2014.925964>
28. Grad Zagreb Službene Stranice | Odjel za turizam | O odjelu (2020). Preuzeto, 7. rujna 2021., s <https://www.zagreb.hr/o-odjelu/106809>
29. Gretzel, U., Werthner, H., Koo, C., & Lamsfus, C. (2015). Conceptual foundations for understanding smart tourism ecosystems. *Computers in Human Behavior*, 50, 558-563. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.03.043>
30. GSTC Destination Criteria | Global Sustainable Tourism Council (GSTC). (2019). Preuzeto, 18. travnja 2020., s <https://www.gstccouncil.org/gstc-criteria/gstc-destination-criteria/>
31. GSTC | Roadmap for Sustainable Destinations. (2020). Preuzeto, 18. svibnja 2020., s <https://www.gstccouncil.org/for-destinations/destinations-program/>
32. Hall, C. M. (2019). Constructing sustainable tourism development: The 2030 agenda and the managerial ecology of sustainable tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 1-17. <https://doi.org/10.1080/09669582.2018.1560456>
33. Hedlund, T. (2011). The impact of values, environmental concern, and willingness to accept economic sacrifices to protect the environment on tourists' intentions to buy ecologically sustainable tourism alternatives. *Tourism and Hospitality Research*, 11(4), 278-288. <https://doi.org/10.1177/1467358411423330>
34. Higgins-Desbiolles, F. (2018). Sustainable tourism: Sustaining tourism or something more? *Tourism Management Perspectives*, 25, 157-160. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2017.11.017>

35. Higgins-Desbiolles F. (2021). The “war over tourism”: challenges to sustainable tourism in the tourism academy after COVID-19, *Journal of Sustainable Tourism*, 29:4, 551-569, DOI: [10.1080/09669582.2020.1803334](https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1803334)
36. Jovicic, D. Z. (2014). Key issues in the implementation of sustainable tourism. In *Current Issues in Tourism*, 17(4), 297-302. <https://doi.org/10.1080/13683500.2013.797386>
37. Jovicic, D. Z. (2017). From the traditional understanding of tourism destination to the smart tourism destination. *Current Issues in Tourism*, 22(3), 276-282. <https://doi.org/10.1080/13683500.2017.1313203>
38. Jurigová, Z.; Tučková, Z.; Solenes, O. 2017. The impact of chosen economic indicators on tourism sustainability: case study of the Czech Republic and Norway, *Journal of Security and Sustainability Issues* 7(1): 113–121. [http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2016.7.1\(9\)](http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2016.7.1(9))
39. Karnauskaitė, D., Schernewski, G., Schumacher, J., Grunert, R., & Povilanskas, R. (2018). Assessing coastal management case studies around Europe using an indicator based tool. *Journal of Coastal Conservation*, 22, 549-570 <https://doi.org/10.1007/s11852-018-0597-x>
40. Karnauskaite, D., Schernewski, G., Støttrup, J. G., & Kataržyte, M. (2019). Indicator-based sustainability assessment tool to support coastal and marine management. *Sustainability (Switzerland)*, 11(11), 3175. <https://doi.org/10.3390/su11113175>
41. Klarić, Z., et.al. (2018): Studija prihvatnih kapaciteta turizma na području Splitsko-dalmatinske županije, Institut za turizam, Turistička zajednica SDŽ
42. Ko, T. G. (2005). Development of a tourism sustainability assessment procedure: A conceptual approach. *Tourism Management*, 26(2005), 431-445. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2003.12.003>
43. Korošec, L., & Smolčić Jurdana, D. (2013). Politika zaštite okoliša-integralni dio koncepcije održivog razvitka Europske unije. *Ekonomski pregled*, 64(6), 605-629.
44. Kovačić, M. (2003). Razvoj nautičkih luka u funkciji održivog razvoja nautičkog turizma. *Pomorski zbornik*, 41 (1), 135-154. Preuzeto, 27 svibnja 2020., s <https://hrcak.srce.hr/52417>
45. Kožić, I., & Mikulić, J. (2011). Mogućnosti uspostave sustava pokazatelja za ocjenu, praćenje održivosti turizma u Hrvatskoj. *Privredna Kretanja i Ekonomska Politika*. 127(2011), 57-81. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/70964>

46. Krstinić Nižić, M., & Drpić, D. (2013). Model for Sustainable Tourism Development in Croatia. *Tourism in Southern and Eastern Europe*, 159-173.
47. Kurniawan, F., Adrianto, L., Bengen, D. G., & Prasetyo, L. B. (2019). The social-ecological status of small islands: An evaluation of island tourism destination management in Indonesia. *Tourism Management Perspectives*, 31, 136-144. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2019.04.004>
48. Lee, S. E. (2015). The socio-cultural impact of Growth-Pole Theory (GPT) tourism development. In *Anatolia*, 27(2), 268-270. <https://doi.org/10.1080/13032917.2015.1111245>
49. López-Sánchez, Y., & Pulido-Fernández, J. I. (2016). Factors influencing the willingness to pay for sustainable tourism: a case of mass tourism destinations. *International Journal of Sustainable Development and World Ecology*, 24(3), 262-275. <https://doi.org/10.1080/13504509.2016.1203372>
50. Lozano-Oyola, M., Blancas, F. J., González, M., & Caballero, R. (2019). Sustainable tourism tags to reward destination management. *Journal of Environmental Management*, 250, 109458. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2019.109458>
51. Lozano-Oyola, M., Contreras, I., & Blancas, F. J. (2019). An Operational Non-compensatory Composite Indicator: Measuring Sustainable Tourism in Andalusian Urban Destinations. *Ecological Economics*, 159, 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2019.01.008>
52. Mandić, A. Structuring challenges of sustainable tourism development in protected natural areas with driving force–pressure–state–impact–response (DPSIR) framework (2020). *Environ Syst Decis* **40**, 560–576 <https://doi.org/10.1007/s10669-020-09759-y>
53. Mandic, A., Garbin-Pranicevic D. (2019). Progress on the role of ICTs in establishing destination appeal; Implications for smart tourism destination development. *Journal of hospitality and tourism technology*, 10(4), 791-813. Vol. 10 No. 4, pp. 791-813. <https://doi.org/10.1108/JHTT-06-2018-0047>
54. Mandić, A. & Petrić, L. (2021) *Mediterranean Protected Areas in the Era of Overtourism: Challenges and Solutions*. Switzerland, Springer, Cham doi:10.1007/978-3-030-69193-6.
55. Marković Vukadin, I. (2019). Priručnik za mjerenje i praćenje održivosti turizma za destinacije. Preuzeto, 20. travnja 2020., s http://www.crosto.hr/files/file/prirucnik/prirucnik_za_mjerenje_i_pracenje_odrzivosti_turizma_za_destinacije_crosto.pdf

56. McKercher, B., & Prideaux, B. (2014). Academic myths of tourism. *Annals of Tourism Research*, 46(3), 16-28. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2014.02.003>
57. Michael Hall, C. (2011). Policy learning and policy failure in sustainable tourism governance: From first- and second-order to third-order change? *Journal of Sustainable Tourism*, 19(4-5), 649-671. <https://doi.org/10.1080/09669582.2011.555555>
58. Milano C., Cheer J., Novelli M., (2019). Overtourism; Excesses, Discontents, and Measures in Travel and Tourism. CABI.
59. Milano C., Novelli M., Cheer J. M., (2019). Overtourism and degrowth: a social movements perspective, *Journal of Sustainable Tourism*, 27:12, 1857-1875, DOI: [10.1080/09669582.2019.1650054](https://doi.org/10.1080/09669582.2019.1650054)
60. Milano C., Novelli M., Cheer J. M., (2019). Overtourism and Tourismphobia: A Journey Through Four Decades of Tourism Development, Planning and Local Concerns, *Tourism Planning & Development*, 16:4, 353-357, DOI: [10.1080/21568316.2019.1599604](https://doi.org/10.1080/21568316.2019.1599604)
61. Moyle, B. D., McLennan, C. Lee J., Ruhanen, L., & Weiler, B. (2014). Tracking the concept of sustainability in Australian tourism policy and planning documents. *Journal of Sustainable Tourism*, 22(7), 1037-1051. <https://doi.org/10.1080/09669582.2013.839694>
62. Namkung, Y., & Jang, S. (Shawn). (2017). Are Consumers Willing to Pay more for Green Practices at Restaurants? *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 41(3), 329-356. <https://doi.org/10.1177/1096348014525632>
63. Nesticò, A., & Maselli, G. (2019). Sustainability indicators for the economic evaluation of tourism investments on islands. *Journal of Cleaner Production*, 119217. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.119217>
64. Nguyen, T. Q. T., Young, T., Johnson, P., & Wearing, S. (2019). Conceptualising networks in sustainable tourism development. In *Tourism Management Perspectives*, 32, 100575. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2019.100575>
65. NP Krka | Nacionalni park Krka (2021) preuzeto, 7. rujna 2021., s <http://np-krka.hr/stranice/nacionalni-park-krka/2.html>
66. NP Mljet | O parku (2021) preuzeto 7. rujna 2021., s <https://np-mljet.hr/o-parku/>
67. NP Plitvička jezera | Istražite park (2021) preuzeto, 7. rujna 2021., s <https://np-plitvicka-jezera.hr/istrazite-park/>

68. Padin, C. (2012). A sustainable tourism planning model: Components and relationships. *European Business Review*, 24(6), 510-518. <https://doi.org/10.1108/09555341211270528>
69. Pan S, Gao M., Kim H., Shah K., Pei S., Chiang P. (2018). Advances and challenges in sustainable tourism toward a green economy. *Science of total environment* 635 453-469. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2018.04.134>
70. Pechlaner, H., Volgger, M., & Herntrei, M. (2012). Destination management organizations as interface between destination governance and corporate governance. *Anatolia*, 23, 151-168. <https://doi.org/10.1080/13032917.2011.652137>
71. Peeters, P., Gössling, S., Klijs, J., Milano, C., Novelli, M., Dijkmans, C., Eijgelaar, E., Hartman, S., Heslinga, J., Isaac, R., Mitas, O., Moretti, S., Nawijn, J., Papp, B. and Postma, A., 2018, Research for TRAN Committee - Overtourism: impact and possible policy responses, European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies, Brussels
72. Puhakka, R., Sarkki, S., Cottrell, S. P., & Siikamäki, P. (2009). Local discourses and international initiatives: Sociocultural sustainability of tourism in Oulanka National Park, Finland. *Journal of Sustainable Tourism*, 17(5), 529-549. <https://doi.org/10.1080/09669580802713457>
73. Pulido-Fernández, J. I., Andrades-Caldito, L., & Sánchez-Rivero, M. (2014). Is sustainable tourism an obstacle to the economic performance of the tourism industry? Evidence from an international empirical study. *Journal of Sustainable Tourism*, 23(1), 47-64. <https://doi.org/10.1080/09669582.2014.909447>
74. Raich, F., & Pechlaner, H. (2010). Competences of Agents in Destination Governance. In *45th TRC Meeting in Vienna, March* (pp. 25-28).
75. Rivera J., Pastor R., & Gomez Punzon J. (2021). The Impact of the Covid-19 on the Perception of DMOs About the Sustainability Within Destinations: A European Empirical Approach, *Tourism Planning & Development*, DOI: 10.1080/21568316.2021.1914149
76. Romagosa F. (2020) The COVID-19 crisis: Opportunities for sustainable and proximity tourism, *Tourism Geographies*, 22:3, 690-694, DOI: [10.1080/14616688.2020.1763447](https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1763447)
77. Schernewski, G., Schönwald, S., & Katarżyte, M. (2014). Application and evaluation of an indicator set to measure and promote sustainable development in coastal areas. *Ocean and Coastal Management*, 101, 2-13. <https://doi.org/10.1016/j.ocecoaman.2014.03.028>

78. Shafiee, S., Rajabzadeh Ghatari, A., Hasanzadeh, A., & Jahanyan, S. (2019). Developing a model for sustainable smart tourism destinations: A systematic review, 31, 287-300. *Tourism Management Perspectives*. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2019.06.002>
79. Sharpley, R (2020). Tourism, sustainable development and the theoretical divide: 20 years on, *Journal of Sustainable Tourism*, 28:11, 1932-1946, DOI: [10.1080/09669582.2020.1779732](https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1779732)
80. Sharpley, R. (2009). Tourism development and the environment: Beyond sustainability? In *Tourism Development and the Environment: Beyond Sustainability?* <https://doi.org/10.4324/9781849770255>
81. Solà, E. F., Moraleda, L. F., & Mazón, A. I. M. (2012). Tourism for development. *Bridging Tourism Theory and Practice*, 3-31. [https://doi.org/10.1108/S2042-1443\(2012\)0000004004](https://doi.org/10.1108/S2042-1443(2012)0000004004)
82. Stevenson, N. (2016). Local festivals, social capital and sustainable destination development: experiences in East London. *Journal of Sustainable Tourism*. 24(7), 990-1006. <https://doi.org/10.1080/09669582.2015.1128943>
83. Strambach, S., & Surmeier, A. (2013). Knowledge dynamics in setting sustainable standards in tourism – the case of ‘Fair Trade in Tourism South Africa.’ *Current Issues in Tourism*, 16(7-8), 736-752. <https://doi.org/10.1080/13683500.2013.785485>
84. Strategija razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020. Vlada Republike Hrvatske, Zagreb, 2013., preuzeto 27. svibnja 2020., s, <https://mint.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/130426-Strategija-turizam-2020.pdf>
85. Sunara, Ž., Jeličić, S. i Petrović, M. (2013). Održivi turizam kao konkurentna prednost Republike Hrvatske. *Zbornik radova Međimurskog veleučilišta u Čakovcu*, 4 (1), 83-88. Preuzeto, 27. svibnja 2020., s <https://hrcak.srce.hr/10488>
86. Tanguay, G. A., Rajaonson, J., & Therrien, M. C. (2013). Sustainable tourism indicators: Selection criteria for policy implementation and scientific recognition. *Journal of Sustainable Tourism*, 21(6), 862-879. <https://doi.org/10.1080/09669582.2012.742531>
87. Torkington, K., Stanford D., Guiver J., (2020). Discourse(s) of growth and sustainability in national tourism policy documents, *Journal of Sustainable Tourism*, 28:7, 1041-1062, DOI: [10.1080/09669582.2020.1720695](https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1720695)
88. Torres-Delgado, A., & Saarinen, J. (2014). Using indicators to assess sustainable tourism development: a review. *Tourism Geographies*. 16(1), 31-47. <https://doi.org/10.1080/14616688.2013.867530>

89. United Nations. (2015). Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. In *A New Era in Global Health*. <https://doi.org/10.1891/9780826190123.ap02>
90. United Nations Environment Programme (UNEP) & World Tourism Organisation (WTO). (2005). Making tourism more sustainable: A guide for policy makers. <https://doi.org/10.18111/9789284408214>
91. United Nations World Tourism Organization. (2004). Indicators of Sustainable Development for Tourism Destinations. In *Tourism's potential as a sustainable development strategy. Proceedings from the 2004 WTO tourism policy forum at the George Washington University, Washington, DC, USA, 18-20 October 2004*.
92. UNWTO | Sustainable Development. (2020). Preuzeto, 19. svibnja 2020., s <https://www.unwto.org/sustainable-development>
93. Vaishar A., & Štastná M., (2020). Impact of the COVID-19 pandemic on rural tourism in Czechia Preliminary considerations, Current Issues in Tourism, DOI: [10.1080/13683500.2020.1839027](https://doi.org/10.1080/13683500.2020.1839027)
94. Vidak, N., & Sindik, J. (2015). Pravci razvoja suvremenog turizma–pretpostavke za održivi turizam u Hrvatskoj. *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, (9), 295-302.
95. Vojnović, N. (2014). Problematika implementacije temeljnih indikatora održivog turizma u hrvatskim općinama i gradovima. *Ekonomska Misao i Praksa*, (1), 171-190. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/123486>
96. Wickens, E., Bakir, A., & Alvarez, M. D. (2015). Sustainable Destination Development: Issues and Challenges. In *Tourism Planning and Development*, 12(1), 1-5. <https://doi.org/10.1080/21568316.2014.960597>
97. Yuxi, Z., & Linsheng, Z. (2020). Identifying conflicts tendency between nature-based tourism development and ecological protection in China. *Ecological Indicators*, (109), 105791. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2019.105791>

PRILOZI

POPIS SLIKA

Slika 1: Globalni Ciljevi Održivog Razvoja	9
Slika 2: Koncept 5D	17
Slika 3: Povezanost temeljnih načela održivog razvoja turizma.....	17
Slika 4: Putokaz održivosti za destinacije	23
Slika 5: Statistički okvir za mjerenje održivog turizma	28
Slika 6: Komparativna analiza održivog upravljanja destinacijom između urbanih destinacija i nacionalnih parkova	53
Slika 7: Komparativna analiza socio-ekonomske održivosti između urbanih destinacija i nacionalnih parkova	57
Slika 8: Komparativna analiza održivosti kulturne baštine između urbanih destinacija i nacionalnih parkova	60
Slika 9: Komparativna analiza održivosti okoliša između urbanih destinacija i nacionalnih parkova.....	64

POPIS TABLICA

Tablica 1: SWOT analiza održivog razvoja turizma Hrvatske.....	25
Tablica 2: Kriteriji održivog upravljanja destinacijom	33
Tablica 3: Kriteriji socio-ekonomske održivosti.....	35
Tablica 4: Kriteriji održivosti kulturne baštine	38
Tablica 5: Kriteriji održivosti okoliša	39
Tablica 6: Broj dolazaka turista u odabranim destinacijama	46
Tablica 7: Broj noćenja turista u odabranim urbanim destinacijama (u 000)	46
Tablica 8: Struktura odgovora i usklađenosti s indikatorima održivog upravljanja destinacijom	49
Tablica 9: ANOVA Test održivog upravljanja destinacijom.....	51
Tablica 10: Komparativna analiza održivosti upravljanja destinacijom gradskih destinacija i nacionalnih parkova	51
Tablica 11: Struktura odgovora i usklađenosti s indikatorima socio-ekonomske održivosti... ..	53
Tablica 12: ANOVA Test socio-ekonomske održivosti	55
Tablica 13: Komparativna analiza socio-ekonomske održivosti gradskih destinacija i nacionalnih parkova	55

Tablica 14: Struktura odgovora i usklađenosti s indikatorima održivosti kulturne baštine	57
Tablica 15: ANOVA Test održivosti kulturne baštine	58
Tablica 16: Komparativna analiza održivosti kulturne baštine gradskih destinacija i nacionalnih parkova	59
Tablica 17: Struktura odgovora i usklađenosti s indikatorima održivosti okoliša	60
Tablica 18: ANOVA Test održivosti okoliša	62
Tablica 19: Komparativna analiza održivosti okoliša gradskih destinacija i nacionalnih parkova	62
Tablica 20: Deskriptivna statistika ukupne održivosti	64
Tablica 21: ANOVA Test ukupne održivosti	65

SAŽETAK

Temeljni cilj ovoga rada bio je analizirati te izmjeriti usklađenost odabranih hrvatskih destinacija s GSTC kriterijima održivosti, Osim ovog, bio je cilj identificirati nedostatke u postojećom spoznajama te donijeti preporuke u kontekstu izazova održivosti s kojima se promatrane destinacije susreću.

Teorijski dio rada sistematizirao je temeljne pojmove GSTC kao organizacije, koncepta održivosti, održivog turizma te načina implementacije održivog turizma u destinaciju. Osim toga, razrađena je i problematika mjerenja održivosti i nedostatka konsenzusa oko istog.

Anketnim istraživanjem koje je provedeno kod uprava nacionalnih parkova te turističkih zajednica odabranih gradova ustanovljena je razina usklađenosti svake pojedine destinacije sa svim kriterijima GSTC-a. U obradi podataka i analiziranju istraživanja također su uspoređeni odgovori ruralnih i gradskih destinacija te je dan detaljniji prikaz o tome s kojim su kriterijima više usklađene ruralne, a s kojim gradske destinacije. Također, na temelju rezultata, dane su i preporuke na čemu bi sve odabrane destinacije trebale poraditi ukoliko žele svoje poslovanje temeljiti na konceptu održivosti. Rezultati ovog istraživanja mogu koristiti svim destinacijama iz uzorka, te svim ostalim destinacijama koje žele usporediti uspješnost implementacije održivosti s nekim od vodećih hrvatskih turističkih destinacija.

Ključne riječi: GSTC kriteriji za destinacije, održivost destinacije, mjerenje održivosti, indikatori održivosti

SUMMARY

The main goal of this paper was to analyse and measure the sustainability and compliance of selected Croatian destinations with GSTC sustainability criteria. In addition, the goal was to identify gaps in existing knowledge and make recommendations in the context of sustainability challenges with which are observed.

The theoretical part of the paper systematized the basic concepts of GSTC as an organisation, concepts of sustainability, sustainable tourism and ways of implementing sustainable tourism into the destination. In addition, the issue of measuring sustainability and lack of consensus around it has been elaborated.

Empirical research which was conducted on the management of the national parks and tourist boards of selected cities established a difference in compliance of each destination with all GSTC criteria. In the data processing and analysis of the research, the responses of nature based and urban destinations were also compared. Also, based on results the recommendations were given on what all selected destinations should work on if they want to base their management of the destination on the concepts of sustainability. The results of this research can be used by all destinations in the sample, i.e. all other destinations that want to compare the success of implementation of sustainability with some of the leading Croatian tourist destinations.

Key words: GSTC Destination Criteria, destination sustainability, sustainability measurement, sustainability indicators